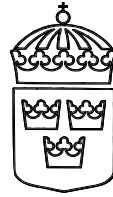

Regeringens skrivelse

2013/14:91

Åtgärder för att stärka barnets rättigheter och uppväxtvillkor i Sverige

Skr.
2013/14:91

Regeringen överlämnar denna skrivelse till riksdagen.

Stockholm den 20 februari 2014

Fredrik Reinfeldt

Maria Larsson
(Socialdepartementet)

Skrivelsens huvudsakliga innehåll

I skrivelsen redovisas regeringens prioriteringar och åtgärder inom barnrättspolitikerna under i huvudsak perioden 2010–2013. Vidare redovisas en samlad bild av barns och ungas levnadsvillkor tillsammans med regeringens prioriteringar för att förbättra uppväxtvillkoren för barn i ekonomisk och social utsatthet. I skrivelsen presenteras även regeringens handlingsplan för skydd av barn mot människohandel, exploatering och sexuella övergrepp. Vidare redogörs för hur regeringen avser att fortsätta arbetet med att säkerställa och tillgodose barnets rättigheter med utgångspunkt i Strategin för att stärka barnets rättigheter i Sverige som riksdagen antog i december 2010 (prop. 2009/10:232).

Några av de åtgärder som regeringen tagit initiativ till är att stärka kunskapsspridningen och uppföljningen av arbetet med barnets rättigheter, särskilt på lokal och regional nivå, bl.a. genom uppdrag till Barnombudsmannen och Länsstyrelsen i Jönköpings län samt genom en överenskommelse mellan regeringen och Sveriges Kommuner och Landsting. Regeringen avser också att utveckla rapporteringen till FN:s kommitté för barnets rättigheter (Barnrättskommittén). Vidare har regeringen tagit initiativ till åtgärder för att stödja kommuner i framtagandet av handlingsplaner mot ekonomisk utsatthet bland barn och att stödja en utveckling av indikatorer som rör barn i ekonomisk utsatthet för att bättre kunna följa utvecklingen och arbetet på kommunal nivå. I handlingsplanen för skydd av barn mot människohandel, exploatering och sexuella övergrepp presenteras nya åtgärder för att förbättra kunskap, stöd, skydd och uppföljning.

Innehållsförteckning

1	Inledning	4
2	Allmänna utgångspunkter	5
2.1	En sektorsövergripande politik	5
2.2	Prioriterade områden	7
2.3	Barnrättsperspektiv på alla nivåer i samhället	8
2.4	En strategi för att säkerställa barnets rättigheter	8
2.5	Sveriges femte rapport till Barnrättskommittén	10
3	Regeringens allmänna åtgärder för ett ökat barnrättsperspektiv	11
3.1	Barnets rättigheter har stärkts i lagstiftningen	12
3.2	Kunskap om barnets uppväxtvillkor och om barnets egna åsikter	23
3.3	Kunskap bland barn och föräldrar	30
3.4	Ett strategiskt angreppssätt	34
3.5	Ett system för att stödja offentliga aktörer	39
3.6	Sverige i Norden, Europa och i övriga internationella sammanhang	43
4	Uppföljningssystem för barns och ungas levnadsvillkor	45
4.1	Målområden	45
4.2	En god levnadsstandard	46
4.3	Bästa möjliga hälsa	48
4.4	En god utbildning	50
4.5	En trygg uppväxt	53
4.6	Delaktighet i samhället	54
4.7	Samhällets stöd och skydd	56
4.8	De flesta barn har det bra, men arbetet fortsätter	57
5	Åtgärder för att stärka barns och ungas uppväxtvillkor	58
5.1	Inledning	58
5.2	Arbete vägen ut ur ekonomisk utsatthet	63
5.3	Stöd till familjer med barnet i fokus	66
5.4	Goda skolresultat bästa skyddet	71
5.5	Hälsa på lika villkor	77
5.6	En trygg och meningsfull uppväxtmiljö	81
5.7	Stärkt stöd och skydd	86
5.8	Ett gemensamt samhällsansvar	93
6	Handlingsplan för skydd av barn mot människohandel, exploatering och sexuella övergrepp	95
6.1	Inledning	95
6.2	Regeringens insatser 2007–2013	97
6.3	Barn utsatta för människohandel, sexuella övergrepp och exploatering – problembeskrivning	109
6.4	Inriktning för regeringens arbete 2014–2015	111
6.5	Åtgärder för perioden 2014–2015	113

Utdrag ur protokoll vid regeringssammanträde
den 20 februari 2014 122

Skr. 2013/14:91

1 Inledning

Det är i år 25 år sedan FN:s generalförsamling antog konventionen om barnets rättigheter (barnkonventionen). Sverige var bland de första länderna att signera och sedan ratificera barnkonventionen. Många insatser har gjorts sedan dess för att öka kunskapen om barnets rättigheter bland barn, beslutsfattare och yrkesgrupper som arbetar för och med barn, inte minst genom insatser från det civila samhället. Vidare har barnrättsperspektivet i lagstiftningen successivt stärkts. Arbetet med att genomföra barnets rättigheter i Sverige har de senaste femton åren präglats av ett strategiskt och systematiskt angreppssätt. Barnets rättigheter har kommit att bli en tydligare fråga på den politiska agendan på både internationell, nationell, regional och lokal nivå, men rättigheterna behöver också omsättas i praktiken. Att säkerställa och tillgodose barnets rättigheter är en ständigt pågående process i takt med att samhället utvecklas och ny kunskap tas fram. Utmaningar övervinns och nya utmaningar behöver övervinnas.

I slutet av 2012 fanns drygt 1 928 000 barn mellan 0 och 17 år folkbokförda i Sverige. Pojkarna är något fler än flickorna, cirka 991 000 pojkar respektive 937 000 flickor. Antalet barn i Sverige har varit omkring 2 miljoner sedan början av 1900-talet, med undantag från åren innan och under andra världskriget. På längre sikt antas antalet barn öka något och år 2060 förväntas det finnas nästan 2,4 miljoner barn i Sverige.¹

Sverige är ett bra land för barn att växa upp i. De flesta av Sveriges barn har det bra och många har fått det bättre under senare år. Barns och ungas hälsa och sociala förhållanden i Sverige är goda, även jämfört med andra välfärdsländer. Även barns och ungas fysiska miljö är god ur ett internationellt perspektiv. Det finns dock barn vars uppväxtvillkor måste förbättras. Det handlar bl.a. om barn som lever i ekonomisk utsatthet, och som därmed löper högre risk för den sociala utsatthet som ofta är nära sammankopplad med låg ekonomisk standard. Frågan är komplex och orsakerna ofta flera.

I denna skrivelse redogörs för regeringens prioriteringar och åtgärder inom barnrättspolitiken under i huvudsak perioden 2010–2013 och för regeringens pågående arbete med att säkerställa och tillgodose barnets rättigheter med utgångspunkt i Strategin för att stärka barnets rättigheter i Sverige som riksdagen antog i december 2010 (prop. 2009/10:232). I kapitel 2 presenteras allmänna utgångspunkter för barnrättspolitiken och regeringens åtgärder för ett ökat barnrättsperspektiv redovisas i kapitel 3. En samlad bild av barns och ungas levnadsvillkor redovisas i kapitel 4 och i kapitel 5 redovisas regeringens prioriteringar för att förbättra uppväxtvillkoren för barn och unga och särskilt för barn och unga i ekonomisk och social utsatthet. Regeringens handlingsplan för skydd av barn mot människohandel, exploatering och sexuella övergrepp 2014–2015 presenteras i kapitel 6.

¹ Statistik från SCB, Nr 2013:19, SCB.

Sammanfattande beskrivning: Målet för barnrättspolitikerna är att barn och unga ska respekteras och ges möjlighet till utveckling och trygghet samt delaktighet och inflytande.

Konventionen om barnets rättigheter är utgångspunkten för barnrättspolitikerna. Åtgärder och beslut som rör barn och unga ska genomföras av ett barnrättsperspektiv genom ett strategiskt angreppssätt på nationell, regional, lokal och internationell nivå för att tillgodose barnets rättigheter. Strategin för att stärka barnets rättigheter i Sverige ska vara ett verktyg i det arbetet. En viktig del av arbetet med att skydda och främja barnets rättigheter är den svenska rapporteringen till FN:s kommitté för barnets rättigheter (Barnrättskommittén) och andra internationella organ som granskar hur staterna efterlever sina internationella åtaganden på området, liksom de synpunkter och rekommendationer som Sverige tar emot från dessa organ. Regeringens avsikt är att arbetet med att främja och skydda barnets rättigheter i Sverige ska fortsätta med full kraft med utgångspunkt i den ovan nämnda gemensamma strategin.

2.1 En sektorsövergripande politik

Målet för barnrättspolitikerna

Målet för barnrättspolitikerna är att barn och unga ska respekteras och ges möjlighet till utveckling och trygghet samt delaktighet och inflytande (prop. 2008/09:1, bet. 2008/09:SoU, rskr. 2008/09:127). Målet grundar sig bl.a. på de åtaganden som Sverige gjort genom att ratificera konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen). Barnrättspolitikerna syftar till att främja och skydda barnets rättigheter och intressen i samhället. Barnkonventionen är en del av det internationella system för skydd av de mänskliga rättigheterna som byggts ut och utvecklats under decennier, i syfte att garantera den enskilde skydd från ingrepp i de grundläggande friheterna, mot övergrepp samt för att tillgodose grundläggande behov. Barnets rättigheter uttrycks också i andra traktat, bl.a. Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna samt i konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning. Lissabonfördraget som trädde i kraft den 1 december 2009 behandlar även barnets rättigheter.

Dessa och andra internationella överenskommelser om mänskliga rättigheter är utgångspunkt i arbetet med barnets rättigheter. De är också utgångspunkt för Strategin för att stärka barnets rättigheter i Sverige (prop. 2009/10:232), som således inte anger några nya rättigheter eller skyldigheter.

För att barnkonventionens anda och intentioner ska realiseras krävs insatser inom politiken på alla de områden där barn är berörda. Detta förutsätter att regeringens barnrättspolitik är sektorsövergripande och förverkligas inom alla områden och verksamheter där barn är berörda, såsom hälso- och sjukvårdspolitikerna, utbildningspolitikerna, migrations-

politiken, kulturpolitiken och socialtjänstpolitiken. Uppgiften för barnrättspolitikerna är att initiera och samordna processer med målsättningen att barnkonventionen, dess anda och intentioner ska genomsyra alla delar av regeringens politik och alla samhällsnivåer som rör barn och unga. Barnrättspolitikerna är på så sätt inte något traditionellt sakpolitiskt område. En annan viktig uppgift är att uppmärksamma, samordna och ta initiativ i frågor som rör barn och unga och som rör flera politikområden eller där inte något politikområde har ett tydligt ansvar. Inom barnrättspolitikerna ingår också att på den internationella arenan representera Sverige i de övergripande frågor som rör barnets rättigheter. Vidare ingår också ansvaret för den periodiska rapporteringen till Barnrättskommittén och att återkommande till riksdagen redogöra för den samlade barnrättspolitikerna.

Mänskliga rättigheter

Det nationella arbetet med frågor om mänskliga rättigheter grundar sig i folkrättsliga åtaganden som följer av internationella överenskommelser om mänskliga rättigheter som Sverige har anslutit sig till. Regeringens långsiktiga mål är att säkerställa full respekt för de mänskliga rättigheterna, inklusive barnets rättigheter, i Sverige. I syfte att samordna och utveckla arbetet mot detta mål har regeringen antagit två nationella handlingsplaner för mänskliga rättigheter, en för perioden 2002–2004 (skr. 2001/02:83) och en för perioden 2006–2009 (skr. 2005/06:95). Med utgångspunkt i den andra handlingsplanen tillsattes en delegation för mänskliga rättigheter för att stödja det långsiktiga arbetet med att säkerställa full respekt för de mänskliga rättigheterna i Sverige. Delegationen presenterade sina förslag i slutbetänkandet SOU 2010:70. Vidare har den andra handlingsplanen utvärderats av en särskild utredare (SOU 2011:29). Av nämnda betänkanden framgår med tydlighet att ett fortsatt systematiskt arbete med frågor om mänskliga rättigheter på nationell nivå är nödvändigt för att Sverige ska uppfylla de mål som regering och riksdag har fastställt inom området. Inom Regeringskansliet pågår ett arbete med att ta fram vad som planeras bli regeringens tredje övergripande strategi för mänskliga rättigheter. Arbetet är inriktat på att främja ett fortsatt systematiskt arbete med mänskliga rättigheter i Sverige. Utgångspunkten för arbetet utgörs av behovet av att säkerställa att det finns kunskap och medvetenhet om rättigheterna så att konventionsåtaganden beaktas inom hela den offentliga verksamheten, såväl inom staten som inom kommuner och landsting.

Ungdomspolitikerna

Barnkonventionen omfattar barn upp till 18 år. Det innebär att den berör både barnrättspolitikerna och ungdomspolitikerna. Målgruppen för barnrättspolitikerna är barn under 18 år och målgruppen för ungdomspolitikerna är ungdomar från och med 13 till 25 år. När begreppen unga eller ungdomar används i denna skrivelse avser det dock personer under 18 år.

Ungdomspolitikerna är, i likhet med barnrättspolitikerna, sektorsövergripande. Regeringen har i budgetpropositionen för 2014 aviserat avsik-

ten att presentera en ny ungdomspolitisk proposition under 2014 (prop. 2013/14:1). Som ett underlag till denna har en promemoria med förslag på ett nytt övergripande mål för ungdomspolitiken och för regeringens alla övriga insatser som berör ungdomar 13–25 år varit på remiss. I promemorian En ny ungdomspolitik (U2013/442/UC) föreslås bl.a. att regeringens alla insatser som berör ungdomar från och med 13 år till och med 25 år bör ha ett ungdomsperspektiv. Ett ungdomsperspektiv innebär att ungdomar ska få utöva sina mänskliga rättigheter, betraktas som en mångfald av individer, stöddas att bli självständiga och ha möjligheter att bli delaktiga och ha inflytande. Förslag läggs också fram i syfte att förtydliga och förbättra ungdomspolitikens genomförande och samordning samt för att tydliggöra Ungdomsstyrelsens ansvar och uppdrag. I promemorian läggs även förslag som rör uppföljning och analys av ungdomars levnadsvillkor, attityder och värderingar.

2.2 Prioriterade områden

För att stärka barnets rättigheter har regeringen under perioden 2010–2013 prioriterat det strategiska arbetet med att genomföra barnkonventionen, att säkerställa att svensk lagstiftning och dess tillämpning lever upp till barnkonventionen och utvecklingen av ett uppföljningssystem för barns och ungas levnadsvillkor. Vidare har regeringen prioriterat att stärka barnrättsperspektivet inom den sociala barn- och ungdomsvården och skolan. Barn i ekonomisk utsatthet, våld mot barn, sexuell exploatering av barn samt stödet i föräldraskapet är ytterligare områden som varit viktiga inom barnrättspolitiken.

Bland de områden och åtgärder som är särskilt angelägna för 2014 har regeringen lyft fram följande (prop. 2013/14:1).

- Strategiskt angreppssätt på nationell, regional, lokal och internationell nivå för att tillgodose barnets rättigheter,
- uppföljning av hur lagstiftningen och dess tillämpning överensstämmer med barnets rättigheter,
- stöd i föräldraskapet,
- uppmärksamma ekonomiskt och socialt utsatta barn,
- uppmärksamma barn med funktionsnedsättning,
- stärka skyddet mot våld, övergrepp och exploatering,
- bättre kunskap om barnets uppväxtvillkor och om barnets egna åsikter i frågor som rör honom eller henne.

De insatser som regeringen initierar och genomför inom barnrättspolitiken följs upp och redovisas till riksdagen i budgetpropositionen. När det gäller utvecklingen av barns och ungas levnadsvillkor samlas bl.a. statistik in från olika områden genom Barnombudsmannens uppföljningssystem Max 18, ofta med några års intervall. Förändringar sker ofta successivt och skiljer sig inte alltid så mycket från år till år. Därför bör en redovisning av en helhetsbild och en indikation på utvecklingen framöver ske i en återkommande skrivelse till riksdagen. En sådan redovisning lämnas i denna skrivelse i kapitel 4.

2.3 Barnrättsperspektiv på alla nivåer i samhället

Ansvar för att genomföra och stärka barnets rättigheter ligger ytterst hos regering och riksdag, men alla myndigheter och andra organ har ett ansvar att fullfölja de förpliktelser som staten Sverige har tagit på sig genom att ansluta sig till barnkonventionen. Vilket innebär att både statliga, regionala och kommunala myndigheter har fullt ansvar för att, inom sina befogenheter, främja och skydda barnets rättigheter enligt de internationella åtaganden som finns. Därutöver bidrar det civila samhället och det privata näringslivet på många sätt i arbetet med att stärka och genomföra barnets rättigheter.

Arbetet med barnkonventionen är en ständigt pågående process. Även om Sverige väl uppfyller minimikraven i konventionen, ställer den krav på att alltid, i alla beslut som rör barn, ha med ett barnrättsperspektiv. Åtgärder och beslut inom all offentlig verksamhet som rör barn bör därför genomsyras av ett barnrättsperspektiv.

Barnkonventionen uttrycker ett förhållningssätt till barn som sätter barnet i fokus vid beslut eller åtgärder som kan beröra ett enskilt barn eller en grupp barn. Inför ett beslut eller en åtgärd bör ansvarig beslutsfattare överväga om det berör barnet eller barnen och i så fall på vilket sätt. Frågor som alltid bör ställas med utgångspunkt i konventionen är:

- hur påverkar detta beslut det enskilda barnet eller barn som grupp,
- har hänsynen till vad som är det bästa för barnet varit avgörande för beslutet (art. 3),
- har barnet/barnen fått komma till tals och har dess/deras åsikter beaktats (art.12),
- hur förhåller sig beslutet till principen om att alla barn utan diskriminering ska ha samma rättigheter och (art. 2)
- hur tas barnets rätt till utveckling i beaktande i beslutet (art. 6)?

Vidare ska hänsyn tas till alla de rättigheter barn har, bl.a. enligt barnkonventionen. Detta kräver kontinuerliga analyser av konsekvenserna av beslut, så kallade barnkonsekvensanalyser, och utvärderingar av vilka faktiska konsekvenser beslut och åtgärder fått för barn. Att anamma ett barnrättsperspektiv handlar om attityder, kunskap och arbetssätt.

2.4 En strategi för att säkerställa barnets rättigheter

För att ett barnrättsperspektiv ska genomsyra det sektorsövergripande arbetet med att främja och skydda barnets rättigheter krävs ett systematiskt och strategiskt arbete. Som en gemensam utgångspunkt för ett sådant arbete överlämnade därför regeringen en Strategi för att stärka barnets rättigheter (prop. 2009/10:232) till riksdagen i juni 2010 som antogs av riksdagen samma år (bet. 2010/11:SoU3, rskr. 2010/11:35). Strategin består av ett antal principer som uttrycker grundläggande förutsättningar för att främja och skydda barnets rättigheter i Sverige och ska ses som ett verktyg i arbetet med att förverkliga barnets rättigheter.

För att stärka barnets rättigheter i Sverige gäller följande strategi:

- All lagstiftning som rör barn ska utformas i överensstämmelse med barnkonventionen.
- Barnets fysiska och psykiska integritet ska respekteras i alla sammanhang.
- Barn ska ges förutsättningar att uttrycka sina åsikter i frågor som rör dem.
- Barn ska få kunskap om sina rättigheter och vad de innebär i praktiken.
- Föräldrar ska få kunskap om barnets rättigheter och erbjudas stöd i sitt föräldraskap.
- Beslutsfattare och relevanta yrkesgrupper ska ha kunskap om barnets rättigheter och omsätta denna kunskap i berörda verksamheter.
- Aktörer inom olika verksamheter som rör barn ska stärka barnets rättigheter genom samverkan.
- Aktuell kunskap om barns levnadsvillkor ska ligga till grund för beslut och prioriteringar som rör barn.
- Beslut och åtgärder som rör barn ska följas upp och utvärderas utifrån ett barnrättsperspektiv.

De åtgärder som genomförs utifrån strategin kommer att se olika ut för olika aktörer och förändras i takt med samhällsutvecklingen, omvärldsförändringar och kunskapen om barns levnadsvillkor. Det är också i berörda verksamheter som uppföljning och omprövning vid behov sker av de prioriteringar, beslut och åtgärder som genomförs. En förutsättning för att strategin ska kunna vara en gemensam utgångspunkt är att offentliga aktörer känner till och förstår hur strategins nio principer kan användas som ett verktyg för att säkerställa barnets rättigheter inom den egna verksamheten. Barnombudsmannen har därför fått i uppdrag (S2011/8293/FST) att sprida och kommunicera strategin för att stärka barnets rättigheter i Sverige (s. 37–38).

Det är viktigt att följa upp strategin med jämna mellanrum för att säkerställa att den är effektiv och användbar för att stärka barnets rättigheter i Sverige. Barnombudsmannen har bl.a. i uppgift att bevaka tillämpningen av barnkonventionen och driva på genomförandet och har på så sätt en central roll i arbetet med att tillgodose barnets rättigheter och att systematiskt och återkommande följa upp och utvärdera tillämpningen av barnkonventionen i berörda verksamheter hos förvaltningsmyndigheter, kommuner och landsting.

Regeringen anser att det därutöver finns ett behov av att i högre grad följa upp utvecklingen av arbetet med genomförandet av barnkonventionen på lokal och regional nivå med utgångspunkt i Strategin för att stärka barnets rättigheter i Sverige. Regeringen har därför denna dag beslutat att ge Länsstyrelsen i Jönköpings län i uppdrag att i samverkan med övriga länsstyrelser bl.a. lämna förslag på hur utvecklingen av arbetet med att genomföra barnkonventionen på lokal och regional nivå med utgångspunkt i strategin kan följas upp (s. 42).

2.5 Sveriges femte rapport till Barnrättskommittén

En viktig del av arbetet med att skydda och främja barnets rättigheter är den svenska rapporteringen till FN:s kommitté för barnets rättigheter (Barnrättskommittén) och andra internationella organ som granskar hur staterna efterlever sina internationella åtaganden på området, liksom de synpunkter och rekommendationer som Sverige tar emot från dessa organ. Från Barnrättskommittén, dels i form av de landspecifika rekommendationer (Concluding Observations) som lämnas vart femte år, dels genom bl.a. så kallade allmänna kommentarer (General Comments).

Regeringen lämnade under 2012 Sveriges femte periodiska rapport till FN:s kommitté för barnets rättigheter om barnkonventionens genomförande 2007–2012. I rapporten presenterades, i enlighet med kommitténs anvisningar, den utveckling och de förändringar som skett sedan föregående rapporteringstillfälle. Rapporten behandlar de rekommendationer som Barnrättskommittén lämnade 2009 utifrån Sveriges fjärde periodiska rapport (CRC/C/SWE/CO/4) samt sammanfattande slutsatser 2007 avseende fakultativt protokoll till konventionen om barnets rättigheter vid indragning av barn i väpnade konflikter (CRC/C/OPAC/CO/1) och sammanfattande slutsatser 2011 avseende fakultativt protokoll till konventionen om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi (CRC/C/OPSC/SWE/CO/1).

Barnombudsmannen fick 2011 i uppdrag av regeringen att lämna en rapport som ett underlag för Sveriges femte periodiska rapport till Barnrättskommittén. Rapporten som redovisades i mars 2012 utgjorde ett viktigt underlag för regeringen och bifogades också i sin helhet som en bilaga till Sveriges rapport till Barnrättskommittén. Genom Barnombudsmannens rapport samt andra rapporter och uppdrag har regeringen tagit del av vad barn och unga har framfört till Barnombudsmannen i olika frågor som rör dem. Regeringen har dessutom särskilt träffat barn och unga med utsatta levnadsförhållanden för att ta del av hur de ser på sin situation (s. 24).

Samråd med Sveriges Kommuner och Landsting (SKL) och organisationer inom det civila samhället var också en viktig del i förberedelsearbetet med rapporten. En annan del i förberedelsearbetet var de återkommande temadialogerna med organisationer inom det civila samhället, Barnombudsmannen, SKL och statliga myndigheter med utgångspunkt i kommitténs rekommendationer (s. 41).

Uppföljning av Sveriges rapport

En del av uppföljningen av Sveriges rapport är den dialog Barnrättskommittén har med regeringen kring de framsteg som gjorts och de utmaningar som finns för att ytterligare stärka barnets rättigheter. Kommittén planerar dialogen med Sverige till januari 2015. Efter dialogen med företrädare för regeringen sammanställer kommittén sina rekommendationer (Concluding Observations) om hur staten kan utveckla sitt arbete för att leva upp till konventionen. De synpunkter och rekommendationer som bl.a. Barnrättskommittén lämnar är inte juridiskt bindande, men har stor betydelse som vägledning för staternas arbete med konven-

tionen på nationell nivå. Regeringen ser det som viktigt att rekommendationerna tas om hand, övervägs och följs upp.

Som underlag för dialogen samlar kommittén även in underlag från andra aktörer såsom Barnombudsmannen, enskilda organisationer och FN:s egna organ. Dialog med dessa aktörer kommer enligt Barnrättskommittén att ske i juni 2014.

I november 2013 överlämnade barn och unga från Nätverket för Barnkonventionen sin egen rapport, Tilläggsrapport 2013, Barns röster från A till FN, till barn- och äldreministern och Barnrättskommitténs ordförande. Omkring 700 barn har bidragit till rapporten som är resultatet av ett projekt med medel från Allmänna Arvsfonden. Inför överlämnandet av rapporten fick barn- och äldreministern och andra offentliga aktörer möjlighet att i direkt dialog ta del av barnens och ungdomarnas egna synpunkter och förslag till förändringar.

Utveckling av rapporteringen till Barnrättskommittén

Regeringen anser att rapporteringen till Barnrättskommittén fortsatt bör utvecklas. I ett sådant utvecklingsarbete är uppföljningen av arbetet med barnets rättigheter och den nationella strategin av stor betydelse. Regeringen tar, som tidigare nämnts, initiativ till att utveckla uppföljningen genom ett uppdrag till Länsstyrelsen i Jönköpings län som beslutas denna dag (s. 43). Regeringen har också under 2013 fört dialog med SKL bl.a. om att utveckla hur kommuner och landsting kan involveras i arbetet med Sveriges rapportering till Barnrättskommittén, liksom i arbetet med att analysera de synpunkter och rekommendationer som Sverige får från kommittén, i de delar som synpunkterna och rekommendationerna avser frågor som rör kommuner och landsting. Regeringen har i december 2013 ingått en ny överenskommelse med SKL om att stärka barnets rättigheter och inom ramen för denna kommer dialogen att fortsätta. Vidare är dialogen med barn och ungdomar, det civila samhället och med andra berörda aktörer av central betydelse i det fortsatta utvecklingsarbetet.

3 Regeringens allmänna åtgärder för ett ökat barnrättsperspektiv

Regeringens målsättning är som tidigare nämnts att åtgärder och beslut som rör barn och unga ska genomföras av ett barnrättsperspektiv genom ett strategiskt angreppssätt både på nationell, regional, lokal samt internationell nivå. Lagstiftningen är det främsta instrumentet för att garantera barnets rättigheter. Men det räcker inte att konstatera att konventionen återspeglas i den nationella lagstiftningen, staterna är enligt konventionen också skyldiga att vidta alla lämpliga administrativa och andra åtgärder. Att tillgodose barnets rättigheter innebär således mycket mer. För att effektivt tillgodose barnets rättigheter krävs en kombination av åtgärder, varav lagstiftning är en. Andra åtgärder kan vara att åstadkomma effek-

tiva styrmedel och aktiva åtgärder för att åstadkomma förändring av de omständigheter som hindrar att barn får sina rättigheter tillgodosedda. Det krävs åtgärder i form av t.ex. information, utbildning, samordning och uppföljning inom olika områden och på olika nivåer i samhället. I detta kapitel redovisas regeringens allmänna åtgärder för att säkerställa och stimulera ett ökat barnrättsperspektiv.

3.1 Barnets rättigheter har stärkts i lagstiftningen

Sammanfattande beskrivning: Regeringens utgångspunkt är att säkerställa att svensk lagstiftning och dess tillämpning överensstämmer med barnkonventionen.

En fortsatt anpassning av lagstiftningen till barnkonventionen är en utgångspunkt för regeringen, men regeringen anser att det är angeläget att göra en grundlig och aktuell analys av fördelar och nackdelar med en inkorporering av barnkonventionen och de tilläggsprotokoll som Sverige tillträtt. Regeringen beslutade därför under 2013 att tillkalla en särskild utredare för att göra en översyn av barnets rättigheter i svensk rätt. Vidare har regeringen sedan 2010 tagit initiativ till att stärka barnrättsperspektivet i svensk lagstiftning på flera områden såsom i regeringsformen, socialtjänstlagen, lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga, lagen om stöd och service för vissa funktionshindrade, skollagen, hälso- och sjukvårdslagen, fängelselagen, häkteslagen, utlänningslagen, brottsbalken och i föräldrabalken.

Enligt barnkonventionen är varje stat skyldig att se till att den nationella lagstiftningen överensstämmer med konventionens rättigheter. Konventionen tar inte ställning till hur det ska ske, utan överlämnar till staterna att vidta alla lämpliga lagstiftningsåtgärder och andra åtgärder. Det finns dock inget hinder för att den svenska lagstiftningen går längre än de internationella åtagandena när det gäller barnets rättigheter.

Sverige uppmuntrades 2009 av Barnrättskommittén att vidta åtgärder för att se till att den nationella lagstiftningen bringas i full överensstämmelse med konventionen och att fortsatt förstärka insatserna för att konventionen ska erkännas som svensk lag.

Lagstiftningen är statens främsta instrument för att garantera att barnets rättigheter tillgodoses i verksamheter, beslut och åtgärder som rör det enskilda barnet och barn som kollektiv. Regeringens utgångspunkt är att säkerställa att svensk lagstiftning och dess tillämpning överensstämmer med barnkonventionen, vilket också framgår av strategin för att stärka barnets rättigheter i Sverige.

Uppföljning av lagstiftningens överensstämmelse med barnkonventionen

I takt med att samhället förändras och utvecklas och utifrån ny kunskap är det av vikt att med jämna mellanrum följa upp hur lagstiftningen och

dess tillämpning överensstämmer med barnets rättigheter. Nedan följer Skr. 2013/14:91 en redovisning av de initiativ som regeringen vidtagit.

Kartläggning av hur svensk lagstiftning överensstämmer med barnkonventionen

I Strategin för att stärka barnets rättigheter i Sverige aviserade regeringen en kartläggning för att belysa hur svensk lagstiftning och praxis överensstämmer med rättigheterna i barnkonventionen. Under 2010 tog regeringen initiativ till en sådan kartläggning som i november 2011 resulterade i departementspromemorian Hur svensk lagstiftning och praxis överensstämmer med rättigheter i barnkonventionen – en kartläggning (Ds 2011:37). I kartläggningen konstateras att svensk lagstiftning överlag får anses väl utbyggd med hänsyn till rättigheterna i konventionen och att de svenska reglerna överstiger de minimikrav som ställs i konventionen. Lagstiftningen kan dock inte försäkra att rättigheterna för varje enskilt barn efterlevs i varje enskild situation, utan det är av central betydelse att även tillämpningen är förenlig med aktuella rättigheter. I kartläggningen anges exempel där tillsynsmyndigheter pekat på brister när det gäller tillämpningen av lagstiftningen. Bland annat att Socialstyrelsen i sin Tillsynsrapport 2011 pekade på att det förekommer brister i samhällsvården, bl.a. när det gäller kontrollen av nyanställd personal, barns delaktighet i vårdens planering och genomförande samt i kunskapen om vad som gäller för ensamkommande asylsökande barn. Vidare påtalades att verksamheterna vid Statens institutionsstyrelses särskilda ungdomshem fortfarande uppvisar en del brister vad gäller dokumentation, kvalitet och säkerhet. I samma rapport pekade Socialstyrelsen på att det förekommer brister avseende bostäder och särskild service för barn och unga med funktionsnedsättning. Skolverket har påtalat behovet av ett systematiskt arbete i skolan med kartläggning och utvärdering för att främja lika-behandling och förebygga diskriminering, trakasserier och kränkande behandling. Vidare anges att det trots ett förbud mot aga finns fall när föräldrar slår eller på annat sätt utövar våld eller kränker sina barn. Olika övergrepp, inklusive sexuellt våld, inträffar i familjen eller i bekantskapskretsen.

Översyn av barnets rättigheter i svensk rätt

Även om den ovan nämnda kartläggningen omfattade både lagstiftning och tillämpningen av densamma, lades tyngdpunkten på att redovisa relevant lagstiftning. Praxis redovisades endast i en mindre omfattning. Regeringen beslutade därför den 27 mars 2013 att tillkalla en särskild utredare för att göra en översyn av barnets rättigheter i svensk rätt. Utredaren har i uppdrag att göra en kartläggning inom särskilt angelägna områden av hur tillämpningen av lagar och andra föreskrifter överensstämmer med barnets rättigheter enligt FN:s konvention om barnets rättigheter och de tilläggsprotokoll som Sverige har tillträtt. Utredaren ska också analysera för- och nackdelar med att inkorporera barnkonventionen i svensk rätt. Vidare ingår att analysera erfarenheter i andra länder, både länder som har och inte har inkorporerat barnkonventionen samt att analysera konkreta skillnader inom barnrättsområdet mellan Sverige och länder som har inkorporerat barnkonventionen. Uppdraget

Fortsatt anpassning i nationell lagstiftning

En kontinuerlig anpassning har gjorts av svensk lagstiftning till barnkonventionen, s.k. transformering, sedan konventionen ratificerades 1990. Den svenska lagstiftningen har vid flera tillfällen bedömts vara i god överensstämmelse med konventionens krav, senast vid den ovan nämnda kartläggningen som redovisades 2011. Utgångspunkten för regeringen är dock att fortsatt utforma svensk lagstiftning i överensstämmelse med konventionen. Nedan följer en redovisning inom några områden där barnrättsperspektivet har stärkts genom lagstiftning.

Barnets rätt i regeringsformen

Det allmännas ansvar för att barnets rätt tas till vara förtydligades i regeringsformen (RF) fr.o.m. den 1 januari 2011. Enligt 1 kap. 2 § RF ska det allmänna verka för att alla människor ska kunna uppnå delaktighet och jämlikhet i samhället och för att barns rätt tas till vara. Det allmänna ska motverka diskriminering av människor på grund av kön, hudfärg, nationellt eller etniskt ursprung, språklig eller religiös tillhörighet, funktionshinder, sexuell läggning, ålder eller andra omständigheter som gäller den enskilde som person. Ändringen av regeringsformen innebär också ett starkare skydd för de nationella minoriteterna.

Barnets bästa och rätt till inflytande har införts i skollagen

Regeringen har stärkt barnrättsperspektivet i skollagen (2010:800) från och med 1 januari 2010. Av skollagen framgår numera att i utbildning och annan verksamhet ska barnets bästa vara en utgångspunkt. Vidare framgår att barnets inställning så långt som möjligt ska klarläggas.

Barnets bästa som utgångspunkt i all utbildning innebär att utbildningen ska vara utformad för att ge barnet bästa möjliga förutsättningar för hans eller hennes personliga utveckling. Det innebär också att de övriga rättigheter som är relevanta i sammanhanget såsom varje barns rätt till inflytande och delaktighet, barnets rätt till respekt för sin personliga integritet och att barnet inte ska diskrimineras ska beaktas i utbildningen.

Inflytandet handlar dels om en rätt till inflytande över undervisningens innehåll och utformning, dels över förhållandena i skolan och den arbetsmiljö eleverna verkar i. Åldern för talerätt sänks också i skollagen genom att den som är 16 år ges rätt att själv föra sin talan i mål och ärenden enligt skollagen. Vidare anges att det vid varje förskole- och skolenhet ska finnas ett eller flera forum för samråd där frågor som är viktiga för barnen, eleverna och vårdnadshavarna ska behandlas. Barn och elever ska, inom ramen för ett sådant samråd, ges information om förslag till beslut i frågor som ska behandlas där och de ska ges tillfälle att komma med synpunkter innan beslut fattas. I skollagen anges numera också att alla elever ska ha tillgång till skolbibliotek.

I september 2011 tillsatte regeringen en särskild utredare med uppdrag att bl.a. se över regleringen av undervisningen vid hem för vård eller boende (HVB), särskilda ungdomshem och sjukhusundervisningen för att säkerställa att eleverna får den undervisning som de har rätt till. Uppdraget redovisades i betänkandet Utbildning för elever i samhällsvård och fjärr- och distansundervisning (SOU 2012:76) den 15 november 2012. Utredarens förslag innebär att skollagens bestämmelser i allt större utsträckning ska tillämpas i frågor som gäller utbildning för barn och unga vid hem för vård eller boende (HVB), inklusive särskilda ungdomshem och särskild undervisning vid sjukhus. Exempelvis föreslås att det pedagogiska ansvaret vid de särskilda ungdomshemmen ska ledas och samordnas av en rektor. Utredningen föreslår även att fjärr- och distansundervisning, i vissa situationer, ska vara ett alternativ till närundervisning. Betänkandet har remitterats och ärendet bereds vidare inom Regeringskansliet.

Rätt till utbildning för barn som vistas i landet utan tillstånd

Sedan den 1 juli 2013 innehåller skollagen bestämmelser om att barn som vistas i landet utan tillstånd, så kallade papperslösa, har samma rätt till utbildning som barn som är bosatta i landet. Rätten till utbildning innebär inte att barnen har skolplikt. Det är upp till varje enskild familj att besluta om man vill utnyttja barnets rätt till utbildning. Barnen ska då få gå i förskoleklass och i grundskola, eller i motsvarande skolformer. Barnen har även rätt till utbildning inom gymnasieskolan eller gymnasiesärskolan om de påbörjar sina studier där innan 18 års ålder. Tidigare har kommunala skolhuvudmän och socialnämnder haft en skyldighet enligt utlänningsförordningen att på eget initiativ underrätta polismyndigheten om utlämningar. Den skyldigheten har upphävts från och med 1 juli 2013.

Hälso- och sjukvård till barn som vistas i landet utan tillstånd

Från och med den 1 juli 2013 har barn som vistas i landet utan att ha ansökt om nödvändiga tillstånd för detta tillgång till samma hälso- och sjukvård som bosatta, asylsökande barn och barn som håller sig undan verkställighet av avvisnings- eller utvisningsbeslut. Dessa barn ska således erbjudas fullständig hälso- och sjukvård. De ska även erbjudas regelbunden och fullständig tandvård tills det att de fyller 18 år (lagen [2013:407] om hälso- och sjukvård till vissa utlämningar som vistas i Sverige utan nödvändiga tillstånd).

Barnets ställning inom hälso- och sjukvården

Hälso- och sjukvården och dess personal är sedan den 1 januari 2010 skyldiga att särskilt beakta barns behov av information, råd och stöd om barnets förälder eller någon annan vuxen som barnet varaktigt bor tillsammans med har en psykisk störning eller en psykisk funktionsnedsättning, en allvarlig fysisk sjukdom eller skada eller är missbrukare av alkohol eller annat beroendeframkallande medel. Detsamma gäller om barnets förälder eller någon annan vuxen som barnet varaktigt bor till-

sammans med oväntat avlider (2 g § hälso- och sjukvårdslagen (1982:763)).

Patientmaktsutredningen (S 2011:03) har haft i uppdrag att föreslå hur patientens ställning inom och inflytande över hälso- och sjukvården kan stärkas. I uppdraget har det ingått att kartlägga barnets ställning som patient inom hälso- och sjukvården. I januari 2013 överlämnade utredningen sitt delbetänkande Patientlag (SOU 2013:2) till regeringen. I delbetänkandet föreslår utredningen en ny patientlagstiftning. Utredningen har även gett förslag på hur barnets ställning kan stärkas i hälso- och sjukvården. Den 23 januari 2014 beslutade regeringen om lagrådsremissen Patientlag som innehåller förslag på en ny patientlag. Den nya lagen tydliggör att när hälso- och sjukvård ges till barn ska barnets bästa särskilt beaktas. Lagen innehåller även bestämmelser om barns inflytande över sin vård.

Psykiatrilagsutredningen

Psykiatrilagsutredningen lämnade sitt betänkande (SOU 2012:17) den 3 april 2012 och föreslår att det i 1 kap. 5 § om psykiatrisk tvångsvård ska införas en bestämmelse med följande lydelse: När en åtgärd enligt denna lag rör ett barn ska barnets bästa särskilt beaktas. Barnet ska få relevant information och ges möjlighet att framföra sina synpunkter. Hans eller hennes synpunkter ska tillmätas betydelse i förhållande till ålder och mognad. I författningskommentaren framgår bl.a. att bestämmelsen avses även omfatta t.ex. situationer när en förälder, ett syskon, andra anhöriga eller andra till barnet närstående personer ”är föremål för” tvångsvård. Vidare föreslås att det ska införas en bestämmelse i 5 kap. 2 § som innebär att ett barn ska vårdas åtskilt från vuxna patienter, om det inte av hänsyn till barnets eget bästa finns skäl att göra avsteg från det. Ärendet bereds för närvarande i Regeringskansliet.

Barnrättsperspektivet infört i LSS

Sedan den 1 januari 2011 innehåller lagen (1993:387) om stöd och service för vissa funktionshindrade, förkortad LSS, en bestämmelse om att när åtgärder rör barn ska barnets bästa särskilt beaktas. Vidare innehåller LSS en bestämmelse om att när en insats rör ett barn ska barnet få relevant information och ges möjlighet att framföra sina åsikter. Barnets åsikter ska tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad.

Möjlighet att tala med barn utan vårdnadshavarens samtycke

Den 1 augusti 2010 trädde bestämmelser i socialtjänstlagen (2001:453), förkortad SoL, i kraft som innebär att det i socialtjänstens barnavårdsutredningar ska vara möjligt för utredaren att tala med barnet utan vårdnadshavarens samtycke och utan att vårdnadshavaren är närvarande. Detsamma ska gälla i utredningar på initiativ av socialnämnden om överflyttning av vårdnaden på grund av att vårdnadshavaren brister i omsorgen om barnet eller då ett barn stadigvarande vårdats och fostrats i ett annat enskilt hem än föräldrahemmet.

Barnrättsperspektiv i tillsynen

Genom den tillsynsreform som genomfördes 2010 infördes en bestämmelse i SoL om att Socialstyrelsen vid tillsyn som rör barns förhållanden, får höra barnet om det kan antas att barnet inte tar skada av samtalet. Barnet får höras utan vårdnadshavarens samtycke och utan att vårdnadshavaren är närvarande. Motsvarande gäller sedan den 1 juni 2013 för Inspektionen för vård och omsorg, som vid denna tidpunkt övertog tillsynsansvaret från Socialstyrelsen. Samtidigt infördes en bestämmelse i socialtjänstförordningen (2001:937) om att tillsyn över hem för vård eller boende som tar emot barn eller unga ska omfatta regelbundna inspektioner. Inspektioner ska göras minst två gånger per år, varav åtminstone en ska vara oanmäld. Den som genomför en inspektion ska samtala med de barn och unga som samtycker till det. Motsvarande bestämmelse infördes även i LSS när det gäller tillsyn av bostäder med särskild service för barn eller ungdomar.

Stärkt barnrättsperspektiv i socialtjänstlagen

Den 1 januari 2013 trädde ändringar i främst SoL ikraft i syfte att stärka stödet och skyddet för barn och ungdomar som far illa eller riskerar att fara illa. Barnrättsperspektivet har stärkts genom att barnets bästa ska vara avgörande vid beslut och andra åtgärder som rör vård- eller behandlingsinsatser. Ett barn ska ges möjlighet att framföra sina åsikter i frågor som rör barnet. Om barnet inte framför sina åsikter, ska hans eller hennes inställning så långt det är möjligt klarläggas på annat sätt. När vård ges i ett familjehem eller i ett hem för vård eller boende (HVB) ska socialnämnden utse en särskild socialsekreterare som ska ansvara för kontakterna med barnet eller den unge. Den särskilt utsedda socialsekreteraren ska besöka barnet eller den unge regelbundet och i den omfattning som är lämplig utifrån barnets och den unges behov och önskemål. Socialsekreteraren ska föra enskilda samtal med barnet eller den unge. Som ett led i att kvaliteten i verksamheten systematiskt och fortlöpande ska utvecklas, följas upp och säkras ska socialnämnden se till att det finns rutiner för att förebygga, upptäcka och åtgärda risker och missförhållanden. I syfte att tydliggöra socialtjänstens roll i det förebyggande arbetet och ansvaret för uppsökande verksamhet har det införts nya bestämmelser som klargör socialnämndens ansvar (s. 88).

Rättighetsperspektivet i LVU ses över

En särskild utredare har i uppgift att göra en översyn av bestämmelserna i lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) samt analysera behovet av förändringar och förtydliganden av regelverket. Vissa frågor som berör SoL ingår också i uppdraget. Syftet med utredningen är att ytterligare stärka barnrättsperspektivet och rättssäkerheten för barn och ungdomar upp till 20 år som tvångsvårdas enligt LVU samt att bidra till kvalitetsutveckling inom den sociala barn- och ungdomsvården, med särskilt fokus på tvångsvård (dir. 2012:79). Regeringen fattade den 19 juni 2013 beslut om att komplettera utredningens uppdrag till att även omfatta en översyn av olika former av placeringsalternativ för barns och ungas boende, vård och fostran enligt SoL och LVU samt att lämna förslag till fler alternativ än vad som finns i dag (dir. 2013:74).

Ett delbetänkande i denna del lämnade i februari 2014. Tiden för en slutredovisning av uppdraget har förlängts till den 15 oktober 2014 (s. 89).

Ärenden om vårdnad, boende och umgänge

Vid bedömning av barnets bästa i ärenden om vårdnad, boende och umgänge ska det fästas avseende särskilt vid risken att barnet eller någon annan i familjen utsätts för övergrepp eller annars far illa men även vid barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna. Sedan den 1 augusti 2010 finns i föräldrabalken bestämmelser som ger en domstol möjlighet att besluta att en person som socialnämnden utser ska medverka vid umgänge mellan ett barn och en förälder. Detta kallas umgängesstöd och kan beslutas t.ex. för att barnet ska slippa konfliktfyllda konfrontationer mellan föräldrarna.

Sedan den 1 maj 2012 gäller att om den ena vårdnadshavaren inte samtycker till en åtgärd till stöd för barnet, kan socialnämnden besluta att åtgärden ändå får vidtas om det krävs med hänsyn till barnets bästa. Möjligheten gäller för psykiatrisk och psykologisk utredning och behandling, liksom för vissa öppna insatser enligt SoL och LSS.

Åtgärder mot familjeseparation inom migrationsområdet

Utlänningslagen ändrades den 1 juli 2010 för att göra det möjligt att i högre grad bevilja föräldrar och barn uppehållstillstånd på grund av familjeanknytning när de redan befinner sig i Sverige. Det anges nu uttryckligen i utlänningslagen att konsekvenserna för ett barn av att skiljas från sin förälder, särskilt ska beaktas vid bedömningen av om det skäliga kan krävas att utläningen reser till ett annat land för att därifrån ansöka om uppehållstillstånd. Det gäller i de fall det står klart att uppehållstillstånd skulle ha beviljats om prövningen hade gjorts före inresan i Sverige. Det har även remitterats ett förslag rörande en särskild bestämmelse om uppehållstillstånd avseende föräldrar som är vårdnadshavare för och bor tillsammans med ett barn i Sverige. Syftet är att säkerställa principen om barnets bästa och motverka familjeseparationer.

Synnerligen ömmande omständigheter ses över

I april 2013 enades regeringen och Miljöpartiet de gröna om att se över bestämmelserna i 5 kap. 6 § andra stycket och 12 kap. 18 § första stycket 3 utlänningslagen (2005:716) i syfte att ytterligare lyfta fram barnrättsperspektivet. Överenskommelsen innebär att bestämmelsen om uppehållstillstånd på grund av synnerligen ömmande omständigheter bör ändras så att uttrycket "synnerligen ömmande" är tillämpligt i ärenden som rör vuxna och att "särskilt ömmande" används för barn. Barn bör vidare beviljas permanent eller tidsbegränsat uppehållstillstånd efter lagakraftvunnet beslut om avvisning eller utvisning när det kommer fram nya omständigheter som innebär att det finns medicinska hinder eller annan särskild anledning att beslutet inte bör verkställas, även om de omständigheter som kommer fram inte har samma allvar och tyngd som krävs för att tillstånd ska beviljas vuxna personer. En promemoria med föreslagna ändringar har nyligen remitterats. Regeländringarna planeras träda i kraft den 1 juli 2014.

Migrationsverket har fått utvidgade möjligheter att anvisa asylsökande ensamkommande barn, både till kommuner som har och till kommuner som saknar överenskommelse med Migrationsverket om mottagande. Ändringarna trädde i kraft den 1 januari 2014.

Barnrättsperspektiv i fängelselagen och häkteslagen

I enlighet med artikel 37 c i barnkonventionen och 2 kap. 3 § fängelselagen (2010:610) får en intagen under arton år inte placeras med intagna över arton år, om det inte kan anses vara till hans eller hennes bästa. I förarbetena till fängelselagen och häkteslagen (2010:611) som trädde i kraft 2011 betonas att en central målsättning för regeringens politik för barn och unga är att ett barnperspektiv, utifrån andan och intentionerna i barnkonventionen, ska genomsyra alla åtgärder som rör barn. Det innebär att det ställs särskilda krav på Kriminalvården, bl.a. när det gäller placering och verkställighetsinnehåll, för unga som avtjänar fängelse i anstalt. För att förebygga att den unge återfaller i brott är det av central betydelse att han eller hon inte placeras tillsammans med intagna som inverkar negativt på hans eller hennes möjlighet att leva ett liv utan kriminalitet och att Kriminalvården vidtar åtgärder som är ägnade att aktivt motverka att den unge utvecklar eller befäster en kriminell identitet.

Förbättrad ungdomsvård enligt lag

I augusti 2011 genomfördes en rad ändringar främst i lagen (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård som syftar till att förbättra verkställigheten av sluten ungdomsvård och öka möjligheterna till successiv utslussning under kontrollerade former. Detta gjordes bl.a. genom att det numera i lag regleras att en verkställighetsplan ska upprättas för den dömd. Planen ska grunda sig på en utredning om den dömdes behov av stöd och kontroll. Planen ska upprättas efter samråd med socialnämnden i den dömdes hemort och, när det är möjligt, tillsammans med den dömd. En förälder eller annan vårdnadshavare ska ges möjlighet att delta i arbetet med planen, om det bedöms som lämpligt. Ändringarna innebär också att den dömd under den senare delen av verkställigheten ska förberedas för ett liv i frihet genom konkreta åtgärder såsom utbildning, praktik, bostad och fritidsaktiviteter. Därutöver har det införts en möjlighet att använda elektroniska hjälpmedel för att kontrollera var den dömd befinner sig vid vistelse utanför det särskilda ungdomshemmet. Vidare genomfördes ändringar i förordning (1998:641) om verkställighet av sluten ungdomsvård.

Översyn av påföljdssystemet för vuxna och unga lagöverträdare

De särskilda ungdomspåföljderna ungdomsvård och ungdomstjänst reformerades år 2007 i syfte att påföljderna i ökad utsträckning skulle präglas av principerna om proportionalitet, förutsebarhet och konsekvens men också behovsanpassas. En särskild utredare har haft regeringens uppdrag att göra en översyn av påföljdssystemet för vuxna och unga lagöverträdare. Utredaren redovisade sitt uppdrag i maj 2012 i betänkandet Nya

påföljder (SOU 2012:34). I betänkandet föreslås dels vissa förbättringar i det befintliga påföljdssystemet för unga, dels tre nya påföljder: kontaktskyldighet för unga, ungdomsövervakning och varningsstraff. Förslagen bereds inom Regeringskansliet.

Förstärkt skydd vid grov fridskränkning

Den 1 juli 2013 förstärktes det straffrättsliga skyddet mot upprepade kränkningar av närstående eller tidigare närstående personer ytterligare, då ändringar genomfördes i straffbestämmelserna, 4 kap. 4 a § brottsbalken, om grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning. Ändringarna innebär att straffminimum höjdes och att fler brottstyper kan utgöra fridskränkingsbrott. Ett förstärkt straffrättsligt skydd mot upprepade kränkningar av närstående är av betydelse i förhållande till såväl barn som själva utsätts för brott av en närstående person som barn som tvingas uppleva att en förälder utsätts för sådan brottslighet.

Kontaktförbud för gemensam bostad

Den 1 januari 2014 ökade möjligheterna att förebygga våld i nära relationer genom en ändring i lagen (1988:688) om kontaktförbud. Ändringen innebär att den risk för brott som krävs för att ett kontaktförbud avseende gemensam bostad ska få meddelas inte längre behöver vara påtaglig. Möjligheterna att använda ett sådant förbud för att förebygga brott i nära relationer kommer därmed att öka. Lagändringen bör kunna leda till att barn i ökad utsträckning får möjlighet att bo kvar i sin bostad utan risk för hot eller våld, vilket stärker barnets rätt till en trygg hemmiljö.

Straffansvaret vid egenmäktighet med barn

Regeringen har i en lagrådsremiss som beslutades den 9 januari 2014 föreslagit en ändring i straffbestämmelsen om egenmäktighet med barn (7 kap. 4 § brottsbalken). Förslaget innebär att straffansvaret vid gemensam vårdnad utvidgas till att omfatta inte enbart olovliga *bortföranden* – vilket är straffbelagt redan i dag – utan också olovliga *undanhållanden* av ett barn. Den nuvarande begränsningen i straffansvaret för den som har del i vårdnaden, till gärningar som skett utan beaktansvärda skäl, föreslås gälla även fortsättningsvis. Ändringen, som föreslås träda i kraft den 1 juli 2014, kan bidra till att barn i mindre utsträckning skiljs från en vårdnadshavare.

En skärpt sexualbrottslagstiftning

Den 1 juli 2013 trädde vissa förändringar i sexualbrottslagstiftningen, 6 kap. brottsbalken, i kraft. Lagändringarna syftar på flera sätt till att förstärka skyddet för barn mot sexuella kränkningar. Ett sådant exempel är att tillämpningsområdet för bestämmelsen om grovt sexuellt övergrepp mot barn utvidgas genom att de omständigheter som särskilt ska beaktas vid bedömande av om brottet är grovt ändras. Bland annat ska det vid ett sexuellt övergrepp mot barn ses som försvårande att brottet begåtts av en person som står barnet nära eller annars anförtröts eller haft tillsyn över barnet. Syftet med lagändringen är att ge domstolarna ett större utrymme

att bedöma allvarliga sexuella övergrepp mot barn som grova brott. Ett annat exempel är att straffminimum för samma brott höjs från fängelse i sex månader till fängelse i ett år.

För att Sverige ska uppfylla åtagandena i Europarådets konvention om skydd för barn mot sexuell exploatering och sexuella övergrepp (den s.k. Lanzarotekonventionen) har också kravet på dubbel straffbarhet avskaffats för ytterligare sexualbrott mot barn, utnyttjande av barn för sexuell posering och köp av sexuell handling av barn. Dessutom har preskriptionstiden förlängts för ytterligare ett brott, utnyttjande av barn för sexuell posering, brott av normalgraden, genom att den börjar löpa först den dag barnet fyller eller skulle ha fyllt 18 år. Sverige tillträdde Lanzarotekonventionen den 1 oktober 2013.

EU:s direktiv om bekämpande av sexuella övergrepp mot barn, sexuell exploatering av barn och barnpornografi

Den 18 december 2013 trädde en ny lag (2013:852) om registerkontroll av personer som ska arbeta med barn i kraft. Genom lagen infördes en skyldighet för den som erbjuds en anställning, ett uppdrag eller en praktiktjänstgöring inom vissa verksamheter att på begäran visa upp ett utdrag ur belastningsregistret, om arbetet innebär direkt och regelbunden kontakt med barn. Det kan handla om både personer som i sin yrkesutövning kommer i kontakt med barn och personer som är ledare i olika ideella barnverksamheter. Samtidigt förlängdes preskriptionstiden för köp av sexuell handling av barn och för sexuellt ofredande som begås mot ett barn på så sätt att den börjar löpa först den dag målsäganden fyller eller skulle ha fyllt 18 år. Lagändringarna utgör ett led i genomförandet av EU:s direktiv om bekämpande av sexuella övergrepp mot barn, sexuell exploatering av barn och barnpornografi.

Kontakt med barn i sexuellt syfte har utvärderats

År 2009 infördes ett nytt brott, kontakt med barn i sexuellt syfte, i 6 kap. 10 a § brottsbalken. Brottet tar sikte på kontakter med barn – till exempel, men inte nödvändigtvis, på internet – som riskerar att leda till sexuella övergrepp vid ett möte med barnet. Brå har haft i uppdrag att följa upp och utvärdera tillämpningen av bestämmelsen. Uppdraget redovisades i juni 2013 och Brå drar slutsatsen att det kan finnas ett behov av att se över konstruktionen av bestämmelsen (Rapport 2013:14). Brå-rapporten analyseras nu inom Regeringskansliet.

Effektivare bekämpning av barnpornografibrott

I juli 2010 trädde en rad ändringar i brottsbalken beträffande barnpornografibrottet i kraft. Dessa syftade till att åstadkomma en effektivare bekämpning av barnpornografibrottet och innebar en förstärkning av skyddet för barn mot att förekomma i pornografiska bilder. Bl.a. infördes en ny form av straffbar befattning med barnpornografiska bilder av barn. Den nya befattningsformen består i att någon betraktar en barnpornografisk bild som han eller hon har berett sig tillgång till. Regleringen träffar till exempel det fallet att någon betalar för att få titta på bilder som tillhandahålls via en webbsida, utan att det behöver visas att ett innehav

av bilden därmed uppkommit. Dessutom förtydligades de omständigheter som kan leda till att ett brott bedöms som grovt brott.

Vidare avskaffades kravet på dubbel straffbarhet för brott av normalgraden som består i skildring av barn i pornografisk bild och för alla former av grovt barnpornografibrott. Det innebär att det blir lättare att i Sverige döma personer som har begått barnpornografibrott utomlands. Preskriptionstiden ändrades också för de fall där brottet är grovt eller av normalgraden och avser skildring av barn i pornografisk bild. Detta innebär att tiden i de aktuella fallen räknas från den dag det avbildade barnet fyller eller skulle ha fyllt 18 år.

Sedan den 1 januari 2011 gäller att den som skildrar en person under arton år i pornografisk bild gör sig skyldig till brott oavsett om det avbildade barnets pubertetsutveckling är avslutad eller ej. På så sätt har det straffrättsliga skyddet förstärkts för personer under 18 år som är fullt pubertetsutvecklade.

Preskriptionsfristen för könsstympning av barn

Den 1 juli 2010 infördes en ändring i reglerna i 35 kap. 4 § brottsbalken om preskription som innebär att preskriptionstiden för könsstympning och försök till könsstympning som begås mot barn börjar löpa först den dag barnet fyller eller skulle ha fyllt 18 år. Därmed har möjligheterna till lagföring ökat och barnets rätt stärkts. Skälen för ändringen var bl.a. att könsstympning är ett brott som ofta upptäcks eller anmäls först när barnet uppnått en viss ålder och mognad och kunnat förstå att det blivit utsatt för ett brott.

Socialstyrelsen har fått i uppdrag av regeringen att höja kunskapen om kvinnlig könsstympning i hälso- och sjukvården där det ingår att utreda förutsättningar för att ta fram klassificeringskoder för könsstympning (S2013/6130/FS).

Stärkt skydd mot tvångsäktenskap och barnäktenskap

Regeringen beslutade i februari 2014 att inhämta Lagrådets yttrande över ett antal civilrättsliga och straffrättsliga lagändringar för att stärka skyddet mot tvångsäktenskap, som i hög utsträckning drabbar barn, och barnäktenskap.

I lagrådsremissen föreslås på civilrättens område att möjligheten till äktenskapsdispens för underåriga ska tas bort, vilket innebär att barn inte längre kommer att kunna gifta sig. Vidare föreslås att möjligheten att erkänna utländska barnäktenskap och tvångsäktenskap ska begränsas till fall där det finns synnerliga skäl. Dessutom föreslås att utländska fullmaktsäktenskap som huvudregel inte längre ska erkännas i Sverige, om minst en av parterna hade anknytning till Sverige när äktenskapet ingicks. Det föreslås också skärpta krav på trossamfunden och deras vigselförrättare samt en utökad tillsyn över vigselverksamheten.

På straffrättens område föreslås att två nya brott ska införas i brottsbalken. För äktenskapstvång ska den dömas som genom olaga tvång eller utnyttjande av utsatt belägenhet förmår en person att gifta sig eller ingå en äktenskapsliknande förbindelse. Brottet får stor betydelse när det gäller barn, eftersom ett barn ofta befinner sig i en utsatt belägenhet i förhållande till vuxna som utsätter barnet för påtryckningar att gifta sig.

Straffet ska vara fängelse i högst fyra år. Även försök och förberedelse till äktenskapstvång ska vara straffbart. För vilseledande till tvångsäktenskapsresa ska den dömas som genom att vilseleda en person förmår honom eller henne att resa till ett annat land än det där han eller hon bor, i syfte att personen genom olaga tvång eller utnyttjande av hans eller hennes utsatta belägenhet ska förmås att gifta sig eller ingå en äktenskapsliknande förbindelse. För detta brott föreslås att straffet ska vara fängelse i högst två år.

3.2 Kunskap om barnets uppväxtvillkor och om barnets egna åsikter

Sammanfattande beskrivning: Regeringens utgångspunkt är att barn och unga ska ges förutsättningar att uttrycka sina åsikter i frågor som rör dem och att det ska finnas en god kunskap om barns levnadsvillkor på lokal, regional och nationell nivå.

En strukturerad form för direkt dialog med barn och unga i utsatta situationer i frågor som rör dem har utvecklats. Regeringen avser att fortsatt ha en direkt dialog med barn och unga i utsatta situationer. Ett arbete pågår också för att ta fram en modell för att lyssna på barn i familjehem. Metoder och arbetssätt för att lyssna till barn och unga inom olika verksamheter bör kontinuerligt utvecklas och spridas till kommuner, landsting och statliga myndigheter. Det uppföljningssystem för barns och ungas levnadsvillkor som utvecklats, Max 18, bör fortsatt spridas på lokal, regional och nationell nivå. Indikatorerna i uppföljningssystemet bör också förbättras och utvecklas för att få en så heltäckande bild av barns levnadsvillkor som möjligt.

Som redovisats ovan har barnets möjligheter att komma till tals ytterligare stärkts genom lagstiftning inom en del områden sedan 2010. Utöver möjligheten att komma till tals i frågor som rör det enskilda barnet är det också av vikt att ta del av hur barn och unga uppfattar t.ex. en viss verksamhet som de berörs av eller att komma till tals i olika samhällsfrågor som berör dem.

Att ta del av barns och ungas egna upplevelser och erfarenheter i olika frågor som berör dem och att ha kunskap om deras situation och uppväxtvillkor är en viktig grund för politiska beslut och prioriteringar som rör barn på olika sätt. Vidare är det en grundförutsättning för att åtgärder och beslut inom all offentlig verksamhet som rör barn ska kunna genomsyras av ett barnrättsperspektiv. Barnrättskommittén rekommenderade 2009 Sverige dels att underlätta respekten för barns åsikter och barns deltagande i frågor som påverkar dem, dels att fortsatt samordna de aktörer som samlar in statistiska uppgifter om barn.

Regeringens utgångspunkt är att barn ska ges förutsättningar att uttrycka sina åsikter i frågor som rör dem och att aktuell kunskap om barns levnadsvillkor ska ligga till grund för beslut och prioriteringar som rör barn, vilket också framgår av den av riksdagen antagna strategin. Nedan redovisas de åtgärder som regeringen vidtagit för att öka kunskapen om barnets uppväxtvillkor och om barnets egna åsikter.

Lyssna till barn och unga

Unga direkt – i den sociala barn och ungdomsvården

Regeringen anser att det är av vikt att särskilt lyssna till barn som befinner sig i utsatta situationer. Det saknades en strukturerad form för direkt dialog med barn och unga i frågor som rör dem och särskilt med barn i utsatta situationer. Barnombudsmannen fick därför i mars 2010 i uppdrag av regeringen att identifiera och pröva en metod för att inhämta barns och ungdomars erfarenheter och synpunkter och därefter göra denna tillgänglig för myndigheter, kommuner och landsting som kan ha användning av en metod för att lyssna på barn i utsatta situationer.

Vidare var syftet med uppdraget att Barnombudsmannen på ett metodiskt sätt skulle undersöka och sammanställa hur ett urval av barn och ungdomar uppfattar den sociala barn- och ungdomsvården, vilka brister och förtjänster de ser och vad som kan utvecklas vidare. Uppdraget var en del i regeringens arbete med att stärka barnets rättigheter och möjligheter att komma till tals inom den sociala barn- och ungdomsvården. Uppdraget redovisades i Barnombudsmannens årsrapport 2011. Metoden presenterades i ett material, Unga direkt, samma år. Barnen och ungdomarna fick stöd i att föra fram sina synpunkter direkt till olika beslutsfattare inom berörda myndigheter samt direkt till barn- och äldreministern. Barnombudsmannen föreslår i årsrapporten att placerade barns rättigheter bör tydliggöras i lagstiftningen, att placerade barn ska ha rätt till upprättelse och skadestånd, skärpt lagstiftning för HVB och att placerade barn ska ha rätt till en personlig socialsekreterare. För regeringens åtgärder se vidare s. 17, 26, 33 och 88.

Unga direkt – om erfarenheter av våld och övergrepp

Barn och unga har rätt att skyddas mot allt slags våld och övergrepp. Att motverka våld och övergrepp mot barn och unga är en prioriterad fråga för regeringen. Det finns idag en relativt god kunskap om attityder till och förekomsten av våld mot barn och unga inom familjen och vidare om omfattningen och utvecklingen av polisanmäld barnmisshandel. Frågan var dock inte tillräckligt belyst utifrån barns och ungas eget perspektiv. Därför gav regeringen under 2011 Barnombudsmannen i uppdrag att inhämta åsikter och erfarenheter från barn och unga som utsatts för våld och andra övergrepp (S2011/8343/FST). Resultatet presenterades i Barnombudsmannens årsrapport 2012. Barnen och ungdomarna presenterade sina synpunkter direkt till barn- och äldreministern men också till andra berörda statsråd såsom justitieministern och socialministern. Barnombudsmannen lämnade tre förslag på förändringar i lagstiftningen för att barn och unga som upplever våld och övergrepp i nära relationer ska få sina rättigheter tillgodosedda. Det handlar om tidigare upptäckt, bättre stöd och snabbare rättsprocess. För regeringens åtgärder se s. 17, 26, 33 och 88.

Unga direkt – barn och unga som lever med skyddade personuppgifter

I dag lever mer än 4 200 barn och unga med skyddade personuppgifter i Sverige, varav ca 3 600 har sekretessmarkering och ca 600 är kvarskrivna. Antalet barn och unga som lever med fingerade personuppgifter är

inte känt. Innebörden av att leva med skyddade personuppgifter kan se olika ut, men är många gånger både psykiskt, socialt och ekonomiskt påfrestande. För barn och unga kan det upplevas som särskilt svårt att leva med skyddade personuppgifter, en situation som präglas av att leva under hot och stark press.

Situationen för barn och unga som lever med skyddade personuppgifter har bl.a. beskrivits i betänkandet *Stalkning – ett allvarligt brott* (SOU 2008:81) och i Stiftelsen Allmänna Barnhusets rapport – *Barn och ungdomar som lever med skyddade personuppgifter* (2009:1). Situationen för barn och unga som lever med skyddade personuppgifter var dock inte tillräckligt belyst utifrån barns och ungas eget perspektiv. Därför gav regeringen Barnombudsmannen i uppdrag att under 2011 inhämta åsikter och erfarenheter från barn och unga som lever med skyddade personuppgifter (S2011/8342/FST). Resultatet presenterades 2012 i rapporten *Oskyddad – Barn och ungdomar om att leva med skyddade personuppgifter*. Barnen och ungdomarna presenterade sina synpunkter direkt till barn- och äldreministern men också till andra berörda statsråd såsom justitieministern, socialministern och utbildningsministern. Barnombudsmannen föreslog i rapporten att barns säkerhet borde stärkas vid hot om våld, att en säkerhetssamordnare bör inrättas hos socialtjänsten, att barn har rätt till en tydlig information om vad skyddet innebär, att nationella riktlinjer krävs för när skyddade personuppgifter ska beviljas och omprövas, tydliga rutiner och höjd kompetens hos myndigheter samt att socialtjänstens roll måste tydliggöras vad gäller skyddat boende. För regeringens åtgärder se s. 17, 20, 33, 90 och 92.

Unga direkt – erfarenheter av kränkningar och trakasserier

Barnkonventionen slår fast att alla barn har rätt till utbildning. Barn ska kunna åtnjuta denna rättighet utan att utsättas för olika former av kränkande behandling och trakasserier. I det arbetet har skolan ett stort ansvar att förebygga, upptäcka och stödja. Lagstiftningen är tydlig med att var och en som arbetar inom utbildningen aktivt ska motverka alla former av kränkande behandling och trakasserier.

Regeringen har tagit flera initiativ för att motverka kränkande behandling och trakasserier mot barn. Skolverket fick 2011 i uppdrag av regeringen att genomföra en förnyad satsning för att stärka skolans värdegrund och arbetet mot diskriminering och kränkande behandling, så som mobbning i skolan, förskolan och fritidshemmet (U2011/567/S, U2011/2649/S). Regeringen anser att det är viktigt att också ta del av barns och ungas egna upplevelser och erfarenheter av kränkande behandling och trakasserier. Barnombudsmannen fick därför under 2013 i uppdrag att inhämta barns och ungas åsikter och erfarenheter av kränkande behandling och trakasserier. Barnombudsmannen ska samtala både med barn och unga som har utsatts för kränkande behandling och trakasserier och med barn och unga som själva har utsatt andra barn för kränkningar och trakasserier. Uppdraget ska ge ytterligare kunskap om hur arbetet mot kränkande behandling och trakasserier kan förstärkas utifrån barnens egna perspektiv. Uppdraget ska redovisas till Regeringskansliet (Socialdepartementet) senast den 1 april 2014.

Att inhämta åsikter från barn och unga med funktionsnedsättning

Det är viktigt att alla barn, utifrån sina förutsättningar, ges möjlighet att komma till tals och få uttrycka sina åsikter. På uppdrag av regeringen har Barnombudsmannen tagit fram en genomförandeplan för att på ett metodiskt sätt kunna inhämta åsikter och erfarenheter från barn och unga med funktionsnedsättning (S2012/7813/FST). Det är viktigt att detta utvecklingsarbete får fortsätta och långsiktigt bli en ordinarie del i Barnombudsmannens arbete med att lyssna på barn. Regeringen har under 2013 därför gett myndigheten i uppdrag att vidareutveckla metoder för att långsiktigt och inom ramen för sina prioriterade områden lyssna på barn med olika typer av funktionsnedsättningar (S2013/5140/FST). Metodutvecklingen ska särskilt avse det behov av stöd som kan krävas för att barn med funktionsnedsättningar som medför kommunikationssvårigheter ska kunna komma till tals. Uppdraget ska redovisas till Regeringskansliet (Socialdepartementet) senast den 31 mars 2014.

Många barn och unga med funktionsnedsättning behöver särskilt stöd i sin vardag, och har därför regelbundna kontakter med många olika aktörer. För att vardagen ska fungera krävs stödsatser. Riksrevisionen har granskat samordningen av samhällets stöd till barn och unga med funktionsnedsättning (RiR 2011:17). I granskningen konstaterar Riksrevisionen att det finns brister i hur stödsatser samordnas som i sin tur påverkar möjligheterna för familjer med barn med funktionsnedsättning att kunna leva ett liv som andra. Regeringen har inlett en dialog med SKL om hur en försöksverksamhet med stärkt samordning av insatser skulle kunna genomföras. Det är även viktigt att låta barn och ungdomar med funktionsnedsättning själva komma till tals i samordningsfrågan. Det är regeringens ambition att barn och unga ska få uttrycka sina åsikter och påverka sin situation och det stöd som erbjuds dem. Regeringen gav därför under 2013 Handisam i uppdrag att inhämta åsikter och erfarenheter från barn och unga med funktionsnedsättning. Uppdraget omfattar att undersöka och sammanställa hur barn och unga med funktionsnedsättning som lever med många myndighetskontakter upplever sin situation och det stöd de får. Uppdraget ska redovisas till Regeringskansliet (Socialdepartementet) senast den 31 mars 2014.

Lyssna på barn och unga i familjehem

Regeringen anser att det är angeläget att kontinuerligt följa upp placerade barns upplevelser av sin placering. Detta är också en förutsättning för att utveckla och säkerställa en trygg och säker vård för barn och unga. Att få en lägesbild av hur barn och unga själva uppfattar den sociala barn- och ungdomsvården är även en betydelsefull kunskap för att utveckla kvaliteten i verksamheten. I propositionen Stärkt stöd och skydd för barn och unga (prop. 2012/12:10) aviserade regeringen att arbetet med brukarundersökningar som sker på äldreområdet även ska omfatta barn och unga i samhällsvård. Mot den bakgrunden gav regeringen i maj 2013 Socialstyrelsen i uppdrag att ta fram en modell för att lyssna på barn i familjehem i syfte att låta dem förmedla sina upplevelser om sin vistelse i familjehemmet samt tillämpa modellen i en pilotundersökning. Uppdraget ska ske i samverkan med Barnombudsmannen och ska i sin helhet

redovisas till Regeringskansliet (Socialdepartementet) den 1 december 2015 (S2013/3876/FST) (s. 90). Skr. 2013/14:91

Barn och unga i samhällsplaneringen

I december 2009 fick Trafikverket (dåvarande Vägverket) i uppdrag av regeringen att i samråd med Boverket initiera, samordna och stödja kommunala försöksverksamheter som involverar barn och unga i samhällsplaneringen (S2009/9431/FST). Syftet med uppdraget var att skapa förutsättningar för en ökning av barns och ungas inflytande i samhällsplaneringen och att de framgångsrika arbetssätt som utvecklas under kommunförsöken sprids även till andra intresserade kommuner. Uppdraget redovisades i en rapport som överlämnades till Regeringskansliet (Socialdepartementet) under hösten 2012. Arbetet som pågick under åren 2010–2012 involverade långt mer än 1000 barn och unga i Trelleborg, Göteborg, Hällefors, Borlänge, Östersund och Örebro. Trafikverkets roll har varit att i samråd med Boverket planera för, samordna och stödja de kommunala försöksverksamheterna och utveckling av rutiner och arbetssätt. I slutrapporten finns sammanställningar och utvärderingar av försöksverksamheterna samt förslag på hur erfarenheterna kan användas av andra och fortsätta att utvecklas. Förslagen innebär i korthet att Trafikverket, Boverket, SKL och kommunerna som deltagit gemensamt tar ansvar för utveckling och att sprida erfarenheterna till kommuner och andra aktörer samt inom Trafikverket.

Barnombudsmannen företräder barns och ungas intressen

Metoden Unga direkt har också använts som en metod i Barnombudsmannens arbete med sitt uppdrag enligt lag att företräda barns och ungas rättigheter och intressen. Barnombudsmannen har bland annat lyssnat till barn och unga som är frihetsberövade och misstänkta för brott, resultatet av arbetet presenterades i myndighetens årsrapport 2013.² Barn- och äldreministern fick också möjlighet att träffa ungdomar i häkte och ta del av deras erfarenheter om vad som varit bra och vad som kan förbättras. Rapporten mynnade ut i sju förslag; frihetsberövande före rättegång ska ses som en sista utväg när det gäller barn, att statistik förs över bl.a. antal insättningar av barn i arrest, tidsgränser för arrest och häkte, att inget barn ska placeras i arrest i dess nuvarande utformning, att inget barn som misstänks för brott ska isoleras under utredningstiden, att restriktioner ska individualiseras för barn, att alla barn ska ha tillgång till en offentlig försvarare från det första förhöret samt att ett oberoende barnombud bör inrättas.

Rikspolisstyrelsen (RPS) har inlett ett arbete med att ta fram en databas som kommer att innehålla polismyndigheternas uppgifter om frihetsberövanden och incidenter i polisarrest. Vidare ska RPS, med anledning av det som framkommit i Barnombudsmannens årsrapport, ta fram en plan för sitt fortsatta arbete när det gäller arrestfrågan. RPS arbetar också med att ta fram en ny föreskrift om bl.a. förordnande, utbildning och utrustning för arrestantvakter. Kriminalvården ska enligt reglerings-

² Barnombudsmannens årsrapport 2013, Från insidan – barnen och ungdomar om tillvaron i arrest och häkte.

brevet för 2014 särskilt för unga redovisa omfattningen av isoleringsbrytande åtgärder för både häktade med och utan restriktioner. Vidare ska Åklagarmyndigheten enligt regleringsbrevet för 2014 redovisa uppgifter om häktningar och restriktioner enligt den struktur för redovisning som framgår av myndighetens regleringsbrev för 2010. Därutöver ska myndigheten redovisa omfattningen på restriktioner när det gäller unga häktade, dvs. de under 18 år. Av redovisningen ska särskilt framgå i vilken utsträckning åklagare fattat beslut om att tillåta unga häktade att ha kontakt med närstående och andra under häktningstiden

Under 2013 har Barnombudsmannen inhämtat åsikter och erfarenheter från barn och unga som upplevt psykisk ohälsa. Syftet är att få kunskap om hur denna grupp upplever sin situation och det stöd de får av samhället. Resultatet av arbetet kommer att presenteras i myndighetens årsrapport till regeringen 2014.

Fortsatt dialog med barn och unga

Regeringen har genom metoden Unga direkt fått en strukturerad form för direkt dialog med barn och unga och särskilt med barn och unga i utsatta situationer. Genom att möta barnen och ungdomarna och få ta del av deras erfarenheter och åsikter har regeringen fått värdefull kunskap inom de olika områden som barnen har erfarenhet från. Några saker som barnen och ungdomarna har framfört till regeringen är gemensamma oavsett vilka erfarenheter barnen beskrivit sin situation utifrån. Bemötandet från vuxna har många av barnen haft mindre bra erfarenheter av, de har inte blivit lyssnade till och tagna på allvar utifrån sin situation och det har funnits en brist på information om vad de har rätt till, vart de kan vända sig och vilket stöd de kan få. Regeringen avser att fortsätta med en direkt dialog med barn och unga i utsatta situationer i olika frågor. Metoder och arbetssätt för att lyssna till barn och unga bör fortsatt utvecklas och spridas till kommuner, landsting och statliga myndigheter (s. 37–38). Vidare är regeringens målsättning att barn och unga ska få kunskap om sina rättigheter och vad de innebär i praktiken (s. 30).

Kunskap om barns och ungas uppväxtvillkor

Ett uppföljningssystem för barns levnadsvillkor

Samhället förändras och barns levnadsvillkor utvecklas ständigt liksom kunskapen om hur barnets rättigheter och intressen ska förverkligas. Den moderna barnrättspolitikern behöver ta till vara barns egna upplevelser, erfarenheter och levnadsförhållanden för att åstadkomma förändringar som gynnar barn. Enligt regeringen fanns det ett behov av en mer systematisk uppföljning av barns levnadsvillkor. Regeringen gav därför under 2009 Barnombudsmannen i uppdrag att utveckla ett uppföljningssystem för att följa barns och ungas levnadsvillkor utifrån barnkonventionen (S2009/9848/FST). Utgångspunkten var det förslag som presenterades i departementsskrivelsen Ett uppföljningssystem för barnpolitiken (Ds 2007:9). Det uppföljningssystem som Barnombudsmannen fick i uppdrag att ta fram syftade till att samla både den information som redan finns i dag och ny information som kommer att tas fram efter hand, för att på så vis skapa en samlad bild av levnadsomständigheterna för barn i Sverige.

Barnombudsmannen har inom ramen för uppdraget utvecklat en webbaserad plattform, Max 18, för uppföljningssystemet och dess indikatorer som lanserades i juli 2012. Från och med 2012 ansvarar Barnombudsmannen för drift, spridning och utveckling av uppföljningsverktyget Max 18. Regeringen har sammantaget höjt Barnombudsmannens anslag med 4 500 000 kronor för detta ändamål.

Regeringens målsättning är att uppföljningssystemet för barns och ungas levnadsvillkor ska användas för att mäta och beskriva de aspekter av barns levnadsvillkor som regeringen bedömer är centrala ur ett barnrättsperspektiv och ge en samlad bild av barns levnadsvillkor. Uppföljningssystemet ska inte enbart kunna användas för att i efterhand följa utvecklingen av barns levnadsvillkor, utan ska även kunna användas av beslutsfattare för att prioritera insatser så att de vidtas på de områden som är mest relevanta för barnen. Indikatorerna i uppföljningssystemet ska därför göras lättillgängliga för aktörer vars arbete rör barn.

Som tidigare nämnts bör en redovisning av en helhetsbild och en indikation på utvecklingen som omfattar alla relevanta områden framöver ske återkommande till riksdagen med några års mellanrum då förändringar ofta sker successivt och inte alltid skiljer sig så mycket från år till år. Dessutom samlas bl.a. statistik ofta in från olika områden med några års intervall. En sådan samlad bild av barns och ungas levnadsvillkor med utgångspunkt i Max 18 redovisas i kapitel 4, s. 45.

Utveckling av indikatorer

För att få en så heltäckande bild av barns och ungas levnadsvillkor som möjligt behöver fler indikatorer utvecklas. Som ett första led fick Barnombudsmannen i regleringsbrevet för 2013 i uppdrag att göra en förstudie bestående av en kartläggning av indikatorer och förslag på vilka indikatorer som är möjliga att ta fram under 2013 och 2014. Uppdraget redovisades i en rapport i juni 2013. Syftet med de nya indikatorerna är att bättre täcka in prioriterade områden inom barnrättspolitiken samt att möjliggöra kommunala jämförelser. I rapporten föreslogs elva nya indikatorer till Max 18 fördelade på uppföljningssystemets sex målområden. Barnombudsmannen har under hösten 2013 fått i uppdrag att ta fram och publicera sex av de elva föreslagna indikatorerna (S2013/6818/FST). De sex indikatorerna ur förstudien som är aktuella i ett första steg är;

- barn som berörs av vräkning,
- barn som bor i familjer med låg inkomststandard,
- elever som skattar sin hälsa som dålig,
- barn som inte kommer överens med sina föräldrar,
- barn som tycker att de har inflytande hemma och
- lagförda sexualbrott mot barn.

Regeringen anser att Max 18 fortsatt bör spridas på lokal, regional och nationell nivå och att indikatorerna i uppföljningssystemet bör förbättras och utvecklas för att få en så heltäckande bild av barns och ungas levnadsvillkor som möjligt. Vidare finns det anledning att se över indikatorerna i ett internationellt perspektiv samt att utveckla metoder för en

bredare dialog med barn och unga som kan komplettera den samlade bilden av barns och ungas levnadsvillkor.

Regeringen har för att stödja det kommunala arbetet med barn i ekonomisk utsatthet fördelat medel för utveckling av indikatorer på lokal nivå som fångar detta (S2014/8614/FST). Tanken är att indikatorerna ska kunna användas i arbete med t.ex. barnbokslut i kommunerna. En närmare beskrivning av detta finns under avsnitt 5.8.

Indikatorer för ungdomars levnadsvillkor

Som tidigare nämnts omfattar barnkonventionen barn och unga upp till 18 år. Det innebär att den berör både barnrättspolitiken och ungdomspolitik. Ungdomsstyrelsen har under 2013 fått i uppdrag av regeringen att föreslå vilka indikatorer som skulle kunna ingå i en regelbunden uppföljning av levnadsvillkoren för ungdomar mellan 13 och 25 år. Syftet med uppdraget är att kvalitetsutveckla, effektivisera och förenkla den uppföljning av indikatorer som årligen har ägt rum sedan 2006, samt att öka redovisningens relevans och spridning till myndigheter, kommuner och landsting som är utförare av konkreta insatser som rör ungdomar. Ungdomsstyrelsen ska i genomförandet av uppdraget undersöka möjligheten till samarbete med Barnombudsmannen med hänsyn till dennes uppdrag att redovisa indikatorer över barns och ungas levnadsvillkor. Uppdraget ska redovisas till Regeringskansliet (Utbildningsdepartementet) senast den 28 februari 2014.

3.3 Kunskap bland barn och föräldrar

Sammanfattande beskrivning: Regeringens utgångspunkt är att barn ska få kunskap om sina rättigheter och vad de innebär i praktiken samt att föräldrar ska ha kunskap om barnets rättigheter.

Regeringen har tagit initiativ till att information om barnkonventionen anpassad till barn och unga har tagits fram bl.a. på de olika minoritetsspråken och för barn och unga med funktionsnedsättning. Initiativ har också tagits till pågående insatser för att anpassa information till barn och unga bl.a. inom den sociala barn och ungdomsvården och till barn som är brottsoffer. Vidare har regeringen tagit initiativ till att öka kunskapen om barnets rättigheter bland föräldrar. Regeringen ser det som angeläget att följa vilken kunskap barn och unga har om sina rättigheter och att information om rättigheterna och vad de innebär i praktiken fortsatt aktivt sprids till barn och deras föräldrar.

För att barnets rättigheter ska kunna tillgodoses behöver barn ha kunskap om sina rättigheter. Det förutsätter bl.a. att information om barnets rättigheter och vad de innebär i praktiken ska finnas och vara anpassad till barns olika behov och förutsättningar. I föräldrarnas ansvar ingår att ge barnet ledning och råd då barnet utövar de rättigheter som erkänns i konventionen. Det är därför viktigt att även föräldrar får kunskap om de rättigheter barn har och vad dessa rättigheter innebär.

Sverige uppmuntrades 2009 av Barnrättskommittén till utökade åtgärder för att se till att alla barn är medvetna om sina rättigheter enligt konventionen på ett sätt så att de kan försvara sina intressen. Regeringens utgångspunkt är att barn ska få kunskap om sina rättigheter och vad de innebär i praktiken samt att även föräldrar ska få kunskap om barnets rättigheter. Detta är också i linje med strategin för att stärka barnets rättigheter i Sverige. Nedan följer en redovisning av de initiativ som regeringen tagit för att öka kunskapen om barnets rättigheter i praktiken bland både barn och föräldrar.

Initiativ för att öka barns kunskap om sina rättigheter i praktiken

Barns kunskaper om sina rättigheter

Barnombudsmannen redovisade i sin årsrapport 2009 en undersökning av barns kunskaper om sina rättigheter. Undersökningen visade att barn i åldrarna 11 respektive 14 år har relativt god allmän kännedom om sina rättigheter. Det var däremot endast en femtedel som var riktigt säkert på att de hört talas om barnkonventionen och endast en av tio som säkert visste vad den handlade om. Ungefär lika många kunde redogöra för vilken rättighet i konventionen de tyckte var viktigast. Barnombudsmannens slutsats var att endast en mindre del av 11-åringarna och 14-åringarna visste vilka rättigheter som barnkonventionen ger dem. Barnombudsmannen pekade i årsrapporten bl.a. på vikten av skolans roll att informera och utbilda om barnets rättigheter samt att föräldrar är en outnyttjad resurs som har stora möjligheter att bidra i genomförandet av barnkonventionen. Barnombudsmannen konstaterade att information via webben kunde fylla en viktig funktion, men att det inte kan ersätta den funktion som ett tryckt material har, särskilt inte om det aktivt sprids och används i till exempel skolornas undervisning. Regeringen anser att det är viktigt att barns kunskaper om sina rättigheter fortsatt följs upp och har tagit flera initiativ för att öka barns kunskaper om sina rättigheter.

Sprida kunskap i skolan

I de övergripande målen i skollagen ingår från och med den 1 juli 2011 att utbildningen ska förmedla och förankra respekt för de grundläggande demokratiska värderingarna och de mänskliga rättigheter som det svenska samhället vilar på. Utbildningen ska också utformas i överensstämmelse med dessa. De som verkar inom utbildningen måste ha kunskap om och aktivt och medvetet förmedla dessa värderingar och rättigheter till barn och elever och stimulera dem till att förverkliga värderingarna. Här ingår också att utbildningen ska syfta till att förverkliga barnets specifika rättigheter enligt barnkonventionen.

Regeringen gav under 2009 Skolverket ett uppdrag att genomföra insatser som främjar, stärker och sprider kunskap om skolans värdegrund (U2009/2848/S). En del av uppdraget var att utveckla ett stödmaterial för lärare och skolhuvudmän i deras värdegrundsarbete. Materialet skulle bland annat tydliggöra rättighetsperspektivet utifrån barnkonventionen och andra centrala konventioner om mänskliga rättigheter.

Barnombudsmannen har sedan 2003 tillhandahållit ett material om barnets rättigheter för barn och unga. Jag vill säga något!, som togs fram på uppdrag av regeringen. Materialet riktar sig till barn och unga i tre olika åldersgrupper med en handledning, för att användas i skolundervisningen eller andra liknande sammanhang. Materialet finns även på teckenspråk. Enligt Barnombudsmannens uppföljningar är materialet uppskattat och fungerar på ett bra sätt.

Regeringen gav under 2010 Barnombudsmannen i uppdrag att översätta konventionen till de nationella minoritetsspråken meänkieli, samiska, romani chib och jiddisch med lämpliga varianter samt att göra konventionstexten tillgänglig för personer med olika funktionsnedsättningar. I uppdraget ingick också att producera en barnanpassad version av barnkonventionen samt att ta fram en plan för spridning av materialet. Den barnanpassade versionen och konventionen i sin helhet har inom ramen för uppdraget översatts till de nationella minoritetsspråken. För att göra barnkonventionen tillgänglig för barn som använder teckenspråk har en teckentolkad barnanpassad version av barnkonventionen publicerats på Barnombudsmannens webbplats. Där finns också en lättläst version av barnkonventionen och funktioner för att exempelvis förstora text och lyssna till innehållet som ska underlätta för personer med läs- och skrivsvårigheter eller synskada. En affisch med barnkonventionen för barn och ungdomar har också skickats ut till drygt 5 000 grundskolor. Regeringen är angelägen om att information fortsatt aktivt sprids till barn och unga.

Fördel barn!

År 2009 startade Allmänna arvsfonden satsningen Fördel barn!. Fram till 2012 fick 67 projekt 147 miljoner kronor för att arbeta med att stärka och främja barns och ungdomars rättigheter, motivera till utveckling och trygga barns vardag i enlighet med barnkonventionen. Projekten inom satsningen har gjorts inom ett eller flera av följande områden;

- insatser för att motverka utanförskap och sociala problem,
- insatser för barn och familjer där funktionsnedsättning eller sjukdom finns,
- kulturaktiviteter och
- insatser för att sprida kunskap om barnkonventionen.

Målgruppen har inte utgjorts av bara barn och ungdomar, utan också av föräldrar och andra vuxna. Insatser för andra vuxna handlar bl.a. om utbildning och kunskapsspridning om t.ex. barnkonventionen. Satsningen har nått 31 000 barn och 7 400 vuxna. Ytterligare 200 000 barn och 200 000 vuxna beräknas bli nådda av information om projekten och om barnkonventionen.

Det största projektet inom satsningen är *Projekt Plan Sverige – Om barnkonventionen, av, för och med barn*, där omkring 50 frivilliga organisationer samverkar. Insatsen består av inspirationsdagar för elever och lärare med diskussioner och fördjupade samtal om konventionen. Informationsmaterial om barnkonventionen har skickats ut till alla grundskolor i landet. Rädda Barnen har i projektet *Barncertifiering av*

kommuner utvecklat instrument för att mäta hur barnkonventionen tillämpas i kommuner och landsting. Den uppföljning som gjorts av insatserna inom ramen för Fördel Barn! har bl.a. visat att insatserna till stor del har träffat målet.

Sprida information till barn och unga om socialtjänsten

I propositionen Stärkt stöd och skydd för barn och unga (prop. 2012/13:10) lyfter regeringen fram behovet av en pedagogisk presentation av bestämmelserna i SoL och LVU. Bakgrunden är årliga rapporter från Barnombudsmannen och vad barn och unga har fört fram i direkt dialog med regeringen om att barn har svårt att hitta fram till socialtjänsten. Regeringen gav därför i maj 2013 Socialstyrelsen i uppdrag att utforma och sprida information anpassad till barn, unga och föräldrar som tydliggör vad socialtjänsten ska erbjuda barn och unga i behov av stöd eller skydd (S2013/5139/FST). I uppdraget ingår även att på lokal nivå underlätta för och stimulera kommunerna till att utveckla och tillgängliggöra sin information för barn och unga. Socialstyrelsen ska i uppdraget samverka med Barnombudsmannen. Barnombudsmannen ska bl.a. ansvara för att barn och unga involveras i uppdraget. Uppdraget ska redovisas i sin helhet senast den 1 december 2015.

Information till barn och unga som brottsoffer

Regeringen bedömer att det finns behov av att utöka, förbättra eller anpassa den information som riktar sig direkt till barn och unga som brottsoffer, särskilt de som på olika sätt tvingas leva med hot och våld i sin vardag. Regeringen har därför gett Brottsoffermyndigheten i uppdrag att, i samverkan med Barnombudsmannen, ta fram eller anpassa information om skydd och stöd direkt riktad till barn och unga som brottsoffer (S2013/2348/FST). Även barn och unga som bevittnat våld samt barn som utsatts för sexuella övergrepp omfattas av uppdraget.

Barn och unga ska involveras i framtagandet av informationen. Särskilt fokus ska ligga på att nå målgruppen barn och unga som har drabbats av hot eller våld och lever med olika typer av skyddsåtgärder, t.ex. skyddade personuppgifter, kontaktförbud, larm, bevakning m.m. Bakgrunden är de rapporter som Barnombudsmannen lämnade under 2012 där man lyssnat på barn och unga om deras erfarenheter av samhällets skydd och stöd i olika situationer och vad barn och unga har fört fram i direkt dialog med regeringen. Något som lyfts upp i rapporterna är myndigheternas brist på information direkt riktad och anpassad för barn och unga i olika processer och sammanhang inom t.ex. rättsväsendet, skolan, hälso- och sjukvården samt socialtjänsten. Uppdraget ska slutredovisas till Regeringskansliet (Socialdepartementet) senast den 16 juni 2014.

Föräldrars kunskap om barns rättigheter

Det viktigaste som finns

Föräldrarna är de som i regel står närmast barnet och som ska se till barnets behov och bevaka sitt barns rättigheter, i förhållande till exempelvis skolan, hälso- och sjukvården eller socialtjänsten. Det är mot den

bakgrunden viktigt att föräldrar får kunskap om barnets rättigheter och vad dessa rättigheter innebär. Regeringen gav 2010 Barnombudsmannen i uppdrag att ta fram och sprida ett informationsmaterial till föräldrar och blivande föräldrar om barnets rättigheter i enlighet med barnkonventionen (S2010/4933/FST). Inom ramen för uppdraget har Barnombudsmannen tagit fram materialet Det viktigaste som finns som består av en folder och tre filmer om barnets rättigheter i familjen. De riktar sig till blivande föräldrar och föräldrar med barn i åldrarna 0–5 år. För den som leder föräldragrupper finns en handledning till filmerna. Vidare genomförde Barnombudsmannen utbildningsinsatser för personal inom mödra- och barnavårdscentraler kring hur materialet kan användas i föräldragrupper. Barnombudsmannen har en särskild plats på sin webb där materialet finns tillgängligt.

Föräldrastöd

Det är av vikt att föräldrar ges stöd i sitt föräldraskap vilket också Strategin för att stärka barnets rättigheter i Sverige ger uttryck för. Stöd i föräldraskapet är ett prioriterat område inom barnrättspolitiken. De flesta föräldrar tar sitt ansvar på stort allvar och många uttrycker att de vill stärkas som förälder och efterfrågar ytterligare stöd. Föräldrar ska erbjudas allt nödvändigt skydd, stöd och bistånd så att de till fullo kan axla det ansvar som föräldraskapet innebär. Föräldrar behöver få kunskap om vilka rättigheter barnet har liksom hur de på bästa sätt kan tillgodose sitt barns behov i syfte att stärka dessa rättigheter. Regeringens nationella strategi för föräldrastöd, Nationell strategi för utvecklat föräldrastöd – en vinst för alla, är en hörnpelare i föräldrastödsarbetet. Det övergripande målet är att alla föräldrar ska erbjudas föräldrastöd under barnets hela uppväxt. Barnets rättigheter och det jämställda föräldraskapet är centrala utgångspunkter. Regeringens samlade åtgärder för att stödja föräldrar redovisades i en särskild skrivelse till riksdagen i februari 2014. I skrivelsen redogör regeringen även för insatser i syfte att ytterligare stärka stödet till föräldrar i föräldraskapet (skr. 2013/14:87) (s. 82).

3.4 Ett strategiskt angreppssätt

Sammanfattande beskrivning: Regeringens utgångspunkt är att det inom verksamheter som rör barn ska finnas kunskap om hur barnets rättigheter kan tillgodoses i praktiken. Strategin för att stärka barnets rättigheter i Sverige ska ses som ett verktyg i arbetet med att förverkliga barnets rättigheter.

För att åtgärder och beslut inom all offentlig verksamhet som rör barn ska kunna genomsyras av ett barnrättsperspektiv och för att öka kunskapen om hur barnets rättigheter kan omsättas i praktiken har regeringen bl.a. tagit initiativ till två större satsningar. I juni 2010 ingick regeringen och SKL en överenskommelse för att stärka barnets rättigheter under 2010–2013 och i juli 2012 fick Barnombudsmannen i uppdrag att genomföra insatser för att sprida och kommunicera Strategin för att stärka barnets rättigheter i Sverige (Pejling och dialog). Mot bakgrund av att det finns ett fortsatt behov av stöd i

arbetet med barnets rättigheter och att de erfarenheter som överenskommelsen inneburit bör tas till vara ingick regeringen och SKL i december 2013 en ny överenskommelse om att stärka barnets rättigheter t.o.m. 30 juni 2014. Vidare har regeringen bl.a. bidragit till uppbyggnaden av årliga Barnrättsdagar samt låtit översätta Barnrättskommitténs allmänna kommentarer till svenska för att ytterligare stödja genomförandet av barnets rättigheter i Sverige.

Under 2014 fortsätter insatserna inom ramen för Pejling och dialog och regeringen har i Barnombudsmannens regleringsbrev för 2014 givit myndigheten i uppdrag att genomföra en nationell konferens i syfte att uppmärksamma 25-årsjubileet av barnkonventionen genom att sprida kunskap och erfarenheter om att genomföra barnets rättigheter i praktiken. Vidare avser regeringen med anledning av att barnkonventionen firar 25 år under 2014 att ta fram en jubileumsskrift av konventionen om barnets rättigheter.

För att barnets rättigheter ska få ökat genomslag i samhället och säkerställa ett barnrättsperspektiv vid beslut som rör barn och unga krävs ett strategiskt och systematiskt arbete. Strategin för att stärka barnets rättigheter i Sverige ska ses som ett verktyg i arbetet med att förverkliga barnets rättigheter. Beslutsfattare och yrkesverksamma vars arbete rör barn behöver bland annat systematiskt inhämta barns och ungas åsikter och ta tillvara deras erfarenheter i frågor som berör dem. Det är också viktigt att ha tillgång till underlag om hur barnets rättigheter tillgodoses inom olika områden, få reda på brister, följa upp tillämpning av lagstiftning som rör barn och utvärdera hur arbetet med att tillgodose barnets rättigheter fortskrider.

Barnrättskommittén rekommenderade 2009 Sverige att erbjuda systematisk och fortlöpande utbildning i barnets rättigheter till personer som arbetar med och för barn. Arbetsgivare på statlig och kommunal nivå ansvarar för att berörda yrkesgrupper erbjuds en fortlöpande och lämplig kompetensutveckling. Dessa yrkesgrupper har också ett ansvar att utveckla och behålla kunskapen om barnets rättigheter och dess omsättning i praktiken. Arbetsmetoder som på ett systematiskt och långsiktigt sätt kan stärka barnets rättigheter i beslut och åtgärder som rör barn är en viktig del i detta.

För att åtgärder och beslut inom all offentlig verksamhet som rör barn ska kunna genomsyras av ett barnrättsperspektiv och för att öka kunskapen om hur barnets rättigheter kan omsättas i praktiken har regeringen tagit initiativ till två större satsningar, samt andra åtgärder som redovisas nedan.

Handslaget – en överenskommelse mellan regeringen och SKL

Det är i kommuner och landsting som de flesta verksamheter som rör barn finns. Det är också där beslut fattas som har direkt inverkan på barns vardag och deras livssituation. Sveriges Kommuner och Landsting (SKL) är en intresseorganisation för kommuner och landsting och har ett tydligt mandat att driva medlemmarnas intressen och erbjuda dem stöd

och service. SKL har därför en mycket viktig roll i arbetet med barnets rättigheter. I syfte att intensifiera och utveckla arbetet med barnets rättigheter i verksamheter inom kommuner och landsting ingick regeringen och SKL under 2010 en överenskommelse om att stärka barnets rättigheter under 2010–2013, det så kallade Handslaget (S2010/4938/FST). Vidare gav regeringen i uppdrag till Barnombudsmannen att bistå SKL i arbetet (S2010/5114/FST).

Utgångspunkten för regeringens överenskommelse med SKL var Strategin för att stärka barnets rättigheter i Sverige. Åtgärderna inom ramen för handslaget skulle bland annat syfta till att åstadkomma förändringar i kommuners och landstings metoder och arbetssätt för att stärka barnets rättigheter, exempelvis genom pilotverksamheter. Åtgärderna skulle också vara av en långsiktig karaktär och syfta till att integreras i den ordinarie verksamheten.

Överenskommelsen bestod av tre steg i form av kartläggning, handlingsplan och genomförande av åtgärderna i handlingsplanen. Av kartläggningen framkom att det finns en rad områden där stöd och utbildning saknas. Handlingsplanen som överlämnades till Regeringskansliet (Socialdepartementet) i september 2011 tog sin utgångspunkt i kartläggningen och Strategin för att stärka barnets rättigheter i Sverige. Målsättningen i handlingsplanen var att verka för en långsiktigt hållbar struktur för utveckling och spridning av kunskap på lokal och regional nivå samt utveckling av långsiktigt hållbara metoder och arbetssätt för att omsätta strategins principer i praktiken. Handlingsplanen omfattade både övergripande insatser för att nå samtliga kommuner och landsting och så kallade fördjupningsområden, där särskilda insatser skulle göras för att stärka barnets rättigheter.

Åtgärder

Av resultaten i kartläggningen framkom att det finns ett stort behov av utbildning och fortbildning om konventionen och dess genomförande för både politiker, chefer och medarbetare. För att kunna möta efterfrågan på utbildning skulle SKL i enlighet med handlingsplanen i genomförandet av kompetensutvecklingsinsatserna fokusera på möjligheterna att utveckla ett koncept med regionala utbildare, utvecklingsledare eller utbildningsledare.

Handslagens insatser har nått samtliga landsting och regioner och 143 kommuner. Inom ramen för kompetensutvecklingsinsatserna har ett informationsmaterial med vägledning i arbetet med barnets rättigheter tagits fram. Vidare har sex regionala konferenser genomförts i syfte att sprida kunskap om strategin för att stärka barnets rättigheter i Sverige och hur man konkret kan arbeta med att tillgodose barnets rättigheter. Ca 1 350 personer har deltagit på konferenserna.

Etablerade strategiskt viktiga funktioner på lokal och regional nivå, har erbjudits en utbildning som innehåller konkreta exempel utifrån det egna verksamhetsområdet och som beskriver hur konventionen ska kunna tillämpas i praktiken. Totalt har sju utbildningar genomförts i vilka 250 personer deltagit.

Inom ramen för spridning av informationsmaterial har SKL utvecklat en särskild webbplats på sin hemsida för information om överens-

kommelsen. På webbplatsen finns den ovan nämnda vägledningen samt länkar till annat material och grundläggande information om barnkonventionen.

I enlighet med handlingsplanen har åtgärder även vidtagits inom fyra fördjupningsområden, kunskapsspridning till barn och unga, fördjupade insatser mot kränkande behandling, dialog med barn och unga och insatser för att motverka våld mot barn.

Slutrapport och utvärdering

SKL:s slutrapport överlämnades till Regeringskansliet (Socialdepartementet) den 30 november 2013. I rapporten redovisas resultat och effekter av de genomförda insatserna. Av rapporten framgår att arbetet inom ramen för överenskommelsen lett till kunskapshöjande aktiviteter, attitydförändringar, förändrat arbetssätt och att handlingsplaner och strategier i högre utsträckning tar sin utgångspunkt i konventionen. En slutsats som dras är att konventionen på många håll är implementerad men att det finns ett behov av mer kunskap för att rättigheterna ska kunna tillämpas i praktiken. SKL lyfter också fram att de inom organisationen behöver arbeta mer med frågan.

Den utvärdering som gjorts inom ramen för överenskommelsen pekar bl.a. på att arbetet bidragit till att föra upp frågorna på den politiska agendan och skapat möjligheter till både formella och informella nätverk kring arbetet med barnets rättigheter. Vidare framgår att ett implementeringsarbete har påbörjats, och att det finns ett starkt önskemål om fortsatt stöd hos medlemmarna.

Regeringen kan utifrån rapporten konstatera att arbetet med barnets rättigheter har intensifierats men att det varit svårt att inom ramen för överenskommelsen skapa en långsiktigt hållbar struktur för utveckling och spridning av kunskap på lokal och regional nivå. Mot bakgrund av att det finns ett fortsatt behov av kunskap och för att ta tillvara den kunskap och de erfarenheter som kommit till genom överenskommelsen innebär det bör tas till vara har regeringen och SKL i december 2013 ingått en ny överenskommelse om att stärka barnets rättigheter t.o.m. 30 juni 2014 (S2013/8812/FST).

Sprida och kommunicera strategin

Pejling och dialog

För att strategin för att stärka barnets rättigheter ska kunna vara ett verktyg i arbetet med att förverkliga barnets rättigheter, behöver den spridas och kommuniceras. Barnombudsmannen fick under 2011 som ett första steg i uppdrag av regeringen ta fram ett förslag till kommunikationsstrategi med konkreta åtgärder, samt att genomföra en konferens för statliga myndigheter under 2011 (S2011/8293/FST).

Barnombudsmannen genomförde under 2011 en tvådagars konferens för representanter från ett fyrtiotal myndigheter som fick inspireras, byta erfarenheter och diskutera hur de arbetar med barnrättsfrågor och hur man inom myndigheterna kan arbeta enligt den nationella strategin för att stärka barnets rättigheter i Sverige. Barnombudsmannens förslag till

kommunikationsstrategi, Pejling och dialog, lämnades till Regeringskansliet i februari 2012.

Med utgångspunkt i förslaget fick Barnombudsmannen under 2012 i uppdrag att genomföra insatser för att sprida och kommunicera Strategin för att stärka barnets rättigheter i Sverige (prop.2009/10:232) under 2012–2014. Uppdraget i sin helhet syftar bl.a. till att sprida kunskap om den nationella strategin som ett verktyg att säkerställa och stärka barnets rättigheter i berörda verksamheter, att driva på arbetet i dialog med kommuner, landsting och statliga myndigheter och att konkretisera barnets rättigheter, bl.a. genom dialog med barn och unga. Vidare syftar uppdraget till att skapa möjligheter till erfarenhetsutbyte för kommuner, landsting och statliga myndigheter och att erbjuda stöd till dessa. Goda exempel på arbetssätt och metoder, för att omsätta barnets rättigheter i praktiken ska också spridas.

Fem tematiska områden pejlas

Grundläggande i pejlingarna är att lyssna på barn och unga och deras erfarenheter av det område som ska pejlas i den aktuella kommunen. Barnen och ungdomarna får sedan möjlighet att själva framföra sina synpunkter och förslag till beslutsfattarna. Pejlingarna går som en budkavle från kommun till kommun, myndighet och landsting. Resultaten publiceras på Barnombudsmannens webbplats. Startskottet för Pejling och dialog gick den 7 november 2012. Ett antal av Sveriges kommuner kommer att pejlas utifrån fem tematiska områden under 2012–2014:

- placerade barn,
- ekonomisk utsatthet,
- våld mot barn i nära relationer,
- psykisk ohälsa och
- mobbning och kränkande behandling.

Utifrån temat psykisk ohälsa har fem landsting pejplats under 2013, resultaten kommer att presenteras i Barnombudsmannens årsrapport 2014.

Statliga myndigheter

För statliga myndigheter har ytterligare en konferens anordnats under 2012 som en uppföljning på 2011 års myndighetskonferens, Ett lyft för barnets rättigheter. Temat för konferensen var att lyssna på barn och en fördjupning i metoden Unga direkt. Barnombudsmannen har en kontinuerlig dialog med ett antal myndigheter dels genom frukostmöten med ett 20-tal generaldirektörer dels genom det nätverk för barn- och ungdomsfrågor som bildats tillsammans med Konsumentverket och Ungdomsstyrelsen och som idag består av ett 20-tal myndigheter. Vidare ska Kriminalvården pejlas utifrån temat barns upplevelser av att besöka en frihetsberövad förälder.

Nationell konferens 2014

Regeringen har i Barnombudsmannens regleringsbrev för 2014 givit myndigheten i uppdrag att inom ramen för Pejling och dialog genomföra en nationell konferens i syfte att uppmärksamma 25-årsjubileet av barnkonventionen genom att sprida kunskap och erfarenheter om att

genomföra barnets rättigheter i praktiken. Uppdraget att kommunicera Strategin för att stärka barnets rättigheter ska i sin helhet redovisas till Regeringskansliet (Socialdepartementet) senast den 1 februari 2015. Skr. 2013/14:91

Övriga kunskapsstödjande insatser

Årligt återkommande barnrättsdagar

För att öka beslutsfattares och relevanta yrkesgruppers kunskap om barnets rättigheter och hur kunskapen kan omsättas i berörda verksamheter har regeringen också bidragit med medel till uppbyggnaden av de årligt återkommande Barnrättsdagarna som anordnas av Barnombudsmannen, Stiftelsen Allmänna Barnhuset och Barnrättsakademien vid Örebro universitet. Barnrättsdagarna syftar till att sprida kunskap och inspirera till ett fördjupat arbete med att genomföra barnkonventionen och samlar årligen politiker, tjänstemän, verksamhetsföreträdare och andra aktörer.

Uttolkningen av barnkonventionen

Uttalanden och rekommendationer från internationella granskningsorgan är en viktig kunskapskälla för att säkerställa barnets rättigheter. Barnrättskommittén publicerar allmänna kommentarerna, så kallade General Comments, för vägledning i hur olika artiklar och teman i barnkonventionen ska tolkas. Att tillgängliggöra och låta översätta Barnrättskommitténs allmänna kommentarer är angeläget för att regeringen ska kunna stödja genomförandet av barnkonventionen i Sverige. Regeringen har därför gett Barnombudsmannen i uppdrag att översätta och tillgängliggöra samtliga allmänna kommentarer från Barnrättskommittén (S2012/7439/FST, S2013/6487/FST). Regeringen har på så sätt bidragit till att möjliggöra att Barnrättskommitténs allmänna kommentarer ska finnas tillgängliga på svenska. Vidare avser regeringen med anledning av att barnkonventionen firar 25 år under 2014 att ta fram en jubileumsskrift av konventionen om barnets rättigheter.

3.5 Ett system för att stödja offentliga aktörer

Sammanfattande beskrivning: Den av riksdagen antagna strategin för att stärka barnets rättigheter i Sverige är en gemensam utgångspunkt för att stödja offentliga aktörer i deras arbete med att tillgodose barnets rättigheter och att bidra till att nå målet för barnrättspolitiken.

Barnombudsmannen har fortsatt en central roll i arbetet med att driva på genomförandet och bevaka efterlevnaden av barnkonventionen. Regeringen ser dock ett behov av en regional stödstruktur för att bidra till kunskapsspridning och uppföljning, med utgångspunkt i strategin för att stärka barnets rättigheter i Sverige. Regeringen har därför denna dag beslutat att ge Länsstyrelsen i Jönköpings län i uppdrag att i samverkan med övriga länsstyrelser lämna förslag på hur länsstyrelserna skulle kunna utgöra en regional stödstruktur för att

bidra till att barnets rättigheter kan tillgodoses på lokal och regional nivå samt lämna förslag på hur utvecklingen av arbetet med att genomföra barnkonventionen på lokal och regional nivå med utgångspunkt i strategin kan följas upp. Eftersom barnrättspolitikerna är sektorsövergripande och rör alla nivåer i samhället kommer samordning och dialog på nationell nivå fortsatt att vara viktig för regeringen, inte minst med det civila samhället och det privata näringslivet.

Ansvar för att genomföra och stärka barnets rättigheter ligger ytterst hos regering och riksdag, men alla myndigheter och andra organ har inom sina respektive ansvarsområden ett ansvar att fullfölja de förpliktelser som staten Sverige tagit på sig genom att ansluta sig till konventionen. Sverige ska därför ha ett system som ger bästa möjliga förutsättningar för att stödja dessa att genomföra barnkonventionen och att bidra till att nå målet för barnrättspolitikerna. Den av riksdagen antagna Strategin för att stärka barnets rättigheter i Sverige ska vara en gemensam utgångspunkt för alla offentliga aktörer i deras arbete med barnets rättigheter. Strategin bidrar på så sätt till en ökad samordning och dialog om barnrättsfrågor på alla nivåer.

Vidare bidrar det civila samhället på många sätt i det konkreta arbetet med barnets rättigheter. Även det privata näringslivet kan spela en viktig roll. Regeringen anser att dialogen med det civila samhället och det privata näringslivet fortsatt är viktig.

Samordning inom Regeringskansliet

Målet för barnrättspolitikerna är att barn och unga ska respekteras och ges möjlighet till utveckling och trygghet samt delaktighet och inflytande. Målet grundar sig bl.a. på de åtaganden som Sverige gjort genom att ratificera barnkonventionen. Regeringens barnrättspolitik kräver insatser inom politiken på alla de områden där barn är berörda. För att få genomslag för arbetet med att stärka barnets rättigheter finns en samordningsfunktion för barnkonventionsfrågor placerad i Socialdepartementet. Samordningsfunktionens uppgift är att utveckla arbetet med barnets rättigheter inom Regeringskansliet. Arbetet syftar bl.a. till att på ett övergripande plan stödja och samordna processer så att barnrättsperspektivet återspeglas i alla delar av regeringens politik och i de samhällsverksamheter som rör barn och unga. En viktig uppgift för samordningsfunktionen är att delta i den gemensamma beredningen av beslut som rör barn. Eftersom barnrättspolitikerna är sektorsövergripande och rör alla nivåer i samhället kommer samordning och dialog inom barnrättspolitikerna fortsatt att vara viktig för regeringen.

Barnombudsmannens centrala roll

Sedan 1993 finns myndigheten Barnombudsmannen. Genom att Barnombudsmannens roll förstärktes 2002 (prop. 2001/02:96) finns det idag en myndighet med uppdraget att företräda barns och ungas intressen mot bakgrund av barnkonventionen, samt att bevaka efterlevnaden och driva på genomförandet av konventionen i dialog med statliga myndigheter, kommuner och landsting.

Barnombudsmannen har genom sitt uppdrag enligt lag en central roll i arbetet med barnets rättigheter och kan bidra till att nå målet för barnrättspolitikern.

Regeringens åtgärder för att stärka barnets rättigheter inom olika områden ska utgå från kunskap om barns och ungas levnadsvillkor och genomsyras av ett strategiskt och systematiskt arbetssätt i syfte att nå målet för barnrättspolitikern. Barnombudsmannen har getts ökade möjligheter att bidra till att samla och sprida kunskap om barns och ungas levnadsvillkor genom ett ökat anslag på sammanlagt 4 500 000 kronor för uppföljningssystemet Max18 (s. 28 och 45).

Av förarbetena som behandlar Barnombudsmannens nuvarande roll och uppgifter framgår att en förutsättning för att Barnombudsmannen ska kunna företräda barns och ungas intressen och bevaka deras rättigheter i samhället är att ombudsmannen baserar sin verksamhet på direkta och indirekta kontakter med barn och unga. Vidare att innebörden av att bevaka efterlevnaden är att Barnombudsmannen ges en mer aktiv roll gentemot myndigheter, kommuner och landsting. Vilket innefattar dels att följa lagstiftningen och dess tillämpning, dels att uppmärksamma att myndigheter, kommuner och landsting i övrigt förverkligar konventionen i sin verksamhet. Av förarbetena framgår också att Barnombudsmannen ska vara pådrivande gentemot myndigheter, kommuner och landsting när det gäller genomförandet av barnkonventionen i alla delar av samhället. Vilket innebär att den pådrivande roll som Barnombudsmannen hade haft genom det tidigare s.k. strategiuppdraget lagfästes.

Enligt en ändring i förordningen (2007:1021) med instruktion för Barnombudsmannen som trädde i kraft 2009 ska myndigheten vid fullgörande av dessa uppgifter systematiskt och återkommande följa upp och utvärdera tillämpningen av barnkonventionen i berörda verksamheter hos förvaltningsmyndigheter, kommuner och landsting. Barnombudsmannen ska förmedla och föra en dialog om slutsatser och iakttagelser med de myndigheter och huvudmän som är berörda. Utifrån sådana uppföljningar och utvärderingar ska Barnombudsmannen också genomföra insatser som bidrar till att utveckla och sprida kunskap om tillämpningen av barnkonventionen. Detta innebär bl.a. att Barnombudsmannen har en nyckelroll i arbetet med att sprida och kommunicera strategin för att stärka barnets rättigheter i Sverige (s. 8). Regeringen har utöver detta beslutat om en särskild satsning för att sprida och kommunicera strategin genom ett uppdrag till Barnombudsmannen, Pejling och dialog (S2011/8293/FST), vilket medfört en förstärkning på totalt 12 100 000 kronor under 2012–2014 (s. 37–38).

Tematiska dialoger

Som ett led i att öka dialogen på nationell nivå har regeringen tagit initiativ till återkommande temadialoger med det civila samhället, SKL, Barnombudsmannen och andra berörda myndigheter. Temadialogerna tar sin utgångspunkt i aktuella och för regeringen särskilt prioriterade frågor samt de senaste rekommendationerna som Barnrättskommittén lämnat till Sverige.

Temadialoger har under 2010 och 2011 genomförts om att stärka barns rättigheter genom lagstiftning, barn i ekonomisk utsatthet och framtida

utmaningar för att stärka arbetet med barnets rättigheter. Under 2012 har en temadialog om våld mot barn genomförts samt en bred dialog om framsteg och utmaningar i arbetet med att stärka barnets rättigheter med anledning av Sveriges femte periodiska rapport till Barnrättskommittén. Under 2013 har en temadialog genomförts för att ta del av synpunkter och erfarenheter inför regeringens handlingsplan för skydd av barn mot människohandel, exploatering och sexuella övergrepp. Regeringen avser att fortsätta utveckla dialogen med olika aktörer i frågor som rör barn och kommer under 2014 bl.a. att anordna en tematisk dialog med det privata näringslivet om barnets rättigheter.

En regional stödstruktur

Det är i kommuner och landsting som de flesta beslut fattas som har direkt inverkan på barns vardag och deras livssituation. Beslutsfattare och olika yrkesgrupper bör ha kunskap om barns levnadsvillkor och om hur barnets rättigheter kan omsättas i beslut och åtgärder som rör barn och följa upp sådana beslut och åtgärder ur ett barnrättsperspektiv. Som tidigare nämnts visar erfarenheterna inom ramen för överenskommelsen mellan regeringen och SKL att det finns behov av mer kunskap om hur barnets rättigheter kan tillämpas i kommuner och landsting. Erfarenheterna av Barnombudsmannens pågående arbete inom ramen för uppdraget att kommunicera strategin, Pejling och dialog, visar också att det finns behov av ett fortsatt stöd för att kunna omsätta barnets rättigheter i praktiken.

Den av regeringen antagna Strategin för att stärka barnets rättigheter i Sverige är en gemensam utgångspunkt för att stödja offentliga aktörer i deras arbete med att tillgodose barnets rättigheter och att bidra till att nå målet för barnrättspolitiken. Barnombudsmannen har, som tidigare nämnts, bl.a. i uppgift att bevaka tillämpningen av barnkonventionen och driva på genomförandet och har på så sätt en central roll i arbetet med att tillgodose barnets rättigheter. Regeringen anser att det därutöver finns ett behov av en regional stödstruktur för att bidra till att barnets rättigheter kan tillgodoses på lokal och regional nivå. Vidare finns det behov av att i högre grad följa upp utvecklingen av arbetet med genomförandet av barnkonventionen på lokal och regional nivå med utgångspunkt i Strategin för att stärka barnets rättigheter i Sverige.

Regeringen har därför denna dag beslutat att ge Länsstyrelsen i Jönköpings län i uppdrag att i samverkan med övriga länsstyrelser lämna förslag på hur länsstyrelserna skulle kunna utgöra en regional stödstruktur för att bidra till att barnets rättigheter kan tillgodoses på lokal och regional nivå. Vidare ingår i uppdraget att lämna förslag på hur utveckling av arbetet med genomförandet av barnkonventionen på lokal och regional nivå med utgångspunkt i Strategin för att stärka barnets rättigheter i Sverige kan följas upp. Uppdraget ska ske i samråd med Barnombudsmannen och i dialog med SKL och andra relevanta aktörer.

Sammanfattande beskrivning: Regeringens utgångspunkt är att Sverige ska fortsätta att bidra i utvecklingen av arbetet med barnets rättigheter såväl inom FN, EU, Europarådet, Nordiska ministerrådet som i övriga internationella sammanhang.

Främjandet av kunskaps- och erfarenhetsutbyte om barnets rättigheter har också en internationell och global dimension. Sveriges aktiva medverkan fokuserar särskilt på att åstadkomma en förbättrad praktisk tillämpning av de rättigheter barn har.

Förenta nationerna

Sverige är sedan länge en aktiv aktör inom Förenta nationerna (FN) för att uppmärksamma barns utsatthet och öka den politiska viljan att förverkliga deras rättigheter. Ett viktigt bidrag är Sveriges aktiva medverkan i arbetet som pågår inom generalförsamlingens tredje utskott inför antagandet av den årliga barnrättsresolutionen. Detta innefattar bl.a. arbete med att stärka barns och ungas rätt till frihet från våld och tvång, och ungdomars rätt till sexualundervisning. Generalförsamlingens arbete innebär också stöd till initiativ om att motverka barnäktenskap och påtvingade äktenskap. Regeringen har dessutom gett politiskt och ekonomiskt stöd till generalsekreterarens särskilda representant för arbetet med att motverka våld mot barn (SRSG). SRSG:s mandat innebär ett arbete för att påverka regeringar och samhället i övrigt att på alla sätt motverka alla former av våld mot barn. Arbetet för att motverka våld mot barn sammanfaller med regeringens prioriteringar även när det gäller internationella insatser.

Europeiska unionen

Lissabonfördraget som trädde i kraft den 1 december 2009 etablerade i art. 3 skyddet av barnets rättigheter som ett av unionens mål. Även Europeiska unionens (EU:s) stadga om de grundläggande rättigheterna har blivit rättsligt bindande genom det senaste fördraget. Enligt stadgans artikel 24 har barn i unionen rätt till det skydd och den omvårdnad som behövs för deras välfärd. De ska fritt kunna uttrycka sina åsikter och dessa ska beaktas i frågor som rör barnen i förhållande till deras ålder och mognad. Vidare ska vid alla åtgärder som rör barn, oavsett om de vidtas av offentliga myndigheter eller privata institutioner, barnets bästa komma i främsta rummet. Det slås också fast att varje barn har rätt att regelbundet upprätthålla ett personligt förhållande till och direkta kontakter med båda föräldrarna, utom då detta strider mot barnets bästa.

EU:s agenda för barns rättigheter från 2011 är ett instrument för genomförandet av EU:s strategi för grundläggande rättigheter. I agendan redovisas kommissionens olika strategiska insatser för att genomföra barnets rättigheter inom unionen samt att EU kommer att fortsätta genomföra sina riktlinjer om barns rättigheter i unionens yttre åtgärder som för närvarande fokuserar på att bekämpa alla former av våld. I agendan lyfts

även behovet av insatser mot sexuellt utnyttjande av barn och barnhandel som viktiga prioriteringar. Som ett steg i genomförandet av strategin har Europeiska kommissionen under 2013 etablerat en expertgrupp för barnets rättigheter, bestående av representanter från alla medlemsstater. Sverige deltar aktivt i arbetet som bedrivs inom ramen för expertgruppen och bidrar till det erfarenhetsutbyte som äger rum där. Regeringen avser att fortsatt bidra till EU:s arbete med barnets rättigheter.

Europeiska kommissionen presenterade den 27 november 2013 ett förslag till paket med processuella rättigheter för att ytterligare stärka rättssäkerhetsgarantierna för enskilda i straffrättsliga förfaranden. Paketet består av tre direktiv och två rekommendationer. Ett av direktivförslagen rör rättssäkerhetsgarantier i straffrättsliga förfaranden för misstänkta eller tilltalade som är barn. Förslaget lägger fast minimiregler för att garantera alla, som är under 18 år och misstänks eller anklagas för brott, vissa särskilda rättigheter, som t.ex. rätt att biträdas av försvarare, rätt att omgående informeras om sina rättigheter och att information även lämnas till vårdnadshavare eller annan lämplig person, rätt att innan åtal väcks få en individuell bedömning av de personliga förhållandena samt – om personen är frihetsberövad – rätt till läkarundersökning. Det innehåller vidare regler om att straffrättsliga förfaranden som involverar barn som huvudregel inte ska vara offentliga. Förslaget förhandlas för närvarande i behörig rådsarbetsgrupp (KOM [2013] 822 slutlig).

Europeiska unionens byrå för grundläggande rättigheter inrättades år 2007. Byrån ska ge berörda institutioner och myndigheter i EU stöd och sakkunskap i fråga om grundläggande rättigheter vid genomförandet av EU-lagstiftningen. Byrån har bl.a. till uppgift att samla information och data, ge råd till EU och medlemsstaterna och göra allmänheten medveten om de grundläggande rättigheterna. Byrån har under 2010–2013 arbetat med flera frågor som rör barnets rättigheter, bl.a. indikatorer för barns rättigheter, asylsökande ensamkommande barn, barnvänliga rättsystem och trafficking med barn. Regeringen har under 2013 inlett en dialog med byrån i syfte att identifiera möjligheterna att utnyttja resultaten av byråns arbete som berör barn och deras rättigheter.

Europarådet

Programmet om att skapa ett Europa för och med barn, Building a Europe for and with Children, beslutades vid toppmötet i Warszawa i maj 2005. Under det svenska ordförandeskapet i ministerkommittén 2008 initierades arbetet med att ta fram en programstrategi för Europarådets arbete om barns rättigheter under de kommande tre åren. Stockholmsstrategin antogs i november 2008 och gällde för åren 2009–2011. Den fastställde tre prioriterade områden: att förhindra våld mot barn, åstadkomma barnvänliga rättsprocesser och säkerställa barns deltagande i samhället.

I februari 2012 antog Europarådet en ny strategi för Europarådets arbete om barns rättigheter för 2012–2015. Prioriterade områden är att främja barnvänliga system och tjänster, motverka alla former av våld mot barn, garantera rättigheter för barn i utsatta situationer och att främja barns och ungas delaktighet. Enligt strategin ska ett barnrättsperspektiv genomsyra alla Europarådets verksamheter som rör barn. Sverige har

under 2012 arbetat aktivt med att bidra till att utveckla rollen för Europarådets nätverk kring barnets rättigheter, the Council of Europe Network of National Coordinators on the Rights of the Child, som är en viktig länk mellan medlemsstaterna och Europarådets program och strategi för barnets rättigheter. Regeringen avser att fortsatt bidra i Europarådets arbete för barnets rättigheter. I oktober 2013 tillträdde Sverige Europarådets konvention om skydd för barn mot sexuell exploatering och sexuella övergrepp (den s.k. Lanzarotekonventionen). Skr. 2013/14:91

Nordiska ministerrådet

Inom norden finns mycket erfarenhet av arbetet med att genomföra barnets rättigheter. I maj 2012 bjöd barn- och äldreministern in de nordiska grannländerna till ett nordiskt seminarium om barnkonventionens rättsliga ställning. Sverige genomförde under sitt ordförandeskap ett expertmöte i september 2013. Syftet var att skapa möjligheter för erfarenhetsutbyte kring arbetet med barnets rättigheter. Inom ramen för mötet fördes även en dialog med medlemmar i Barnrättskommittén. Regeringen ser det som betydelsefullt med ett fortsatt erfarenhetsutbyte mellan de nordiska länderna.

4 Uppföljningssystem för barns och ungas levnadsvillkor

Det uppföljningssystem för barns och ungas levnadsvillkor som Barnombudsmannen utvecklat en plattform för kallas för Max18 (s. 29). Max18 är ett webbaserat uppföljningssystem som visar statistik och information som gör det möjligt att följa hur barns levnadsvillkor utvecklas och hur barnets rättigheter tillgodoses i Sverige. Här beskrivs de aspekter av barns och ungas levnadsvillkor som regeringen bedömer är centrala ur ett barnrättsperspektiv. Dessa aspekter är också mätbara och i och med det också möjliga att jämföra, till exempel mellan kommuner.³

4.1 Målområden

Regeringens övergripande mål för barnrättspolitiken har inom ramen för uppföljningssystemet brutits ned i sex områden som var för sig bidrar till måloppfyllelsen:

- ekonomi,
- hälsa,
- utbildning,
- trygghet,
- delaktighet samt
- stöd och skydd.

³ <http://barnombudsmannen.se/max18/>

Varje område är direkt kopplat till barnkonventionen. Inom varje område finns flera indikatorer som var för sig beskriver någonting om hur barn har det, totalt omkring 50 indikatorer. Indikatorerna kan delas upp utifrån kön och geografiskt område, men även andra bakgrundsvariabler såsom ålder, utländsk/svensk bakgrund och föräldrarnas utbildningsnivå. Statistiken är inte heltäckande och behöver fortsatt utvecklas för att kunna ge bättre information om framförallt situationen för barn på lokal och regional nivå och för vissa grupper av barn såsom barn med funktionsnedsättning. Statistiken som visas på Max18 produceras av flera olika myndigheter⁴. Statistiska centralbyrån (SCB) samlar in och levererar all statistik som publiceras på Max18.

Nedan följer en komprimerad redovisning av barns och ungas levnadsvillkor utifrån Barnombudsmannens uppföljningssystem Max18.

4.2 En god levnadsstandard

Sammanfattande beskrivning: Enligt barnkonventionen har varje barn rätt till social trygghet och till den levnadsstandard som krävs för att kunna utvecklas. Föräldrarna har huvudansvaret för att säkerställa de levnadsvillkor som är nödvändiga för barnets utveckling.

Oavsett vilket mått för ekonomisk utsatthet som studeras ökar risken för låg ekonomisk standard om föräldrar är ensamstående, lågutbildade, yngre, utrikes födda och alldeles särskilt gäller det de som bott i Sverige i mindre än fem år. Andelen ekonomiskt utsatta barn varierar stort i olika delar av landet. Under den senaste perioden har de som fått det relativt sämre ökat i andel, medan den disponibla inkomsten i princip ökat för samtliga barnhushållstyper i reala termer. Detta är en naturlig följd av den ökade inkomstspridningen.

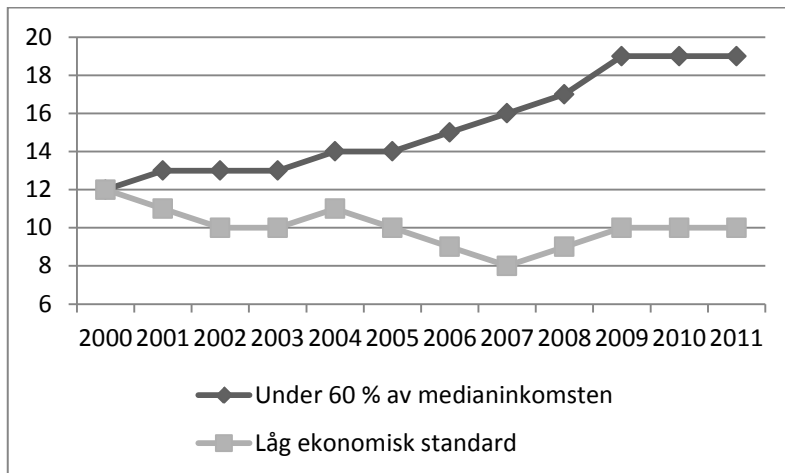
Indikatorerna på målområdet en god levnadsstandard innefattar barnens familjers ekonomiska situation och om barn har tillgång till ett eget rum i bostaden. Här används måtten andel barn i familjer med inkomster under 60 procent av medianinkomsten, andel barn som bor i familjer med låg inkomststandard, andel barn i familjer med långvarigt ekonomiskt bistånd (tidigare socialbidrag), barn som berörs av vräkning och om barnet har eget rum. Det finns flera sätt att mäta den ekonomiska situationen på och måtten kompletterar ofta varandra. Måttet andel barn i familjer under 60 procent av medianinkomsten visar hur stor andel av barn som lever i familjer vars ekonomiska förhållanden gör att barnen troligtvis inte har tillgång till samma saker eller aktiviteter som andra barn, medan låg inkomststandard snarare visar hur många barn som lever i familjer som har det svårt att klara av de nödvändigaste utgifterna.

År 2000 levde 12 procent av barnen i familjer med en disponibel inkomst under 60 procent av medianinkomsten för alla i Sverige. Över

⁴ Skolverket, Socialstyrelsen, Brottsförebyggande rådet, Sveriges musik- och kulturskoleråd, Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning.

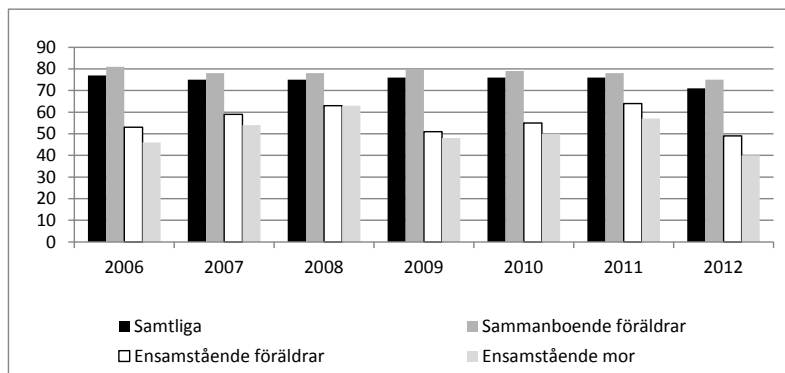
tid ökar andelen barn i familjer under den gränsen, medan andelen med låg inkomststandard⁵ minskar under samma period. Skr. 2013/14:91

Diagram 1. Andel barn i hushåll med inkomst lägre än 60 procent av medianinkomsten respektive låg inkomststandard (procent)

Källa: Max 18, Barnombudsmannen.

Diagram 2. Andel barn med tillgång till eget rum (procent)

Källa: Max 18, Barnombudsmannen.

Barns boendestandard och utrymme speglar ofta familjens ekonomiska situation. 38 procent av barnen som levde i familjer med lägst inkomster hade eget rum år 2010, jämfört med 82 procent av barn i familjer med högre inkomster. De flesta barn i Sverige har eget rum, men av diagram 2 framgår skillnaderna beroende på med vilka föräldrar som barnet bor

⁵ Inkomststandard=Hushållets disponibla inkomst/Hushållets baskonsumtion. Den disponibla inkomsten är summan av alla skattepliktiga och skattefria inkomster inklusive bidrag minus skatter. Baskonsumtionen består av riksnorm för försörjningsstöd 2010, schabloniserad boendeutgift, utgift för hushållsel efter hushållsstorlek, barnomsorgsutgift, lokala resor för personer 18 år eller äldre, fack- och a-kasseavgift för personer som är anställda och jobbar minst halvtid samt Hemförsäkring.

med. Det är nära dubbelt så vanligt med eget rum för barn till sammanboende föräldrar än bland barn som bor med en mamma. 31 barn per 100 000 berördes av vräkning 2012, vilket är en minskning jämfört med när mätningarna startade 2008.

4.3 Bästa möjliga hälsa

Sammanfattande beskrivning: Enligt barnkonventionen har varje barn rätt till liv och utveckling. Det innefattar bästa uppnåeliga hälsa, rätt till sjukvård och rehabilitering och rätt till en säker och utvecklande fysisk miljö.

Nästan 9 av 10 barn säger själva att de har mycket bra eller bra hälsa. Mer än vart tionde barn har psykiska besvär. Det finns tydliga könsskillnader när det gäller barns psykiska hälsa, då flickor i mycket högre utsträckning än pojkar har psykiska och psykosomatiska besvär.

Indikatorerna på målområdet bästa möjliga hälsa innefattar barns och ungas fysiska hälsa, tandhälsa, psykiska hälsa, användning av alkohol, narkotika och tobak samt självskattad hälsa.

Hälso- och sjukvård

Internationellt sett har Sverige låg barnadödlighet. Omkring hälften av de barn som dör är under ett år gamla. Ungefär en fjärdedel av alla barn som avlider dör under de fem första dagarna efter födseln. Dödligheten bland barn minskade under hela 1900-talet, men planade ut under seklets slut. Sedan 2008 har spädbarnsdödligheten legat relativt konstant på 2,5 per 1 000 barn. 2 500 gram är gränsen för låg födelsevikt och andelen barn som väger mindre har varit relativt oförändrad de senaste åren vilket motsvarar att 11 barn per 1000 föds med låg födelsevikt. Fler flickor än pojkar föds med låg vikt. Risken för låg födelsevikt ökar när modern är född i ett land utanför Norden.

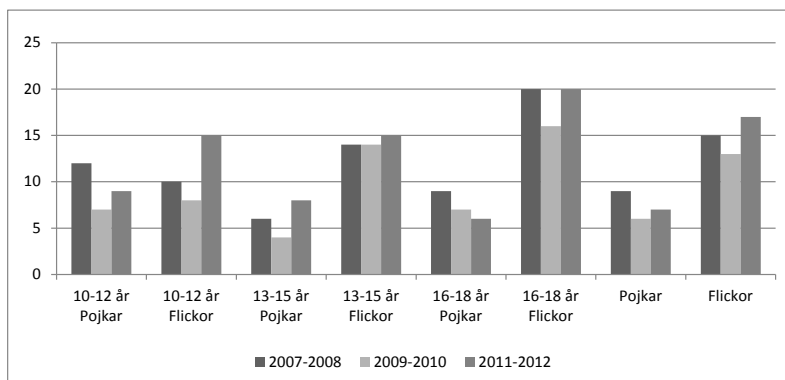
Över en längre tidsperiod har antalet barn och ungdomar som har övervikt eller fetma nästan tredubblats. 1980/81 handlade det om fyra procent, 2009/10 var siffran elva procent, men efter det har ökningen avtagit. En ytterligare del av barns hälsotillstånd är deras tandhälsa som blir allt bättre. 79 procent av sexåringarna var fria från karies år 2011. Med det närmar sig Sverige WHO:s mål att 80 procent av barnen i den åldersgruppen ska vara kariesfria år 2020. De yngsta barnen har friskast tänder. Tandhälsan blir sämre i takt med stigande ålder och bland tolvåringar är 65 procent kariesfria.

Psykiska och psykosomatiska besvär

Mer än vart tionde barn mellan 10 och 18 år har psykiska besvär. De barn som har svarat att minst två av de tre påståendena ”Jag känner mig ofta ledsen eller nere”, ”Jag är ofta spänd och nervös” och ”Jag är ofta sur och irriterad” stämmer precis eller stämmer ungefär har klassificerats som att de har psykiska besvär. Fler flickor än pojkar har psykiska besvär vilket blir tydligare med åldern.

Diagram 3. Andel barn som anger att de har psykiska besvär (procent)

Skr. 2013/14:91

Källa: Max 18, Barnombudsmannen.

Mer än en femtedel av barnen mellan 10 och 18 år, fler flickor än pojkar, anger att de har psykosomatiska besvär. Här definieras psykosomatiska besvär som att minst en gång i veckan ha minst två av följande tre besvär: huvudvärk, ont i magen och svårt att somna.

Användande av alkohol, tobak och narkotika

När elever i årskurs 9 år 2012 fick frågor om sin alkoholkonsumtion svarade 17 procent av flickorna och 16 procent av pojkarna att de minst en gång i månaden dricker alkohol i en mängd som motsvarar en hel flaska vin. På gymnasiet är det fler: 37 procent av flickorna och 43 procent av pojkarna. Under 2000-talet har användandet minskat för alla grupper utom för flickor på gymnasiet som har haft en svag ökning.

De senaste åren har andelen elever i årskurs 9 som röker och snusar minskat. 24 procent av flickorna och 23 procent av pojkarna rökte eller snusade år 2012. Det är vanligare att röka än att snusa och flickor röker i högre utsträckning än pojkar. Och på gymnasiet är det fler, där handlar det om drygt 40 procent av eleverna som röker eller snusar.

Sex procent av flickorna och åtta procent av pojkarna i årskurs 9 har någon gång använt narkotika.⁶ Det är vanligare att ha prövat narkotika bland gymnasieelever, där är det 15 procent av flickorna och 20 procent av pojkarna. Bland gymnasieelever har andelen som provat ökat under 2000-talet, främst bland pojkar.

⁶ T.ex. hasch, marijuana, amfetamin, ecstasy, LSD, kokain, heroin och GHB

Sammanfattande beskrivning: Enligt barnkonventionen har varje barn rätt till obligatorisk och kostnadsfri grundutbildning. Utbildningen ska syfta till att barnet ska utveckla respekt för de mänskliga rättigheterna, men också för sina föräldrar, den egna kulturella identiteten, det egna språket och sitt eget värde. Utbildningen ska också förbereda barnet för ett ansvarsfullt liv i ett fritt samhälle i en anda av bland annat förståelse, tolerans och jämlikhet mellan könen.

De flesta barn uppnår gymnasie- och högskolebehörighet. Men vissa grupper av barn har en lägre sannolikhet att få en god utbildning. Pojkar har generellt sämre skolresultat än flickor. Samtidigt känner sig flickor oftare störda i sitt skolarbete än pojkar. Det finns även socioekonomiska skillnader och barn som inte bor med båda sina ursprungliga föräldrar har generellt sämre skolprestationer. Det gäller även barn med utländsk bakgrund, särskilt de barn som har en kort vistelsetid i Sverige.

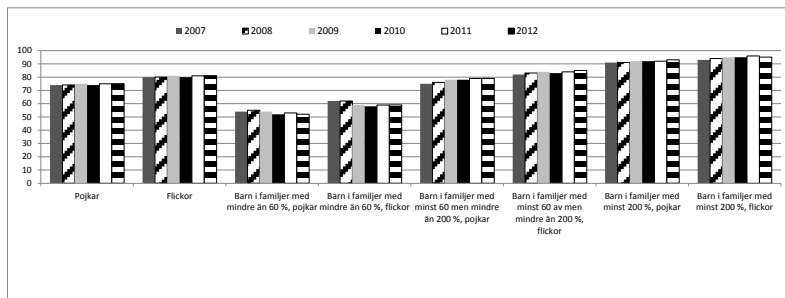
Indikatorerna på målområdet en god utbildning innefattar barns och ungdomars studieresultat, den psykosociala miljön i skolan samt personalitet och personalens kompetens i förskolan och skolan.

Skolresultat

88 procent av de barn som gått ut grundskolan under 2012 hade grundläggande behörighet att söka till gymnasiet, vilket är en svag nedgång. Det är något fler flickor än pojkar som är behöriga. Och fler behöriga barn bland de som bor med båda sina föräldrar, som har föräldrar med hög inkomst och barn med högutbildade föräldrar. Samtidigt var det något färre, 78 procent, som uppnådde grundskolans mål samma år. Andelen varierar mellan olika kommuner, från 56 till 97 procent. Det är en lägre andel som har uppnått grundskolans mål för pojkar och bland barn till föräldrar med förgymnasial utbildning, med låg inkomst och bland barn som inte bor med båda sina föräldrar. Andelen är också lägre bland barn med utländsk bakgrund, särskilt de med kort vistelsetid i Sverige. Diagram 4 nedan visar skillnaden i hur stor andel som uppfyller grundskolans mål mellan barn i familjer med olika inkomstnivåer. Drygt 40 procent fler barn som växer upp i familjer med inkomst över dubbla medianinkomsten än de i familjer med inkomst under 60 procent av medianinkomsten uppnår grundskolans mål. Skillnaden mellan flickor och pojkar kvarstår där fler flickor klarar målen.

Diagram 4. Andel barn som klarar grundskolans mål efter hushållets inkomstgrupp (procent)

Skr. 2013/14:91

Källa: Max 18, Barnombudsmannen.

Efter avslutade gymnasie studier hade 87 procent av elever med slutbetyg från gymnasiet grundläggande behörighet till universitets- och högskolestudier år 2012. Fler flickor än pojkar och fler elever med svensk än utländsk bakgrund har grundläggande behörighet. Även bland elever med föräldrar med en hög utbildning, en hög inkomst och bland elever som bor med båda sina föräldrar är andelen behöriga högre.

År 2009 var andelen elever med grundläggande eller högre matematik-kunskaper nästan fyra femtedelar bland 15-åriga elever. Det bedöms som genomsnittlig nivå, men år 2003 presterade svenska elever över OECD-genomsnittet. Andelen är lägre bland elever med utländsk bakgrund än bland de med svensk.

Under en längre tidsperiod har svenska elevers läsförståelse minskat, från att tidigare under 2000-talet ha presterat över OECD-genomsnittet blev resultatet en genomsnittlig nivå år 2009. Det finns också skillnader mellan elever från olika socioekonomiska bakgrunder.

Skolans resurser

Antalet barn per årsarbetare i förskola och pedagogisk omsorg har varit runt fem de senaste fem åren. På fritidshem har de dock blivit fler, från 20,5 barn år 2008 till 20,1 barn per årsarbetare år 2012.

De senaste fem åren har inte lärartätheten ändrats nämnvärt åt något håll i grundskolan och på gymnasiet, men den har minskat i specialskolan och ökat i särskolan. År 2012 var det runt 8 lärare per 100 elever i både grundskolan och gymnasieskolan. I specialskolan var det 34 lärare per 100 elever, i grundsärskolan 29 och i gymnasiesärskolan 24.

Sedan år 1993 har andelen lärare med högskoleexamen minskat. Under 2000-talet avstannade minskningen och de senaste åren har andelen ökat något igen. Andelen behöriga lärare var 2012 högre i grundskolan, 86 procent, än i gymnasieskolan, 78 procent.

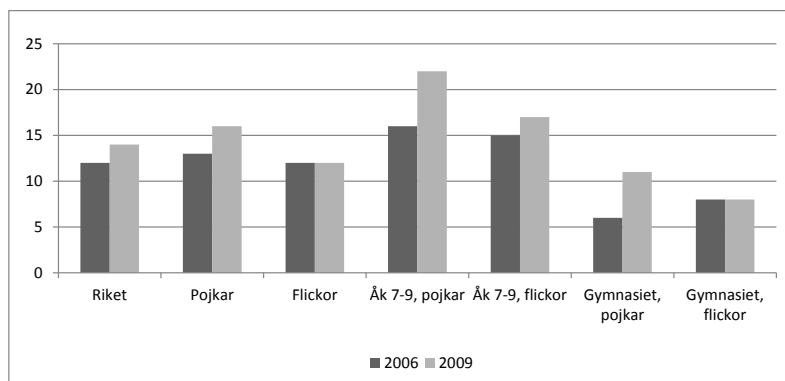
Andelen personal med pedagogisk högskoleutbildning är högre i förskolan än i pedagogisk omsorg (tidigare familjedaghem). I förskolan har drygt hälften pedagogisk högskoleutbildning medan det i pedagogisk omsorg är fem procent. Andelen med pedagogisk högskoleutbildning är också högre i förskolor i kommunal regi jämfört med förskolor i enskild regi. Lärare med specialpedagogisk högskoleexamen har minskat sedan 2008, från 37 till 30 procent inom särskolan och från 35 till 28 procent inom specialskolan. Minskningen har pågått sedan 1990-talet.

Barn har fått frågan om de har blivit mobbade av andra elever. Sju procent av eleverna i årskurs 4–6 hade känt sig mobbade. Bland de äldre eleverna i årskurs 7–9 och gymnasiet är siffran tre procent.⁷

Både bland äldre och yngre elever svarar tre procent att de känner sig mobbade av lärare. Det är inga större skillnader mellan barn med olika bakgrund.

Bland de yngre eleverna känner nästan 9 av 10 elever arbetsro i skolan. Svaren från de olika åldersgrupperna går inte att jämföra direkt, men bland de äldre eleverna svarar två tredjedelar att de har arbetsro i skolan. Elever har fått frågor om hur ofta de upplever att andra tycker illa om dem och om de utsatts för våld eller felaktiga anklagelser. De äldre eleverna har också tillfrågats hur ofta de känner sig kränkta via sms, mms och sociala medier på internet. 3 av 10 elever i årskurs 4–6 har utsatts för kränkande behandling. Bland äldre elever är det vanligare att elever i årskurs 7–9 har utsatts för kränkande behandling, 2 av 10, än elever i gymnasiet, 1 av 10. Av diagram 5 framgår att det är något vanligare för pojkar att ha blivit utsatta för kränkande behandling och att andelen minskar generellt mellan högstadiet och gymnasiet.

Diagram 5. Andel barn som utsatts för kränkande behandling (procent)

Källa: Max 18, Barnombudsmannen.

Bland elever i årskurs 4–6 känner nästan två tredjedelar sig störda i skolarbetet. Flickor upplever det något oftare än pojkar. Frågeställningarna har varierat mellan olika åldersgrupper och kan inte jämföras direkt. Men för äldre elever ökade andelen som kände sig störda i skolarbetet till 22 procent 2009 jämfört med 14 procent tre år tidigare.

⁷ Siffrorna är dock inte jämförbara, eftersom frågorna formulerats om på olika sätt.

Sammanfattande beskrivning: Enligt barnkonventionen har varje barn rätt till omvårdnad, att växa upp under trygga förhållanden och att utvecklas i sin egen takt och utifrån egna förutsättningar. Föräldrar och vårdnadshavare som ansvarar för barnets uppfostran ska få lämpligt bistånd. Ett barn som är skilt från en eller båda föräldrarna har rätt att upprätthålla en personlig och direkt kontakt med dem, om det inte strider mot barnets bästa. Barn med funktionsnedsättning har rätt till särskild omvårdnad. Barnets fysiska miljö ska vara trygg och utvecklande och de ska skyddas mot narkotika.

De allra flesta känner sig trygga i skolan, få drabbas av olyckor eller dödsfall. Man kan se en relativ minskning av hur många som har haft möjlighet att prova narkotika. Andelen aborter bland 13-17-åringar har minskat.

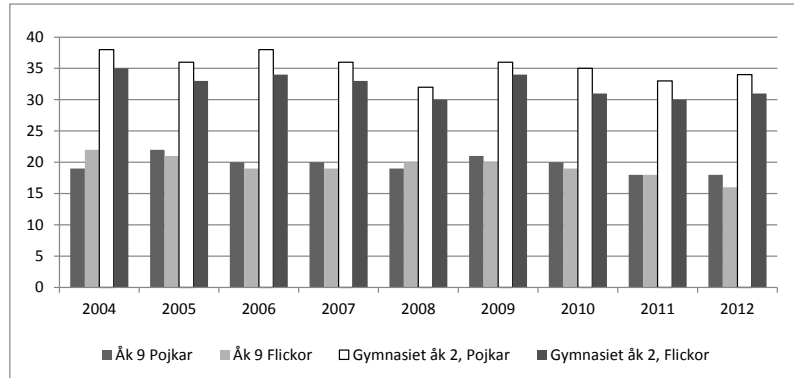
Indikatorerna på målområdet en trygg uppväxt omfattar barns och ungas upplevda trygghet i skolan, barns egen uppfattning om hur de kommer överens med sina föräldrar, tillgång till narkotika, barn och ungdomar som drabbas av skador samt graviditeter bland flickor.

I skolan och hemma

95 procent av alla barn svarar att de känner sig trygga i skolan. De äldre barnen, pojkar och barn med sammanboende föräldrar känner sig något tryggare i skolan. Enbart tre procent av barnen säger att de inte kommer överens med sina föräldrar.

Narkotika

De senaste fem åren har ungefär lika många elever svarat ja på frågan om de haft möjlighet att prova narkotika. År 2012 handlade det om 18 procent av pojkarna och 16 procent av flickorna i årskurs 9. I gymnasiet år 2 hade 34 procent av pojkarna och 31 procent av flickorna haft möjlighet att prova narkotika samma år. Under 2000-talet innebär det en minskning för elever i årskurs 9, medan det legat i stort oförändrat för elever i årskurs 2.

Diagram 6. Andel elever som har haft möjlighet att prova narkotika (procent)

Källa: Max 18, Barnombudsmannen.

Barn som söker hälso- och sjukvård

År 2010 förekom 971 skador per 100 000 barn som krävde plats på sjukhus och pojkar drabbas oftare än flickor. Skador som leder till dödsfall är vanligare bland äldre barn än bland yngre. Orsakerna är jämt fördelade mellan skadetyperna transportolyckor, självmord och övriga olyckor. År 2010 var det 3,7 skador per 100 000 barn som ledde till dödsfall, vilket motsvarar en svag nedgång under 2000-talet.

Aborter bland flickor mellan 13 och 17 år har minskat de senaste åren och 2011 utfördes 8,7 aborter per 1 000 flickor. Andelen flickor som fött barn har varit ganska konstant de senaste fem åren. År 2011 var det 1,2 per 1 000 flickor i åldrarna 13 till 17 år som födde barn.

4.6 Delaktighet i samhället

Sammanfattande beskrivning: Enligt barnkonventionen har varje barn rätt till att få uttrycka sina åsikter och att bli lyssnad på utifrån två perspektiv: Barn som kollektiv har rätt till inflytande i frågor som rör dem. Den rätten gäller till exempel de verksamheter som rör barn och de politiska beslut som påverkar barn och ungdomar. Det enskilda barnet har rätt att få komma till tals och bli respekterad i frågor som direkt rör honom eller henne. Barn har rätt till yttrandefrihet, information och rätt att delta i kulturella och konstnärliga verksamheter.

Flickor är ofta mer delaktiga än pojkar, förutom när det gäller att följa nyheter, vilket pojkar gör i större utsträckning. Många barn deltar i fritidsaktiviteter. Socioekonomiska levnadsvillkor påverkar i viss mån: exempelvis har barn till föräldrar med hög inkomst och hög utbildning högre delaktighet i samhället.

Indikatorerna på målområdet barns delaktighet i samhället innefattar barns inflytande i skolan och hemma, tillgång till information och deltagande i kulturverksamhet, idrotts- och föreningsliv.

64 procent av de yngre eleverna (årskurs 4–6) anser att de har inflytande i skolan. Bland de äldre eleverna är det fler på gymnasiet (63 procent) som anser att de har inflytande än i årskurs 7–9 (45 procent). 90 procent av barnen tycker att de har inflytande hemma, ju äldre barn desto fler med inflytande, fler bland flickor än pojkar och något fler med utländsk bakgrund än svensk bakgrund.

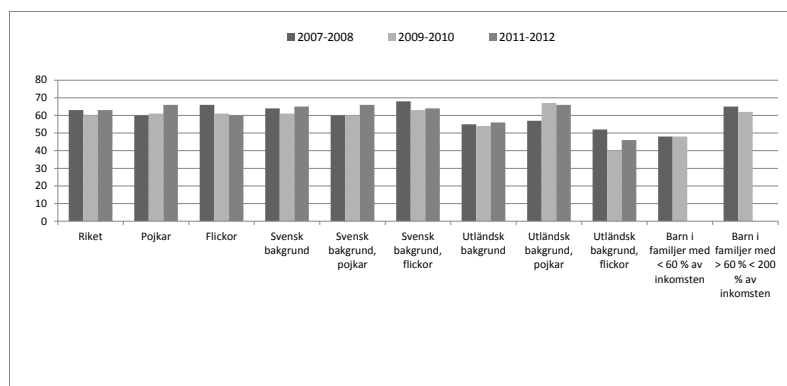
Barns aktiviteter

Drygt var femte elev i årskurs 4–6 följer nyhetsrapporteringen i TV, radio och på internet dagligen. På gymnasiet är det drygt var tredje elev. Pojkar följer nyheterna i större utsträckning än flickor. När det gäller att läsa böcker på fritiden är situationen omvänd och flickorna läser mer än pojkarna och yngre barn läser mer än äldre. Vart femte barn mellan 10-18 år läser böcker på sin fritid. 64 procent av eleverna som deltar i musik- eller kulturskola är flickor. Nästan alla barn (96 procent) anger att de besökt minst en kulturaktivitet det senaste halvåret. Det gäller alla barn över hela landet och det finns inga egentliga skillnader i ålder, familjetyp eller antal syskon.

Yngre barn deltar mer i idrottsaktiviteter än äldre, men skillnaden mellan pojkar och flickor är liten. Tre femtedelar av 10–18-åringar uppger att de deltar i idrottsaktiviteter minst en gång i veckan. Här syns socioekonomiska skillnader, då barn i familjer med låg inkomst, högst förgymnasial utbildning och från arbetarhushåll mer sällan deltar i idrottsaktiviteter. I diagram 7 nedan framgår att det är vanligt för barn att idrotta, men att det skiljer sig mellan olika grupper.

Exempelvis är det något vanligare för pojkar än för flickor, och den skillnaden ökar när det gäller barn med utländsk bakgrund. Likaså syns tydlig skillnad beroende på familjernas inkomst.

Diagram 7. Andel barn som regelbundet deltar i idrottsaktiviteter⁸

Källa: Max 18, Barnombudsmannen.

En femtedel av barnen, fler flickor än pojkar deltar minst en gång i veckan på sin fritid i en aktivitet som inte har med idrott att göra med en

⁸ För 2011-2012 saknas uppgifter kring inkomstgrupp

vuxen ledare. Även här finns socioekonomiska skillnader. Barn till föräldrar utan eftergymnasial utbildning, med låg inkomst och barn i arbetarhushåll deltar mer sällan i föreningsliv.

4.7 Samhällets stöd och skydd

Sammanfattande beskrivning: Enligt barnkonventionen har varje barn rätt att få skydd mot övergrepp och utnyttjanden av olika slag. Detta gäller bland annat skydd mot missförhållanden och övergrepp i familjen, mot ekonomiskt eller sexuellt utnyttjande, mot handel med barn och mot väpnade konflikter. Samhället har skyldigheter att på olika sätt skydda barnet när hon eller han befinner sig inom den sociala barn- och ungdomsvården, rättsprocessen eller asylprocessen.

Tonåringar får mer skydd och stöd i form av placeringar än yngre barn och fler pojkar än flickor placeras. Det visar sig också att barn och ungdomar som inte bor med båda sina föräldrar i högre utsträckning deltar i och är utsatta för brott. Ungdomar som lever i familjer med de lägsta inkomsterna eller där föräldrarna som mest har förgymnasial utbildning har lagförts i väsentligt högre grad än andra jämnåriga. Ungdomar med utländsk bakgrund lagförs i högre grad än jämnåriga med svensk bakgrund.

Indikatorerna på målområdet samhällets stöd och skydd innefattar barn som varit placerade för vård utanför det egna hemmet, barn som återplaceras i ett hem för vård eller boende (HVB) eller familjehem efter avslutad vård. Det innefattar även barn som deltagit i brott eller blivit lagförda för brott, barn som utsatts för brott liksom lagförda sexualbrott mot barn.

Placerade barn

Knappt en procent (72,7 per 10 000) av alla barn upp till 18 år var placerade utanför det egna hemmet den 1 november 2011. Omkring tre fjärdedelar av barnen är placerade i familjehem. Pojkarna är fler än flickorna och tonåringar är i tydlig majoritet. 8,9 barn per 10 000 är placerade inom institutionsvården i ett hem för vård och boende (HVB) eller ett särskilt ungdomshem under en period längre än sex månader.

Andel barn som återplaceras inom ett år efter placeringens slut var 2011 4,7 per 100 000 barn, vilket är en minskning från tidigare år. Det är sex gånger vanligare bland tonåringar (13–17 år) än bland barn under tolv år.

Barn som begår brott och är utsatta för brott

Av de som går i klass 9 uppger 6 av 10 att de under det senaste året har begått något brott. De klart vanligaste brotten är lindrigare stölder och skadegörelse. Pojkar deltar i brott i högre utsträckning än flickor. Och barn som bor med en förälder deltar oftare i brott än barn som lever med båda sina föräldrar. Det har inte skett några förändringar under de senaste fem åren.

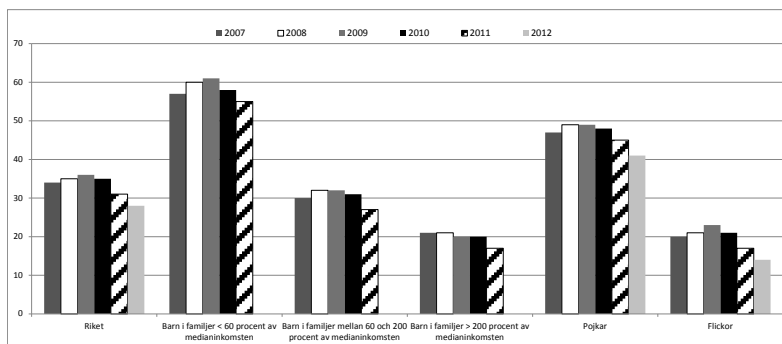
Niondeklassare har fått frågan om de har utsatts för brott. 47 procent svarar att de utsatts för stöld, våld eller hot under det senaste året. Unga som inte bor med båda sina föräldrar har i högre utsträckning varit utsatta för brott än jämnåriga som lever med båda sina föräldrar. Utsattheten för brott är högre bland unga med utländsk bakgrund. 2012 lagfördes 368 sexualbrott mot barn.

3,1 procent av alla ungdomar i åldern 15–17 år lagfördes⁹ för brott under 2011. Pojkar lagförs för brott mer än dubbelt så ofta som flickor. Ungdomar som lever i ekonomiskt utsatta och lågutbildade familjer lagförs oftare, liksom ungdomar med utländsk bakgrund.

För barn som lever i hushåll med en disponibel inkomst under 60 procent av medianen löper 8 procent av pojkarna risk för att bli lagförda medan motsvarande siffra för flickor är 1,4 procent.

Att vara flicka minskar risken med över hälften och att bo i ett hushåll som har disponibel inkomst under 60 procent av mediangränsen ökar risken med ungefär tre fjärdedelar. Samtidigt kan man se att de senaste åren har inneburit en liten minskning i andelen barn som blivit lagförda för brott.

Diagram 8. Barn lagförda för brott antal/1 000 barn

Källa: Max 18, Barnombudsmannen.

4.8 De flesta barn har det bra, men arbetet fortsätter

Sammantaget visar indikatorerna och uppföljningssystemet att de allra flesta barn och ungdomar har det bra i Sverige och växer upp under goda levnadsvillkor inom samtliga sex målområden.

De senaste åren har den ekonomiska situationen förbättrats reellt för de flesta barnhushållen. Hälso- och sjukvården ger barn goda förutsättningar vad gäller spädbarnsdödlighet och låg födelsevikt, samtidigt som det finns barn med psykiska och psykosomatiska besvär. Nästan 9 av 10 barn går ut grundskolan med gymnasiebehörighet. Likaså känner sig de allra flest barn trygga i skolan. Många barn läser böcker, deltar i kultur och idrottsaktiviteter samt föreningsliv. Det är få som blir placerade och

⁹ Med lagföring avses fällande domar i tingsrätt eller att en åklagare har utfärdat strafföreläggande eller meddelat åtalsunderlåtelse.

omhändertagna, andelen återplacerade har minskat och få blir lagförda för brott.

Men det finns fortsatt barn som har svårigheter och det är också tydligt vilka situationer som ger ökad risk för utsatthet av olika slag. Att ha föräldrar med låg disponibel inkomst, med låg utbildning eller föräldrar födda utomlands ger en ökad risk. För vissa företeelser ökar även risken om man bor i hushåll med enbart en vuxen. Det ger en bild av att det kan finnas ansamlingar av riskfaktorer för vissa barn och ungdomar. Exempelvis löper barn till föräldrar med lägre utbildning, risk för sämre skolresultat, ekonomisk utsatthet och att inte delta i föreningsliv. Om ett och samma barn råkar ut för alla dessa tre situationer har det sannolikt även en än större risk för utsatthet. Därför vore det önskvärt att kunna mäta ansamling av risker vilket är en del av hur uppföljningssystemet behöver utvecklas för att kunna ge mer relevanta uppgifter om hur barns levnadsvillkor i Sverige utvecklas över tid.

Det finns grupper av barn med ökad risk för ekonomisk utsatthet, många gånger även med ytterligare risker. Regeringens arbete för att nå och stödja dessa grupper beskrivs i nästa kapitel.

5 Åtgärder för att stärka barns och ungas uppväxtvillkor

5.1 Inledning

Sammanfattande beskrivning: Målet för barnrättspolitiken är att barn och ungdomar ska respekteras och ges möjlighet till utveckling och trygghet samt delaktighet och inflytande. Detta innebär att alla barn och ungdomar, oavsett bakgrund och förutsättningar, ska respekteras och ges möjlighet till utveckling och trygghet samt delaktighet och inflytande. Regeringen anser att barn som är ekonomiskt utsatta, och därmed ofta även socialt utsatta, särskilt ska uppmärksammas inom ramen för barnrättspolitiken. För att förbättra uppväxtvillkoren för barn i ekonomisk och social utsatthet krävs åtgärder inom ett flertal olika områden. En samlad bild visar att både förebyggande och reaktivt arbete pågår. Regeringen anser att barnkonventionen och Strategin för att stärka barnets rättigheter bör användas som verktyg i det fortsatta arbetet för att säkerställa ett barnrättsperspektiv i åtgärder och beslut.

Utgångspunkten i regeringens barnrättspolitik är konventionen om barnets rättigheter, att barn och ungdomar ska respekteras och ges möjlighet till utveckling och trygghet samt delaktighet och inflytande. Åtgärder och beslut som rör barn och ungdomar ska genomsyras av ett barnrättsperspektiv. Regeringen ser konventionen och Strategin för att stärka barnets rättigheter, som beskrivits tidigare, som verktyg i arbetet med att stärka barnrättsperspektivet i åtgärder och beslut som rör barn och unga.

Regeringen anser att ekonomiskt utsatta barn särskilt ska uppmärksammas inom ramen för barnrättspolitik.

Enligt barnkonventionen har barnet rätt till den levnadsstandard som krävs för hans eller hennes fysiska, psykiska och sociala utveckling. Vidare bekräftar konventionen att föräldrarna eller andra som är ansvariga för barnet, inom ramen för sin förmåga och sina ekonomiska resurser, har huvudansvaret för att säkerställa de levnadsvillkor som är nödvändiga för barnets utveckling. Staten är dock ansvarig för att inom ramen för statens resurser vidta lämpliga åtgärder för att bistå föräldrar och andra som har ansvaret för barnet så att dessa ska kunna leva upp till sitt ansvar för barnets utveckling.

Barnrättskommittén har rekommenderat Sverige åtgärder för att säkerställa att inga barn lever under fattigdomsgränsen, däribland speciella stödåtgärder, för att säkerställa att barn, i synnerhet barn från socialt missgynnade familjer, inklusive hushåll med ensamföräldrar och barn med utländsk bakgrund, inte lever i fattigdom, oavsett var de är bosatta samt att överväga en handlingsplan för bekämpning av barnfattigdom i tider av ekonomisk kris.

Barn i ekonomisk utsatthet

Barns och ungas hälsa och sociala förhållanden i Sverige är goda, även jämfört med andra välfärdsländer. Även barns och ungas fysiska miljö är god ur ett internationellt perspektiv.¹⁰ Förutsättningarna för hälsa har dessutom förbättrats över tid på många områden.¹¹ De flesta barn kommer överens med sina föräldrar och har lätt för att prata med dem om sina problem. Andelen barnolycksfall är liten och flertalet barn känner sig trygga på kvällen i sitt bostadsområde och i skolan. Statistik från Unicef visar att över 85 procent av barnen i Sverige är nöjda med livet, och nöjdheten har dessutom ökat något sedan början av 2000-talet.¹² De flesta av barnen i Sverige har det bra och många har också fått det bättre under senare år.

Det finns dock barn vars uppväxtvillkor måste förbättras. Det handlar om barn som lever i eller med risk för ekonomisk utsatthet, och som därmed löper högre risk för den sociala utsatthet som ofta är nära sammankopplad med låg ekonomisk standard. Frågan är komplex och orsakerna är ofta flera. Barn till arbetslösa föräldrar, föräldrar med kortare utbildning, ensamstående föräldrar och föräldrar födda i andra länder löper högre risk att hamna i ekonomisk utsatthet. Föräldrar till barn med funktionsnedsättning har i högre grad problem med att klara löpande utgifter och saknar oftare kontantmarginal än andra föräldrar, vilket gör att dessa kan sägas löpa högre risk för ekonomisk utsatthet.¹³

Den ekonomiska utsattheten kan, men behöver inte, i sin tur leda till ökad social utsatthet. Risken för dåliga betyg, utsatthet för mobbning,

¹⁰ Socialstyrelsen, Barns och ungas hälsa, vård och omsorg 2013.

¹¹ Folkhälsoinstitutet, Barn och unga 2013.

¹² Socialstyrelsen, Barns och ungas hälsa, vård och omsorg 2013 och Unicef Report Card 11.

¹³ Socialstyrelsen, Barns och ungas hälsa, vård och omsorg 2013 och Folkhälsoinstitutet, Barn och unga 2013.

våld och olyckor ökar i grupper med lägre inkomster även om några orsakssamband inte enkelt låter sig identifieras.¹⁴ Studier av skandinaviska förhållanden visar att barn i ekonomiskt utsatta familjer är medvetna om och oroar sig för familjens ekonomi och att inte få ordentlig mat samt att de aktivt tar ansvar i relation till den ekonomiska situationen.¹⁵ I rapporter från bl.a. BRIS vittnar barn som lever i ekonomisk utsatthet om att de skäms över att sakna matsäck på utflykt med skolan, ”glömmer gymnastikkläder” eftersom det inte finns utrymme att köpa några och undviker att bjuda hem kamrater för att slippa visa upp hemmet.

Asylsökande barn och barn som visats i landet utan tillstånd löper högre risk för ekonomisk utsatthet och är dessutom mer socialt utsatta än flertalet andra barn i Sverige. Även barn som placerats i samhällsvård kan vara mer ekonomiskt och socialt utsatta än andra barn. Socialstyrelsens undersökningar visar att placerade barn har betydligt sämre hälsa och lägre betyg än andra barn och att tidigare placerade barn är överrepresenterade bland personer mellan 18 och 24 år med försörjningsstöd.¹⁶

Flertalet barn bor i hushåll som fått det bättre

Under perioden 1998 fram till 2012 har de flesta hushåll ekonomiskt sett fått det bättre, trots den ekonomiska nedgången som tog sin början 2008. Den reala ekonomiska standarden¹⁷ har ökat för samtliga hushåll jämfört med 1998. Medelinkomsten för familjer per barn har ökat med 8 procent under perioden 2007–2012¹⁸. Högre sysselsättning och sänkta inkomstskatter fr.o.m. 2007 är de främsta förklaringarna till detta.

De flesta barn bor i hushåll som har fått det bättre. Förändringen är dock olika stor i olika hushåll. Sammanboendehushåll har fått en större ökning av disponibla inkomster än vad ensamstående hushåll har fått. Detta kan förklaras genom att det i sammanboendehushåll är två individer som fått ökade inkomster med anledning av ökad sysselsättning samt skattesänkningar. Ensamstående med barn har vidare en lägre sysselsättningsgrad än sammanboende och gifta par med barn.

Trots att samtliga hushåll har fått en ökad disponibel inkomstnivå finns det barn som lever i ekonomisk utsatthet. Uppskattningar av hur många barn som är ekonomiskt utsatta varierar beroende på vilket mått som används. Används det absoluta måttet har andelen barn i ekonomisk utsatthet sjunkit under hela perioden 2007–2012.¹⁹ Under de senaste åren har andelen legat kring 10 procent. Om man istället använder det relativa

¹⁴ Socialstyrelsen, Social rapport 2010, Socialstyrelsen, Skolans betydelse för barns och ungas psykiska hälsa, 2012 och Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, Barns och ungas säkerhet, 2011.

¹⁵ Harju och Thoröd, Child poverty in a Scandinavian welfare context – from children's point of view. Child Indicator research, 2011.

¹⁶ Socialstyrelsen, Social rapport 2006, Socialstyrelsen, Barns och ungas hälsa, vård och omsorg 2013 och Franzén, Vinnerljung, Hjern, The Epidemiology of Out-of-Home Care for Children and Youth: A National Cohort Study (2006).

¹⁷ Mått som real disponibel inkomst per konsumtionsenhet.

¹⁸ Räknat som konsumtionsenhet i familjen.

¹⁹ Med absolut mått avses andelen barn som lever i hushåll med en inkomst lägre än 2007 års relativa gräns som sedan skrivs upp med inflationen.

måttet har andelen barn som lever i hushåll med inkomster under 60 procent av medianinkomsten ökat, till ca 19 procent år 2011. Förklaringen till skillnaden mellan det absoluta och det relativa måttet är att även de med låga inkomster har haft en inkomstökning överstigande inflationen och har därmed haft en realinkomstökning. Samtidigt har inkomsterna för barnhushåll med låga inkomster ökat långsammare än medianinkomsten i samhället totalt, vilket innebär att andelen hushåll med inkomster under 60 procent av medianinkomsten har ökat.²⁰

Socialstyrelsen rapporterar 2013 att mellan ungefär 1–1,5 procent av barnen i Sverige saknar mer basala nödvändigheter.²¹ Detta behöver dock inte enbart bero på ekonomisk utsatthet utan orsakerna kan vara flera. Enligt Socialstyrelsen handlar ekonomisk utsatthet för barn i en välfärdsstat som Sverige inte främst om tillgång till grundläggande nödvändigheter, fokus ligger istället på avsaknaden av ekonomiska resurser som leder till att barn inte kan leva ett fullvärdigt socialt liv, och en risk att deras uppväxt präglas av utanförskap.²²

Högre risk för ekonomisk utsatthet för ensamstående föräldrar och föräldrar födda utanför Sverige

Oavsett vilket mått på ekonomisk utsatthet som används har ensamstående med barn högre risk för ekonomisk utsatthet än sammanboendehushåll. Om man använder det relativa inkomstmåttet utgör ensamstående hushåll 34 procent av hushållen i ekonomisk utsatthet, detta gör dem till den största gruppen av hushåll i ekonomisk utsatthet. För det absoluta måttet är andelen 28 procent. Ensamståendehushåll löper högre risk för ekonomisk utsatthet eftersom det enbart finns en löneinkomst i hushållet. Det faktum att de ekonomiska familjestöden är fasta belopp eller följer prisutvecklingen snarare än inkomstutvecklingen, gör att hushåll beroende av de ekonomiska familjestöden, ofta ensamstående med barn vars inkomster i högre grad utgörs av ekonomiska familjestöd, halkar efter i tider av reallöneutveckling.

Hushållens ekonomiska standard skiljer sig även åt beroende på föräldrarnas födelseland. Oavsett om det absoluta eller relativa måttet används är det stora skillnader mellan hushåll där båda föräldrarna är födda i Sverige och de där en eller båda föräldrarna är födda i ett annat land. Andelen hushåll i ekonomisk utsatthet är betydligt högre bland hushåll där en eller båda föräldrarna är födda i ett annat land. Andelen hushåll i ekonomisk utsatthet är högst bland hushåll bestående av ensamstående föräldrar födda utomlands. Utrikesfödda med barn har generellt haft en sämre inkomstutveckling jämfört med svenskfödda föräldrar vilket påverkar andelen hushåll i ekonomisk utsatthet. Även när det gäller mottagande av ekonomiskt bistånd finns samma mönster. Ensamstående kvinnor med barn och utrikes födda är överrepresenterade bland biståndshushållen.

²⁰ Prop. 2013/14:1

²¹ Socialstyrelsen, Barns och ungas hälsa, vård och omsorg 2013.

²² Socialstyrelsen, Barns och ungas hälsa, vård och omsorg 2013.

Andelen barnhushåll med långvarig ekonomisk utsatthet är betydligt lägre än andelen i ekonomisk utsatthet för ett visst år. Om det absoluta måttet används var det t.ex. cirka 33 procent av ensamstående födda i Sverige med ett barn som var ekonomiskt utsatta år 2007, men enbart fyra procent levde i ekonomisk utsatthet samtliga år mellan 2007 och 2012. Andelen barnhushåll med långvarig ekonomisk utsatthet är högre bland utrikes födda föräldrar än bland föräldrar födda i Sverige. För ensamstående med ett barn där föräldern är född utomlands var det mer än hälften (54 procent) som levde i ekonomisk utsatthet 2007, medan andelen som varit ekonomiskt utsatta alla fem åren enbart var drygt 13 procent. Hushåll med gifta eller sammanboende föräldrar har lägre risk för långvarig ekonomisk utsatthet, eftersom de oftare har två förvärvsinkomster.

Regeringens utgångspunkter

Att minska risken för ekonomisk utsatthet hos barn kräver ett strategiskt och långsiktigt ständigt pågående arbete från såväl kommuner och landskap som riksdag och regering. Insatser kan också göras av det civila samhällets organisationer. I det initiativ för att främja sociala investeringar för tillväxt och sammanhållning som EU-kommissionen presenterade i februari 2013 rekommenderas medlemsländerna att motverka ekonomisk och social utsatthet bland barn genom ett antal åtgärder. Medlemsländerna rekommenderas att främja dels tillgång till tillräckliga resurser genom att stödja föräldrars deltagande på arbetsmarknaden och säkerställa en adekvat levnadsstandard genom en kombination av förmåner; dels tillgång till tjänster av god kvalitet till en rimlig kostnad genom investering i barnomsorg och förskola, utbildning och hälso- och sjukvård samt trygg och ändamålsenlig boende- och levnadsstandard. Medlemsländerna rekommenderas vidare att stärka stödet till föräldrar och säkerställa att omhändertagna barn får växa upp i en miljö som tillgodoser deras behov samt barns rätt till delaktighet såsom möjlighet att delta i lek, fritid, sport och kulturella aktiviteter, att erkänna barns inflytande över sitt eget välbefinnande och skapa förutsättningar för barns delaktighet och inflytande i beslut som rör deras liv.²³ Regeringen ser positivt på att rekommendationen har ett tydligt barnrättsperspektiv liksom betonar det starka sambandet mellan föräldrars möjlighet att arbeta och barnens levnadsförhållanden och därmed vikten av att stödja föräldrars arbetsmarknadsdeltagande. Regeringen välkomnar också att rekommendationen har ett tydligt förebyggande perspektiv med betoning på åtgärder som förbättrar alla barns välfärd och delaktighet, samtidigt som hänsyn tas till barn i särskilt utsatta situationer.

De åtgärder regeringen har vidtagit och avser att vidta för att stärka barns och ungas uppväxtvillkor ska präglas av ett barnrättsperspektiv och utformas utifrån kunskap om så kallade risk- och skyddsfaktorer. Risk-

²³ Commission Recommendation: Investing in Children- Breaking the Cycle of Disadvantage, 20-02-2013.

faktorer är faktorer som ökar sannolikheten att ohälsa eller problem hos individer ska förekomma. Riskfaktorer kan till exempel vara bristande resurser i familjen, missbruk inom familjen, tidigt skolmisslyckande och en brottsbelastad kamratgrupp. Ju fler riskfaktorer som finns desto större blir risken för ohälsa eller problem för barnet. En skyddsfaktor kan liknas vid en buffert mot en risk, en faktor som förändrar effekterna av att utsättas för en risk. Skyddsfaktorer å andra sidan kan vara sådant som att lyckas i skolan, att ha en god anknytning till sin förälder eller annan vuxen person och att ha föräldrar och andra vuxna i omgivningen som tydligt visar vad som är socialt acceptabelt beteende.²⁴ Regeringens arbete för att minska risken för social och ekonomisk utsatthet bland barn innebär att arbetet inriktas på att stärka de skyddsfaktorer som finns och minska förekomsten av riskfaktorer, både generellt och riktat till mer utsatta grupper.

Regeringens samlade insatser inom alla samhällsområden kan tillsammans ses som en handlingsplan för att minska ekonomisk utsatthet bland barnfamiljer. I de avsnitt som följer presenteras en samlad bild av de mest centrala insatser som regeringen genomfört sedan 2010 i syfte att förbättra barns och ungas uppväxtvillkor och minska risken för ekonomisk och social utsatthet hos barn samt insatser som pågår i dagsläget. Prioriterade områden och nya åtgärder kommer samtidigt att aviseras.

5.2 Arbete vägen ut ur ekonomisk utsatthet

Sammanfattande beskrivning: Regeringens mål är att insatserna på det arbetsmarknadspolitiska området ska bidra till en väl fungerande arbetsmarknad. Att fler föräldrar får arbete och stärker sin position på arbetsmarknaden är en av de viktigaste åtgärderna för att minska risken för ekonomisk utsatthet hos barn. Regeringen har gjort genomgripande reformer inom arbetsmarknadspolitiken de senaste åren i syfte att förbättra arbetsmarknadens funktionssätt. Ytterligare satsningar har gjorts för att få fler kvinnor och män i arbete, underlätta matchning och öka effektiviteten i de arbetsmarknadspolitiska insatserna.

Barnfamiljers viktigaste inkomstkälla är förvärvsarbete och risken för ekonomisk utsatthet är liten om en person i hushållet förvärvsarbetar. Det innebär att insatser för att skapa bättre förutsättningar för arbete och för att människor ska kunna försörja sig själva är de mest betydelsefulla åtgärderna för att möjliggöra en god ekonomisk standard för barn.

Förvärvsfrekvensen är högre bland föräldrar än bland dem utan barn. År 2012 hade 82 procent av alla barn i åldrarna 0–17 år en mamma som förvärvsarbetade. Motsvarande siffra för pappor var 92 procent. Under perioden 2000 till 2012 har andelen ökat för båda könen. För kvinnor

²⁴ Folkhälsoinstitutet, Barn och unga 2013, Socialstyrelsen och Skolverket, Placerade barns skolgång och hälsa, 2013 och Socialstyrelsen, Social rapport 2010.

med tre procentenheter, från 79 till 82 procent, för män med två procentenheter från 90 till 92 procent.²⁵

Deltagandet på arbetsmarknaden varierar även med barnets ålder och hushållets sammansättning. När barnen är yngre är sysselsättningsgraden i regel lägre för kvinnorna, för männen är variationen inte lika stor. Ensamstående män med barn har lägre sysselsättningsgrad än sammanboende och gifta män med barn. Det omvända gäller för kvinnor med barn, där ensamstående mödrar också i högre utsträckning arbetar heltid (46 procent) än vad som är fallet bland mammor som är gifta eller sammanboende.

Den totala andelen mödrar som arbetar heltid (mer än 35 timmar per vecka) har ökat under perioden 2000 till 2012 och når 42 procent 2012, men det finns en klar nivåskillnad i förhållande till papporna där det är 74 procent som arbetar heltid, en andel som har legat relativt stilla under perioden. Bland ensamstående pappor arbetar 72 procent heltid.

Barnfamiljernas inkomster kommer främst från förvärvsarbete, vilket medför att konjunkturen har stor betydelse för försörjningsmöjligheterna för barnhushållen. År 2012 hade fem procent av barnen en arbetslös mamma och fyra procent en arbetslös pappa. I absoluta tal motsvarar det att 85 000 barn bodde med en arbetslös pappa och 98 000 barn med en arbetslös mamma år 2012. År 2012 hade 13 procent av alla barn en mamma som stod utanför arbetsmarknaden och 4 procent en pappa som stod utanför arbetsmarknaden. Anledningar till att föräldrarna står utanför arbetskraften är dels studier, men även faktorer som att föräldern kan ha sjuk- eller aktivitetsersättning, är pensionär eller hemmaarbetande.

Åtgärder för att få fler i arbete

Regeringen har gjort genomgripande reformer inom arbetsmarknadspolitiken de senaste åren i syfte att förbättra arbetsmarknadens funktionsätt. Reformerna har inriktats på att stärka och tydliggöra arbetslinjen. Satsningar har gjorts för att stödja dem som står längst ifrån arbetsmarknaden. Regeringen har reformerat arbetsmarknadspolitiken och inriktat resurserna på personer som är i störst behov av dem. En av åtgärderna är det arbetsmarknadspolitiska programmet Jobb- och utvecklingsgarantin, som infördes 2007 och som riktar sig till dem som varit borta från arbetsmarknaden under en lång tid. Garantin syftar till att erbjuda individuellt utformade insatser för att deltagarna så snabbt som möjligt ska få arbete. Ytterligare en insats är de så kallade nystartsjobben som syftar till att få fler i arbete genom att ekonomiskt kompensera arbetsgivare att anställa den som varit utan arbete en längre tid eller är nyanländ invandrare.

Tiden i Sverige har stor betydelse för utlandsfödda föräldrars etablering på arbetsmarknaden och regeringen bedömer att det i vissa fall fortfarande tar alltför lång tid. Att underlätta för dessa föräldrar att etablera sig på arbetsmarknaden är därför av stor vikt för regeringen. Ett flertal olika åtgärder har vidtagits, bland annat genom etableringsreformen som trädde i kraft år 2010 avseende vissa nyanlända. Arbets-

²⁵ SCB, Arbetskraftsundersökning.

förmedlingen har ett särskilt ansvar för att nyanlända invandrare erbjuds insatser som främjar en snabb och effektiv etablering på arbetsmarknaden. För nyanlända utrikes födda som fått uppehållstillstånd som skyddsbehövande och för anhöriginvandrare har regeringen tidigare infört instegsjobb. Enligt regeringens bedömning är både instegsjobb och nystartsjobb viktiga för att öka möjligheterna för nyanlända att etablera sig på arbetsmarknaden.

Under de senaste åren har ett flertal arbetsmarknadspolitiska satsningar genomförts i syfte att öka ungdomars övergång från arbetslöshet till sysselsättning. Bland annat har jobbgarantin för ungdomar mellan 16 och 24 år införts. Nystartsjobb och nystartsjobb för unga är andra satsningar för att få fler i arbete. Regeringen tillsatte vidare under 2012 en utredning i syfte att utveckla insatserna för de ungdomar i åldern 16–25 som varken arbetar eller studerar. Regeringen aviserade vidare i budgetpropositionen 2013/14:1 sin avsikt att i den ungdomspolitiska proposition som kommer att lämnas under 2014 lämna förslag som syftar till att förbättra register och statistikuppföljning inom ramen för det kommunala informationsansvaret för dessa ungdomar. Utredningen lämnade i oktober 2013 sitt slutbetänkande Unga som varken arbetar eller studerar – statistik, stöd och samverkan (SOU 2013:74). Betänkandet har remissbehandlats och förslagen bereds för närvarande inom Regeringskansliet.

I syfte att minska den ekonomiska utsattheten för de familjer som mottar ekonomiskt bistånd och stärka drivkrafterna för arbete har på regeringens initiativ en jobbstimulans införts i socialtjänstlagen (2001:453) sedan juli 2013. Jobbstimulansen innebär att den som har haft försörjningsstöd i sex månader i följd får undanta 25 procent av inkomster av anställning vid beräkning av rätten till ekonomiskt bistånd. Dessutom har fribeloppet för barns och skolungdomars arbetsinkomster som ska undantas vid bedömningen av rätten till ekonomiskt bistånd höjts från ett halvt till ett prisbasbelopp per kalenderår. I och med detta får familjer med ekonomiskt bistånd möjlighet att ha vissa arbetsinkomster utan att det minskar hushållets ekonomiska bistånd.

Arbetsmarknadspolitiken fortsatt viktigt område

Risken för ekonomisk utsatthet är liten om en person i hushållet förvärvsarbetar. De vanligaste orsakerna till att barn lever i ekonomisk utsatthet är att föräldrarna saknar arbete, utbildning eller är långvarigt sjuka. Att barn till ensamstående och utrikes födda har högre risk för ekonomisk utsatthet beror till stor del på att det bara finns en löneinkomst i hushållet samt att föräldrarna har en svagare position på arbetsmarknaden. Målet för regeringens politik är full sysselsättning. Politiken måste skapa fler vägar till jobb eller eget företagande för dem som står långt ifrån arbetsmarknaden. Regeringen vill i sammanhanget understryka att även satsningar som de senaste åren gjorts inom andra politikområden, särskilt utbildningspolitiken, påverkar det långsiktiga arbetet för att komma till rätta med arbetslösheten. Med en förbättrad arbetsmarknad stärks föräldrars ekonomiska situation, vilket i sin tur minskar risken för ekonomisk utsatthet bland barn.

Sammanfattande beskrivning: Regeringens mål med den ekonomiska familjepolitiken är att den ska bidra med förbättrade förutsättningar för en god ekonomisk levnadsstandard samt ökad valfrihet och stärkt makt över den egna livssituationen för alla barnfamiljer.

Målet för individ- och familjeomsorgen är att stärka förmågan och möjligheten till social delaktighet för människor i ekonomiskt och socialt utsatta situationer samt att stärka skyddet för utsatta barn. Ett flertal åtgärder har vidtagits vilka inneburit en förbättrad situation för familjer i eller med risk för ekonomisk utsatthet. Regeringen anser att det är av särskild vikt att fortsatt följa utvecklingen för barnhushåll i eller med risk för ekonomisk utsatthet med särskilt fokus på vilka riskfaktorer som finns. Socialstyrelsen har getts i uppdrag att undersöka hur barnperspektivet beaktas vid handläggningen av ekonomiskt bistånd.

Föräldrars koppling till arbetsmarknaden är, som tidigare beskrivits, den viktigaste faktorn för att minska risken för ekonomisk utsatthet bland barnhushåll. Att systemen är utformade så att denna koppling underlättas och stötts är därför av stor vikt. Den svenska familjepolitiken ger ett omfattande ekonomiskt stöd till barnfamiljer, både genom direkta bidrag och genom att underlätta för föräldrar att kombinera arbete och familj. Under 2013 uppgick utgifterna till sammanlagt 78,8 miljarder kronor. Stöden är både universella och behovsprövade.

Åtgärder för att stärka föräldrars koppling till arbetsmarknaden

Föräldrars möjlighet att försörja sig själva är av stor vikt för barns ekonomiska situation och att föräldraskap går att kombinera med förvärvsarbete är därför centralt. För barnets skull är det viktigt att båda föräldrarna är delaktiga i barnets uppväxt och att föräldrarna har ett gemensamt ansvar för barnets uppföstran och utveckling. Föräldraförsäkringen, det vill säga föräldrapenning, graviditetspenning, tillfällig föräldrapenning och jämställdhetsbonus kompenserar för en stor del av inkomstbortfallet under föräldraledighet och skapar goda förutsättningar för båda föräldrarna att kunna behålla anknytningen till arbetsmarknaden under föräldraskap. Tillsammans med vårdnadsbidraget ger de samtidigt möjligheter för föräldrarna att vara hemma med sina barn när de är små. Försäkringen är inkomstbaserad och har kvalificeringsvillkor som ger föräldrar incitament att etablera sig på arbetsmarknaden innan de får barn. Utformningen av försäkringen, med möjlighet till flexibelt användande och möjlighet till ersättning för förlorad arbetsinkomst när barnet är sjukt förenklar vardagen för många föräldrar. Från den 1 januari 2014 kan föräldrapenning efter barnets fyraårsdag lämnas under högst 96 dagar. Genom förslaget betonas att huvuddelen av föräldrapenningen bör användas när barnet är litet då behovet av omvårdnad från föräldrarna är som störst. Med tidigare regelverk möjliggjordes ett längre uttag av föräldrapenning för äldre barn, vilket kan vara en av flera orsaker till för-

senad etablering för gruppen nyanlända utrikes födda kvinnor. Regeringens ambition är att öka nyanlända föräldrars deltagande i yrkeslivet, vilket även kan gynna barnens etablering. Begränsningen av antalet ersättningsdagar med föräldrapenning för föräldrar som kommer till Sverige med äldre barn ska därför ses som en insats bland flera för att öka arbetskraftsdeltagandet för gruppen. Föräldraförsäkringen är med sin utformning ett viktigt verktyg i arbetet med att stärka barns och ungas uppväxtvillkor och möjliggör arbete för båda föräldrarna.

För att på ett enkelt sätt kunna förena föräldraskap och förvärvsarbete kan tillgång till omsorg av barn också under så kallad obekvämt arbetstid vara ett stöd för vissa föräldrar. Detta är särskilt viktigt för ensamstående föräldrar, i synnerhet kvinnor, då de utgör majoriteten av alla dem som arbetar deltid och under obekväma arbetstider. Eftersom ensamstående mödrar är en grupp som har en utsatt ekonomisk situation är åtgärder för att stärka deras arbetsmarknadsdeltagande mycket angelägna.

Sedan 2011 finns därför en bestämmelse i skollagen (2010:800) om att kommuner ska sträva efter att erbjuda omsorg i den omfattning som behövs med hänsyn till bl.a. föräldrarnas förvärvsarbete eller studier. Sedan dess har både antalet kommuner som erbjuder omsorg på obekvämt arbetstid och antalet inskrivna barn ökat. Att fler får tillgång till omsorg på obekvämt arbetstid är en utveckling som regeringen vill uppmuntra. Regeringen har därför infört ett riktat statsbidrag under 2013–2016 i syfte att stimulera kommunerna att i ökad omfattning erbjuda omsorg på kvällar, nätter och helger.

Regeringens ekonomiska familjepolitik ger högre ekonomisk levnadsstandard för alla barnfamiljer – men betyder mest för de i risk för ekonomisk utsatthet

Den ekonomiska familjepolitiken bidrar till förutsättningarna för en god ekonomisk levnadsstandard för alla barnfamiljer genom att höja den disponibla inkomsten. Den ekonomiska familjepolitiken är utformad så att barn i hushåll med låg ekonomisk standard får stöd, liksom familjer med barn som har en sjukdom eller funktionsnedsättning. De behovsprövade förmånerna går främst till familjer med låga inkomster eller relativt stor försörjningsbörda. Ensamstående föräldrars ekonomi förstärks i större utsträckning genom de familjeekonomiska stöden än sammanboende eftersom ensamstående föräldrar enbart har en löneinkomst och därmed oftare har behov av ekonomisk förstärkning. Under 2012 beräknas exempelvis drygt 25 procent av den disponibla inkomsten för ensamstående föräldrar med två eller fler barn utgöras av olika former av familjeekonomiska stöd. För ensamstående mammor var andelen 28 procent och för ensamstående pappor 18 procent.

Centrala delar av den ekonomiska familjepolitiken utgörs av barnbidraget och flerbarnstillägget. Barnbidraget är ett generellt bidrag som syftar till att kompensera den ökade försörjningsbördan som barn innebär för en familj. Flerbarnstillägget är ett bidrag som betalas ut till föräldrar med minst två barn. I syfte att förbättra barnfamiljernas ekonomi tog regeringen 2010 initiativ till en höjning av flerbarnstillägget, vilket innebar en förstärkning av hushållens disponibla inkomst.

Det familjeekonomiska stöd som har störst träffsäkerhet när det gäller att nå barnhushåll med låg ekonomisk standard är bostadsbidraget. De allra flesta barnhushåll som söker och tar emot bostadsbidrag är ensamstående föräldrar med en genomsnittlig årsinkomst på 133 000 kronor. År 2012 satsade regeringen 1,2 miljarder på att höja bostadsbidraget och det utbetalade beloppet ökade därmed med en tredjedel. Nu går regeringen vidare och förstärker från och med den 1 januari 2014 bostadsbidraget i form av det särskilda bidraget med 466 miljoner kronor. I och med detta förbättras situationen för många hushåll med låga inkomster samt för ekonomiskt utsatta barn oavsett hushållskonstellation. Höjningen av bostadsbidraget innebär t.ex. att en tvåbarnsfamilj efter 2011 fått en höjning av bostadsbidraget med som mest 975 kronor i månaden år 2014. Sammantaget har bostadsbidragets utbetalningar (anslag) ökat med 48 procent sedan 2012.

Sverige har sedan lång tid tillbaka erbjudit familjer med barn med sjukdomar eller funktionsnedsättning som medför merkostnader särskilt stöd. För familjer med stora sådana merkostnader finns vårdbidrag, ett ekonomiskt stöd som kan ges till och med juni månad det år barnet fyller 19 år. Vårdbidraget kan delas mellan två föräldrar som vårdar barnet. Om det finns flera barn med funktionsnedsättning i samma familj så räknas det sammanlagda behovet av vård och tillsyn och de sammanlagda merkostnaderna. På så sätt kan en familj ha rätt till vårdbidrag, även om varje barn för sig inte skulle ge rätt till vårdbidrag. Familjer som har barn med bestående funktionsnedsättningar med stora svårigheter att förflytta sig kan även få bilstöd. Regeringen har sedan en tid tillbaka identifierat att stöden för familjer med barn med funktionsnedsättning behöver ses över och moderniseras. En översyn av frågorna pågår för närvarande i Regeringskansliet.

Föräldrapenning betalas ut som ersättning till föräldrar för att de ska kunna vara hemma med sina barn när dessa är små. I syfte att stärka ekonomin för framför allt unga föräldrar som inte hunnit etablera sig på arbetsmarknaden och de som av andra skäl inte uppfyller kraven för att få föräldrapenning på sjukpenningnivå har regeringen tagit initiativ till en höjning av föräldrapenningen på grundnivå för de med låg eller ingen inkomst från 180 kronor per dag till 225 kronor per dag. Det ökar månadsbeloppet vid uttag av 30 dagar med föräldrapenning på grundnivå, från 5 400 till 6 750 kronor, vilket motsvarar en höjning på 25 procent. Höjningen gäller från den 1 januari 2013.

Under 2011 gick cirka 25 procent av utbetalningarna inom den ekonomiska familjepolitiken till den femtedel av barnhushållen som hade lägst ekonomisk standard. För de behovsprövade bidragen var fördelningsprofilen tydligare, drygt hälften av utbetalningarna gick till denna grupp. Ett sätt att mäta effekten av den ekonomiska familjepolitiken för barnhushåll är i vilken utsträckning den lyfter barnhushållen över gränsen för relativ och absolut ekonomisk utsatthet. Den ekonomiska familjepolitiken innebar under 2012 att andelen barnhushåll i ekonomisk utsatthet (mätt med det absoluta måttet) minskade från 19 procent till 11 procent. Utan den ekonomiska familjepolitiken skulle 30 procent av ensamstående hushåll med ett barn ha låg ekonomisk standard, men den faktiska andelen är 19 procent. Den ekonomiska familjepolitiken lyfter därmed 11 procentenheter av dessa hushåll ur ekonomisk utsatthet.

Bättre förutsättningar för samförståndslösningar mellan särlevande föräldrar kan stärka barns ekonomiska situation

Skr. 2013/14:91

Varje år separerar föräldrar till knappt 50 000 barn. Det finns även hushåll där föräldrarna aldrig har levt tillsammans. Som tidigare beskrivits har ensamhushåll en mer utsatt ekonomisk situation än sammanboendehushåll och att förbättra situationen för dessa hushåll är en högt prioriterad fråga för regeringen.

I betänkandet från den så kallade Särlevandeutredningen (SOU 2011:51) framkom att det kan finnas stora skillnader på underhållets storlek beroende på vilket regelverk som underhållet regleras enligt, vilken ålder barnet har samt vilken ekonomisk situation föräldrarna har i förhållande till varandra. Beräkningarna visar att drygt 40 procent av de barn som det i dag lämnas underhållstöd för skulle få ett högre underhåll om föräldrarna i stället reglerade underhållet civilrättsligt. Särskilt gäller detta de barn som bor hos en förälder som tillhör de lägsta inkomstklasserna där cirka 90 procent av barnen skulle få ett högre underhåll. Om fler skulle reglera underhållskyldigheten civilrättsligt skulle det därför ha faktiska effekter på ekonomisk utsatthet. Mot denna bakgrund anser regeringen att stödet för föräldrar att upprätta civilrättsliga avtal gällande underhållsbidrag behöver stärkas och har därför för avsikt att återkomma i dessa frågor.

I Särlevandeutredningens betänkande framkom även att separerade föräldrar saknar samlad information och stöd i ekonomiska frågor som rör barnet, vilket skulle kunna vara en av förklaringarna till att underhållsstödssystemet utnyttjas i onödan. Det kan också finnas situationer när föräldrarnas relation är så pass infekterad att de inte förmår att komma överens om underhållet gemensamt.

I syfte att öka möjligheterna för föräldrarna att nå enighet i frågor som rör barnets försörjning har regeringen föreslagit att de kommunala samarbetsamtalen ska utvidgas till att även gälla frågor som rör barns försörjning. Lagförändringen träder i kraft den 1 juli 2014 och Socialstyrelsen har getts i uppdrag att, i samråd med Konsumentverket och Försäkringskassan, ta fram utbildningsmaterial till de kommunala samtalsledarna samt att sprida information om samarbetsamtalen till allmänheten.

I utredningens betänkande framkom även att det finns behov av samverkan genom tvärprofessionella insatser för att stödja både föräldrar och barn i samband med en separation. Enligt utredningen finns det behov av att utveckla en samverkansmodell som tar sin utgångspunkt i en helhetssyn på familjens situation och behov av hjälp och stöd i samband med separation och som syftar till att sätta barnens bästa främst. Mot den bakgrunden lämnade regeringen 2012 ett uppdrag till Socialstyrelsen om en förstudie angående förutsättningar för att pröva en försöksverksamhet med s.k. separationsteam på en rad olika orter i landet. Socialstyrelsen lämnade sin återrapportering till regeringen i januari 2013. Frågan bereds vidare i Regeringskansliet.

Stöd till de ekonomiskt mest utsatta hushållen

Många personer lever, av olika skäl, under så ansträngda ekonomiska förhållanden att de har återkommande svårigheter att betala sina räkningar. Detta leder i inte obetydlig omfattning till en allvarlig skuldsättning som är besvärlig för den enskilde att ta sig ur och som kan medföra negativa konsekvenser i form av sociala och hälsorelaterade problem och utanförskap. Inte sällan drabbas även anhöriga, bl.a. barn och unga. Även om det finns viss kunskap är det i dagläget oklart hur många barn som lever med överskuldssatta föräldrar. Att växa upp i en familj som präglas av skulder och knappa resurser påverkar barnen. Tidiga insatser från den kommunala budget- och skuldrådgivningen kan enligt Konsumentverket minska risken för att överskuldssatta hamnar i ett socialt utanförskap.²⁶ Samhället skulle enligt myndigheten på så sätt årligen kunna spara stora belopp på minskade utgifter för bland annat sjukersättning och andra välfärdskostnader.²⁷

Regeringen tog mot denna bakgrund 2012 initiativ till en utredning om överskuldssättning som bland annat har haft i uppdrag att analysera problemens omfattning i form av konsekvenser för den enskilde, anhöriga och samhället i stort och särskilt analysera konsekvenserna för barn och unga i svårt skuldsatta familjer. Utredningen har i sitt betänkande SOU 2013:78 förslagit en åtgärdsinriktad strategi för att minska omfattningen av skuldsättning som leder till problem för den enskilde och dess anhöriga och för att motverka att situationen för dessa förvärras. Regeringens bedömning är att frågan är fortsatt angelägen och bör lyftas bland annat ur ett barnrättsperspektiv, samt att utredningens betänkande kommer att innebära ett viktigt underlag för fortsatt arbete i frågan. Regeringen har tidigare även tillsatt en utredning om skuldsanering som lämnade sitt betänkande i oktober 2013 (SOU 2013:72). Utredningen har i sitt betänkande föreslagit åtgärder som förbättrar möjligheterna för dem som har rätt till skuldsanering att också få det. Betänkandet bereds vidare i Regeringskansliet.

Välfärdssystemets yttersta skyddsnät är det ekonomiska biståndet, vars uppgift att träda in när behovet av försörjning inte kan tillgodoses på annat sätt. Ekonomiskt bistånd ska garantera barnfamiljer en skälig levnadsnivå. Den vanligaste orsaken till att barnhushåll, såväl som andra typer av hushåll, beviljas ekonomiskt bistånd är arbetslöshet när personer i hushållet inte är berättigade till ersättning från arbetslöshetsförsäkringen. Sjukdom och avsaknad av sjukpenning är också en förhållandevis vanlig orsak till behov av ekonomiskt bistånd. Under 2012 fick ca 68 000 barnfamiljer ekonomiskt bistånd. Antalet barn i dessa familjer var cirka 132 000 stycken. Det motsvarar ungefär 7 procent av alla barn i Sverige. Ca 53 000 barn levde i hushåll som uppbar långvarigt ekonomiskt bistånd²⁸ under 2012. Mer än hälften av de barnfamiljer som mottog ekonomiskt bistånd under 2012 bestod av ensamstående mödrar.

²⁶ Konsumentverket, Budgetrådgivning- en kortsiktig kommunal kostnad eller en lönsam social investering? 2011.

²⁷ Konsumentverket, Kommunernas budget- och skuldrådgivning- en lägesrapport från 2012, 2012.

²⁸ Långvarigt ekonomiskt bistånd innebär här minst tio månader under ett år.

Den 1 januari 2012 höjdes riksnormen i försörjningsstödet motsvarande inflationen. Normen för barns personliga kostnader höjdes dessutom med mellan 100 och 400 kronor beroende på ålder. Därefter har riksnormens nivå följt utvecklingen i konsumentprisindex.

Socialstyrelsen har i en kartläggning av ekonomiskt bistånd funnit att barnperspektivet inte tycks genomsyra handläggningen av ekonomiskt bistånd till barnfamiljer. Regeringen har därför gett Socialstyrelsen i uppdrag att närmare undersöka beaktandet av barnperspektivet vid handläggning av ekonomiskt bistånd samt vid behov föreslå åtgärder. Uppdraget ska redovisas till Regeringskansliet i december 2014.

Fortsatt fokus på stöd till barnfamiljer

Det finns ett stort antal stöd riktade till föräldrar, flera med det uttalade syftet att höja den ekonomiska standarden samt minska den ekonomiska utsattheten. Regeringen anser att dessa stöd kontinuerligt bör följas och utvärderas i sin träffsäkerhet. Även kända riskfaktorer för ekonomisk utsatthet bör i detta sammanhang följas. Precis som beskrevs under avsnitt 4.8 (s. 56) kan ansamlingar av olika risker, både för ekonomisk och social utsatthet, innebära en ökad allvarsgrad och en utveckling av uppföljningssystemet i syfte att bättre kunna fånga detta är därför önskvärt.

Kommunerna har flera viktiga roller i det arbete som regeringen initierat då det är i kommunen det ekonomiska biståndet betalas ut och det är där den lokala budget- och skuldrådgivningen sker. Väntetiderna i t.ex. den lokala budget- och skuldrådgivningen varierar dock stort mellan kommunerna. Regeringen menar att det kan finnas mycket att vinna genom en bättre samverkan mellan kommunerna i dessa frågor och att frågorna lyfts, t.ex. inom ramen för en kommunal handlingsplan mot ekonomisk utsatthet. Regeringen har för avsikt att stödja ett sådant arbete och återkommer till detta under avsnitt 5.8.

5.4 Goda skolresultat bästa skyddet

Sammanfattande beskrivning: Regeringens mål är att svensk barn- och ungdomsutbildning ska vara av hög och likvärdig kvalitet. Skolan ska vara avgiftsfri. Alla barn och elever ska oavsett bakgrund ges förutsättningar för att nå de nationella målen och utveckla sina kunskaper och färdigheter så långt som möjligt. Att lyckas i skolan är en viktig skyddsfaktor och regeringen har vidtagit ett flertal åtgärder för att stärka skolan i sitt kompensatoriska uppdrag. Att stödja barn och ungdomar i att genomföra och avsluta grund- och gymnasieskolan samt att säkerställa att alla barn ges likvärdiga möjligheter till en god utbildning är fortsatt högt prioriterade frågor för regeringen.

Enligt barnkonventionen har varje barn rätt till utbildning och grundskolan ska vara gratis. Undervisningen ska syfta till att utveckla barnets fulla möjligheter och respekt för mänskliga rättigheter. Att alla barn får en god utbildning är av hög prioritet för regeringen. Kunskap ger

möjligheter för människor att växa och att påverka sin situation. En god utbildning öppnar inte bara för nya perspektiv, att lyckas i skolan kan också vara en stark skyddsfaktor mot såväl ekonomisk som social utsatthet. En studie från Stockholms universitet visar att bra betyg i grundskolan minskade risken betydligt för generationsöverföring av bidragsberoende bland barn i familjer som mottog ekonomiskt bistånd. Låga eller ofullständiga betyg från årskurs 9 är på motsvarande sätt en riskfaktor för framtida psykosociala problem hos barnet, oavsett socioekonomisk bakgrund.²⁹

Många undersökningar tyder på att svenska elevers kunskapsresultat sjunker och alltför många elever lämnar såväl grund- som gymnasieskolan utan fullständiga betyg. Barn som växer upp i familjer med ekonomiskt bistånd har sämre meritvärden, får oftare ofullständiga betyg och vidareutbildar sig i lägre grad. Att hushållet mottar ekonomiskt bistånd är enligt studier en av de största riskfaktorerna avseende sämre skolresultat. Detta ska dock inte tolkas som att det finns ett direkt orsakssamband.³⁰ Barn med föräldrar som är låginkomsttagare, arbetslösa eller mottar ekonomiskt bistånd är överrepresenterade bland de som väljer att hoppa av gymnasiet.³¹ Såväl svensk som internationell forskning visar att det generellt finns ett samband mellan bakgrundsfaktorer, såsom föräldrarnas utbildning, sysselsättning och försörjningsmöjligheter och resultat i skolan. I Sverige utgör elever med utländsk bakgrund en heterogen grupp vad gäller ursprungsland, språk och föräldrarnas utbildningsnivå. Skillnaderna i resultat är små mellan elever med svensk bakgrund jämfört med elever utländsk bakgrund och elever som har kommit till Sverige innan ordinarie skolstart. Elever som kommit till Sverige efter ordinarie skolstart har dock sämre resultat, och skillnaderna mellan dessa elevers resultat och övriga elevers resultat fortsätter att öka.³² Barn som placerats i samhällsvård har betydligt oftare dåliga betyg än andra barn med motsvarande begåvningsnivå.³³

Skolan ska ge alla barn likvärdiga möjligheter till en god utbildning. Likvärdighet handlar om att alla elever ska få utbildning utifrån sina olika förutsättningar och behov, så att de uppnår kunskapskraven och får möjlighet att utvecklas så långt som möjligt. Skolan ska också ge alla elever, oavsett geografisk hemvist och sociala och ekonomiska förhållanden, lika tillgång till utbildning. Regeringens bedömning är att ytterligare insatser behövs för att elever, oavsett bakgrund och skolval, ska få likvärdiga möjligheter till en god utbildning. Regeringen har därför genomfört ett stort antal reformer, både generella och mer riktade.

²⁹ Socialstyrelsen- Social rapport 2010.

³⁰ Bl.a. Sjögren och Svaleryd 2011.

³¹ Ungdomar utanför gymnasieskolan- ett förtydligt ansvar för stat och kommun(SOU 2012:13)

³² Skolverket, Skolverkets lägesbedömning 2013.

³³ Socialstyrelsen och Skolverket, Placerade barns skolgång och hälsa, 2013.

En reformerad skola för bättre likvärdighet och stöd till de som behöver

Skr. 2013/14:91

Under 2011 började ett antal nya styrdokument för skolan gälla: en ny skollag, nya läroplaner och kursplaner för grundskolan och motsvarande skolformer. I de nya läroplanerna har förtydliganden gjorts kring syftet med utbildningen, det centrala innehållet och vilka kunskapskrav som motsvarar de olika betygsstegen. Genom detta bedömer regeringen att möjligheterna för likvärdig utbildning har förbättrats i hela landet.

Även gymnasieskolan har reformerats med syftet att skapa en gymnasieskola som är bättre anpassad till elevernas skilda förutsättningar och framtidsplaner. Strukturen har förtydligats och det bidrar till att skapa ökad likvärdighet.

Flera av regeringens insatser på skolområdet riktar sig till de elever som har svårast att nå målen. En ny speciallärarutbildning har införts. Inom satsningen på lärarfortbildning läser en stor andel av deltagarna kurser i specialpedagogik. Även statsbidraget till förstärkning av basfärdigheterna läsa, skriva och räkna riktade sig främst till de elever som har svårast att nå godkända resultat.

Skolan ansvarar för att elever under ordinarie undervisningstid får det stöd och den hjälp som de behöver för att klara kunskapskraven. Extra stöd och hjälp hemifrån bidrar till goda kunskapsresultat, men alla elever har inte tillgång till sådant stöd. Om skolan tillhandahåller läxhjälp kan det kompensera för detta. Regeringen har därför för avsikt att införa ett tidsbegränsat statsbidrag till huvudmännen för att anordna läxhjälp. Fokus bör vara på elever i årskurs 6–9. Syftet med statsbidraget är dels att öka möjligheterna för alla elever att utvecklas så långt som möjligt i sitt lärande, dels att bidra till en ökad likvärdighet. Regeringen avser också att ge ideella läxhjälpföreningar möjlighet att söka statsbidrag för sina verksamheter.

För elever som av olika anledningar inte har nått kunskapskraven inom ramen för den vanliga undervisningen kan mer tid till undervisning under loven öka förutsättningarna att nå dem. Regeringen har därför infört ett statsbidrag för anordnande av sommarskola för elever i årskurs 6–9 som behöver den för att nå kunskapskraven i ett eller flera ämnen. Statsbidraget avser även undervisning under andra skollov för elever i årskurs 9 och sommarskola för elever på gymnasieskolans yrkesprogram som behöver den för att nå kunskapskraven i den inledande kursen i matematik.

Insatser för en trygg skolmiljö

Alla barn ska kunna gå till skolan och känna sig trygga. Särskilt viktigt är detta eftersom en lyckad skolgång är en stark skyddsfaktor mot social problematik. Socialstyrelsen visar i en rapport från 2012 att psykisk ohälsa och utsatthet för mobbing har ett samband med bristande ekonomiska resurser. Socialstyrelsens undersökning visar att de barn som inte bor med föräldrar, vilket till hög grad kan antas vara barn som placerats i heldygnsvård, har en högre utsatthet för mobbing och att de i

högre grad än andra barn upplever att de har bristande ekonomiska resurser.³⁴

Regeringen har genomfört ett antal satsningar för att stärka värdegrundsarbetet inom förskolan, skolan och fritidshemmet och för att höja effektiviteten i arbetet mot bl.a. mobbning och annan kränkande behandling. En förnyad satsning gjordes i juni 2011 genom att Skolverket fick i uppdrag att stärka skolans värdegrund, bl.a. genom fortbildningsinsatser och genom att sprida goda exempel kring det förebyggande arbetet med rutiner för rapportering och uppföljning av ärenden om diskriminering och kränkande behandling. Skolverket har under 2012 tagit fram nya allmänna råd i arbetet mot diskriminering och kränkande behandling. Råden har tagits fram dels mot bakgrund av den nya skollag som började tillämpas under 2011, dels utifrån de erfarenheter av vilka insatser som kan ha effekt mot kränkningar och diskriminering som framkommit genom Skolverkets utvärdering av metoder mot mobbning. Jämfört med andra västländer ligger Sverige på en mycket låg nivå beträffande mobbningsförekomst. Resultat från SCB visar att 2010 kände sig 96 procent av barnen trygga i skolan och nivån är stabil över tid.³⁵ Även i Max18 är det en låg andel av barnen som svarat att de blivit mobbade av andra elever.

Det är av största vikt att skolan är en trygg plats för alla elever och all personal. En trygg skolmiljö och studiero är centrala förutsättningar för utbildning av hög kvalitet och för att barn och ungdomar ska kunna inhämta och utveckla kunskaper och värden. Utan arbetsro är det svårare att uppnå kunskapskraven. Regeringen har därför för avsikt att följa upp och utvärdera vad de redan vidtagna åtgärderna, t.ex. den nya skollagen, har inneburit för skolornas arbete med elevernas trygghet och studiero. Regeringen ser även att ytterligare åtgärder för att förbättra elevernas studiemiljö kan bli aktuella.

Insatser för att förhindra avhopp från skolan

Barn till föräldrar med låga inkomster eller ekonomiskt bistånd är överrepresenterade bland de barn som väljer att hoppa av gymnasieskolan eller att aldrig påbörja den. Avhopp från skolan kan innebära ett antal svårigheter, såväl vad gäller ekonomisk situation på kort sikt som möjlighet att etablera sig på arbetsmarknaden. Saknar den unge arbetsmarknadsanknytning ökar risken för att bli mottagare av ekonomiskt bistånd och att även för att stå utanför arbetskraften samt vara ekonomiskt inaktiv på lång sikt.

Regeringen har därför, som tidigare nämnts, tillsatt en utredning med syfte att förslå åtgärder som syftar till att förbättra situationen för unga som varken studerar eller arbetar. De insatser som rör det kommunala informationsansvaret som nu genomförs kommer på sikt att leda till en ökad kunskap om målgruppen både på lokal och nationell nivå och sannolikt även till mer träffsäkerhet i de insatser som kommunerna riktar till dessa ungdomar.

³⁴ Socialstyrelsen, Skolans betydelse för barns och ungas psykiska hälsa, 2012.

³⁵ Socialstyrelsen, Skolans betydelse för barns och ungas psykiska hälsa, 2012 och SCB, Barn-ULF 2010.

Utredningens delbetänkande tar upp bristen på stöd i skolan samt psykisk ohälsa som två av orsakerna till avhoppet från gymnasieskolan. Enligt regeringen torde de satsningar som görs på området psykisk ohälsa bland unga, vilka beskrivs under avsnitt 5.5, innebära att antalet avbrott från gymnasieskolan kan minska.

Unga som blir föräldrar före 20 års ålder saknar ofta en fullgjord gymnasieutbildning och behöver därför stöd när det gäller att kunna slutföra sin utbildning i grund- eller gymnasieskolan. Ungdomsstyrelsen fick under 2011 i uppdrag att ta fram ett stödmaterial för skolhuvudmän och andra aktörer i syfte att förbättra stödet till unga föräldrar att fullfölja sin utbildning. Uppdraget redovisades i februari 2012. I syfte att bl.a. förbättra den ekonomiska situationen för unga föräldrar tillsatte regeringen 2012 års studiehjälpsutredning (U 2012:2, dir. 2011:122). Utredningen har lämnat sitt betänkande Moderniserad studiehjälp (SOU 2013:52) som för närvarande bereds inom Regeringskansliet.

Satsningar för att förbättra skolresultaten i utsatta stadsdelar och insatser för nyanlända

Trots stora ansträngningar är kunskapsresultaten ofta mycket bristfälliga i skolor som ligger i stadsdelar med utbrett utanförskap. Många elever når inte målen för utbildningen och andelen elever som når behörighet till gymnasieskolans nationella program är låg.³⁶ Skolverket har därför sedan 2011 i uppdrag att stödja ett antal skolor i utanförskapsområden. Syftet är att utveckla vetenskapligt grundade verkningsfulla metoder för att stödja eleverna i deras kunskapsutveckling och höja kunskapsresultaten. Regeringens bedömning är att fortsatt arbete i frågan är angeläget.

Elever som kommer till Sverige efter den ordinarie åldern för skolstart uppnår markant sämre resultat än andra elever i den svenska skolan. De sämre resultaten påverkar elevens möjligheter till vidareutbildning och framtida deltagande på arbetsmarknaden. Frågan om hur undervisningen för nyanlända elever kan förbättras utreds i dagsläget inom Regeringskansliet. Som en del i arbetet för att stärka nyanlända elevers resultat har regeringen tagit initiativ till ett statsbidrag som möjliggör en försöksverksamhet med utökad undervisningstid i ämnena svenska och svenska som andraspråk för nyanlända elever i grundskolan. Försöksverksamheten ska utvärderas för att tillsammans med resultaten från satsningen på skolor i utanförskapsområden och utredningen om nyanlända elevers kunskapsresultat ligga till grund för framtida insatser för att ytterligare stärka nyanländas resultat i skolan.

En kontinuerlig uppföljning av elevernas kunskaper är avgörande för att kunna utforma utbildningen efter de nyanlända elevernas individuella förutsättningar och behov. Skolverket fick i februari 2013 i uppdrag att genomföra insatser för att öka måluppfyllelsen för elever med annat modersmål än svenska inom de obligatoriska skolformerna, gymnasieskolan och gymnasiesärskolan. I uppdraget ingår att utveckla och sprida information om ett särskilt kartläggningsmaterial som stödjer arbetet med

³⁶ Delbetänkande av utredningen (SOU 2013:13) om unga som varken studerar eller arbetar- Ungdomar utanför gymnasieskolan.

att kartlägga de kunskaper som en nyanländ elev har, att utveckla och sprida information om ett särskilt material som stödjer lärares arbete med att kontinuerligt bedöma nyanlända elevers kunskapsutveckling i svenska och att organisera kompetensutvecklingsinsatser för lärare och rektorer. Vidare ingår att ta fram och sprida informationsmaterial till elever och föräldrar om det fria skolvalet på olika språk. Uppdraget ska redovisas i årsredovisningarna för åren 2013–2016.

Barn som vistas i landet utan tillstånd tillhör några av samhället mest utsatta, såväl ur ekonomiska som sociala hänseenden. Genom den lagändring som införts den 1 juli 2013 har barn som vistas i Sverige utan tillstånd rätt till skolgång, något som tidigare beskrivits på s. 15. Skolverket ansvarar för ett statsbidrag till kommuner som ansöker om ersättning för utbildning riktad till de här barnen. I och med detta talar riksdag och regering om att utbildning är viktigt för alla barn och att alla barn ska erbjudas utbildning på lika villkor.

Utvecklat samarbete kring barn som är placerade i heldygnsvård

Barn som är placerade i heldygnsvård (dvs. bor i familjehem, hem för vård eller boende eller i särskilda boenden) har betydligt lägre utbildningsnivå än genomsnittet. I Socialstyrelsens öppna jämförelser framgår att andelen elever som inte uppnår godkänt i svenska, engelska och matematik är avsevärt högre bland placerade barn än bland övriga barn. Bland de 17-åringar som placerades före 10 års ålder hade endast sex av tio grundläggande behörighet till gymnasiet. Detta samtidigt som det har visat sig att hur det går i skolan är den enskilt viktigaste faktorn för hur det går för de här barnen senare i livet.³⁷

Arbete för att förbättra placerade barns och ungas skolprestationer pågår på ett flertal platser runt om i landet genom den så kallade Skolfam-modellen.³⁸ Socialstyrelsen och Skolverket har på regeringens uppdrag tagit fram en vägledning för att stötta samverkan kring de placerade barnen i utbildnings- och hälsofrågor. Regeringen beslutade 2011 att tillsätta en utredning för att klarlägga om regleringen behöver förtydligas när det gäller utbildning för barn och unga vid hem för vård eller boende (HVB), särskilda ungdomshem och sjukhus eller annan motsvarande institution. Utredarens förslag bereds i dagsläget i Regeringskansliet. I syfte att vidare stärka placerade barns möjligheter till en sammanhållen skolgång har regeringen i februari 2013 gett Statens institutionsstyrelse (SiS) och Specialpedagogiska skolmyndigheten ett uppdrag att utveckla och pröva en strukturerad modell för skolverksamheten inom SiS under perioden 2013–2015. Modellen ska genom samverkan mellan olika aktörer skapa bättre förutsättningar för en obruten skolgång och god förankring i skolan för de ungdomar som vårdas inom SiS. Med utbildning avses såväl skolgången under institutionsvistelsen som efter utskrivning.

³⁷ Socialstyrelsen, Social rapport 2010.

³⁸ Socialstyrelsen, Barns och ungas hälsa, vård och omsorg 2013.

Regeringen har genomfört ett antal stora reformer på skolområdet. Ett flertal satsningar har gjorts för att alla elever ska få den utbildning de har rätt till, en utbildning som dessutom fungerar som en stark skyddsfaktor mot social problematik. De vidtagna satsningarna och ett ökat fokus på att minska avhoppet samt att genom träffsäkra och verkningsfulla metoder erbjuda alla barn det stöd de behöver i skolan är tillsammans med regeringens åtgärder på t.ex. arbetsmarknadsområdet och inom den ekonomiska familjepolitiken viktiga åtgärder för att förebygga ekonomisk utsatthet bland barn och förbättra situationen för de barn som idag befinner sig i ekonomisk utsatthet.

Det är regeringens uppfattning att skolans roll i arbetet med ekonomiskt utsatta barn kan lyftas även i ett kommunalt arbete med frågan, t.ex. inom ramen för en kommunal handlingsplan. Regeringen stöttar ett sådant arbete, vilket beskrivs närmare under avsnitt 5.8.

5.5 Hälsa på lika villkor

Sammanfattande beskrivning: Målet för hälso- och sjukvårdspolitiken är att befolkningen ska erbjudas en behovsanpassad, tillgänglig och effektiv vård av god kvalitet. Målet för folkhälsoarbetet är att skapa samhälleliga förutsättningar för en god hälsa på lika villkor för hela befolkningen. Grunden till ett gott hälsotillstånd för samtliga barn, och därmed för framtidens vuxna, är tidiga och breda generella insatser.

Regeringen ser behov av att dessa kompletteras med insatser inom ramen för strategin för jämlik vård.

Enligt barnkonventionen har alla barn rätt till goda uppväxtvillkor, i vilka det bl.a. ingår rätt till bästa uppnåeliga hälsa. I Sverige är barns hälsa generellt god. Det finns dock idag redan under barndomen betydande sociala skillnader beträffande risken att drabbas av sjukdomar och död.³⁹ Barn till föräldrar som är mottagare av ekonomiskt bistånd har sämre hälsa i barndomen, framför allt gäller det förhöjda nivåer av psykisk ohälsa. Ohälsa i barndomen ökar risken för social utsatthet senare i livet. För barn till föräldrar som mottar ekonomiskt bistånd är detta samband starkare än för andra barn.⁴⁰

Att alla barn och unga, oavsett bakgrund, uppnår bästa möjliga hälsa är viktigt ur ett flertal olika aspekter. Ett nedsatt hälsotillstånd redan tidigt i livet kan få betydelse för individens hela framtid. Många levnadsvanor som har betydelse för hälsan grundläggs tidigt och kan påverka hälsan långt fram i livet. Bästa uppnåeliga hälsa är något som varje barn i

³⁹ Folkhälsoinstitutet, Barn och unga 2013 och Socialstyrelsen, Barns och ungas, vård och omsorg 2013.

⁴⁰ Sjögren och Svaleryd 2011

Folkhälsopolitik med människan i centrum

Hälsofrämjande och förebyggande åtgärder bör sättas in tidigt i livet oavsett om det gäller att skapa goda uppväxtvillkor, hälsosamma levnadsvanor eller stödjande miljöer. De flesta av folkhälsopolitikens elva målområden har betydelse för barns och ungas hälsa, exempelvis handlar ett särskilt om goda uppväxtvillkor, ett annat om ekonomisk och social trygghet och flera om hälsosamma levnadsvanor. Regeringen har också genom en folkhälsopolitisk skrivelse från 2012 fokus på barns och ungas uppväxtvillkor som en av fem byggstenar för förverkligandet av folkhälsopolitiken. Viktiga delar av folkhälsoarbetet är t.ex. kunskapsuppbyggnad avseende barns- och ungas hälsoutveckling och utvecklingen av hälsans bestämningsfaktorer för barn och unga.

Strategi för jämlik vård

Regeringen anser att bemötande, vård och behandling ska erbjudas på lika villkor till alla oavsett t.ex. social ställning, bostadsort, ålder, kön, funktionsnedsättning, utbildning, etnisk eller religiös tillhörighet eller sexuell läggning och har tagit initiativ till en strategi för en god och mer jämlik vård (S2012/8959/FS). Strategin gäller för åren 2012 till 2016 och i denna redovisar regeringen sin värdegrund och fokusområden för arbetet.

Regeringens värdegrund för arbetet med en god och mer jämlik vård är att hälso- och sjukvården ska utgå från att varje människa är unik och att alla personer har samma absoluta och okränkbara värde. Den solidariskt finansierade hälso- och sjukvården ska vara behovsstyrd. Detta innebär att den som har det största behovet av hälso- och sjukvård skall ges företräde till vården. Hälso- och sjukvården ska kännetecknas av jämlikhet och kvalitet. Vården, liksom omsorgen, måste ta hänsyn till kroppsliga, själsliga, sociala och andliga behov och bemöta människor med respekt.

De fokusområden som regeringen arbetar med handlar bland annat om synliggörande och analys av skillnader i vård, behandling och bemötande samt resultat, system, stödstruktur och tjänster till vården och till enskilda samt strategier och åtgärder inom särskilda områden. I strategin redovisas också regeringens insatser inom respektive fokusområde. Med regeringens strategi för en god och mer jämlik vård som grund fortsätter arbetet för en mer jämlik vård dels genom riktade insatser inom särskilda satsningar och dels genom generella insatser.

Breda satsningar på god hälsa bland barn och unga

Från det att barnet är fött genomförs regelbundet hälsokontroller på barnavårdscentralen, vårdcentralen och inom elevhälsan. Dessa hälso-

kontroller är ett av de viktigaste instrumenten för prevention och tidig upptäckt av ohälsa hos barnet.

Elevhälsan är en viktig komponent i arbetet med att nå alla barn med erbjudande om hälsokontroll och att uppmärksamma barn som far illa på något vis. Elevhälsan ska bidra till att skapa skolmiljöer som främjar elevernas lärande, utveckling och hälsa och i grundskolan ska minst tre besök erbjudas. För de delar av elevhälsan som faller under hälso- och sjukvårdslagen gäller att den personal ska finnas som behövs för att eleverna ska få god vård. Skolinspektionens inspektion av elevhälsan 2011 visar att det till stor del finns efterfrågad kompetens inom ramen för elevhälsan men att det finns indikationer på att främst skolpsykologernas och kuratorernas tid inte räcker till. Mer än två av tre skolor uppgav att de inte hade regelbunden tillgång till en psykolog inom elevhälsan.⁴¹ En enkät som Socialstyrelsen genomförde 2010 visade att antalet elever per skolsköterska, kurator och psykolog varierade kraftigt. Väntetiderna kunde också vara långa.

Under perioden 2012–2015 genomför regeringen därför en särskild satsning på elevhälsan genom ett uppdrag till Skolverket. I uppdraget ingår dels ett riktat statsbidrag till personalförstärkningar inom elevhälsan, dels utbildningsinsatser om elevhälsans inriktning och organisation, om skolans ansvar för elever med psykisk ohälsa samt om barn som far illa. I uppdraget ingår dessutom att utarbeta en modell för att följa upp kvaliteten på och tillgången till elevhälsa. Under 2013 har drygt 200 miljoner i statsbidrag för personalförstärkningar i elevhälsan betalats ut vilket medfört förstärkningar motsvarande cirka 800 heltidstjänster.

Barn i ekonomisk utsatthet mår ofta psykiskt dåligt på grund av den trängda ekonomiska situation som familjen befinner sig i. Vidare pekar studier på att barn till föräldrar som mottar ekonomiskt bistånd oftare drabbas av psykisk ohälsa än andra barn.⁴² Asylsökande barn med psykisk ohälsa skickas mellan verksamheter då det är oklart vem som har ansvar för dem, få av dessa barn återfinns i den psykiatriska vården i relation till de uppskattade behoven. Regeringen beslutade, bland annat mot denna bakgrund, i maj 2012 om en plan för riktade insatser inom området psykisk ohälsa. Planens mål är bland annat en tillgänglig och kunskapsbaserad vård och omsorg samt förbättrad samordning av insatserna till barn och unga med psykisk ohälsa. Inom ramen för planen bedriver Sveriges Kommuner och Landsting (SKL) bl.a. utvecklingsinsatser för att förbättra tillgängligheten för barn och unga med psykisk ohälsa av olika allvarlighetsgrad. Information till den unge om var stöd och hjälp finns att få och arbete med samordnade individuella planer är exempel på områden som stimuleras med hjälp av prestationsmedel.

⁴¹ Skolinspektionen: <http://www.skolinspektionen.se/Documents/Regelbunden-tillsyn/flygande%20tillsyn/elevhalsa-resultat.pdf>

⁴² Institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärdering 2011:5

Hälsa- och sjukvård för barn som är placerade i heldygnsvård

Barn som bor i familjehem, HVB eller särskilt boende har ofta sämre hälsa, både psykisk och fysisk, än andra barn i samma åldersgrupp och är en högriskgrupp för att utveckla ohälsa i framtiden.⁴³

Sedan 1 januari 2013 gäller att socialnämndens ansvar för de placerade barnens hälso- och sjukvård har förtydligats. Det är fortfarande landstingen som har ansvaret för hälso- och sjukvården men regeringen har funnit det angeläget att socialtjänsten ska verka för att placerade barns behov av hälso- och sjukvård blir tillgodosett enligt den lagstiftning som reglerar hälso- och sjukvården. Sedan januari 2010 finns även bestämmelser om individuell plan och samverkan i Socialtjänstlagen (2001:453) och Hälsa- och sjukvårdslagen (1982:763). Vid Socialstyrelsens tillsyn har framkommit att det kan uppstå allvarliga risker för de placerade barnen när flera vårdinstanser varit inblandade och parterna i vårdkedjan inte har samverkat i tillräcklig utsträckning.⁴⁴ Regeringen anser att utvecklingen av samverkan när barn behöver insatser från fler än en huvudman är ett viktigt område.

Flera utredningar och rapporter visar att de psykiska problemen är stora bland barn och ungdomar som har placerats i HVB. Barn som är placerade i heldygnsvård använder betydligt mer psykofarmaka än övriga i motsvarande åldersgrupp, vare sig de fått en diagnos eller inte.⁴⁵ Regeringen har därför gett Socialstyrelsen i uppdrag att se över förskrivningen av psykofarmaka till placerade barn och andra utsatta grupper. Syftet är att undersöka om förskrivningen är medicinskt motiverad och var inom sjukvården den sker. Uppdraget ska redovisas i oktober 2014.

Hälsa- och sjukvård för asylsökande och barn som vistas i landet utan tillstånd

Enligt barnkonventionen omfattas barn av de sociala mänskliga rättigheterna oavsett sin legala status. Asylsökande barn, barn som håller sig undan verkställighet av avvísings- eller utvisningsbeslut och barn som vistas i landet utan att ha ansökt om tillstånd är en heterogen grupp med varierande hälso- och sjukvårdsbehov. Undersökningar av flyktingbarns ohälsa har visat att den kan bero på tidig traumatisering men också på stressen under asylprocessen. En rapport från Rädda Barnen tar upp bristen på vård och omsorg som en bidragande orsak och anger t.ex. att vissa barn har mycket dålig tandstatus eller kroniska besvär som astma och tuberkulos utan att få normal behandling.⁴⁶

Asylsökande barn och barn som har fått avslag på sin ansökan har sedan 2008 haft rätt till samma hälso- och sjukvård som andra barn i

⁴³ Socialstyrelsen, Barns och ungas hälsa, vård och omsorg 2013.

⁴⁴ Socialstyrelsen och Skolverket, Placerade barns skolgång och hälsa 2013.

⁴⁵ Socialstyrelsen, Barns och ungas hälsa, vård och omsorg 2013.

⁴⁶ Betänkande av utredningen (SOU 2011:48) om vård för papperslösa m.fl., Vård efter behov och på lika villkor.

Sverige, dvs. fullständig subventionerad hälso- och sjukvård inklusive regelbunden och fullständig tandvård. På initiativ av regeringen och Miljöpartiet de gröna har nu även barn som vistas i Sverige utan att ha ansökt om nödvändiga tillstånd för detta, sedan den 1 juli 2013, tillgång till hälso- och sjukvård och tandvård precis som övriga barn i Sverige. I och med detta har alla barn i Sverige samma rätt till hälso- och sjukvård och förutsättningarna för de mest utsatta barnen har därmed enligt regeringens bedömning konkret förbättrats.

Ett gott resultat som kan bli bättre

De flesta barn i Sverige har ett gott hälsotillstånd. Det finns dock sociala skillnader vad gäller risken att drabbas av ohälsa av olika slag och barn i, eller med risk för, ekonomisk utsatthet löper ofta högre risk att drabbas än andra barn. Regeringen har antagit en strategi för en mer jämlik vård och beslutat om en inriktning av folkhälsoarbetet där barns och ungas uppväxtvillkor utgör en av byggstenarna. Regeringen har även satsat på elevhälsan samt en bättre psykisk hälsa hos barn och unga. Det är insatser som kommer alla barn till del men som, eftersom ekonomiskt utsatta barn löper högre risk att drabbas av ohälsa, kan anses påverka dessa grupper i högre utsträckning än andra. Regeringen anser därmed att de vidtagna åtgärderna inom hälso- och sjukvårdspolitiken, tillsammans med åtgärderna på arbetsmarknadsområdet och utbildningsområdet, tillsammans innebär att ekonomiskt utsatta barns uppväxtvillkor har stärkts.

5.6 En trygg och meningsfull uppväxtmiljö

Sammanfattande beskrivning: Regeringen menar att alla barn, oavsett bakgrund och förutsättningar, ska respekteras och ges möjlighet till utveckling och trygghet samt delaktighet och inflytande. Ett tryggt boende och möjlighet till en utvecklande fritid är enligt regeringen grundstenar i en god uppväxtmiljö. Att föräldrarna är trygga i sitt föräldraskap och får det stöd de är i behov av är ytterligare något som förbättrar barns och ungas uppväxtvillkor. Regeringens satsningar på ett tryggt boende och en aktiv fritid stärker ekonomiskt utsatta barns situation och regeringen avser att följa utfallet av dessa satsningar samt ytterligare förstärka stödet till föräldrar.

Enligt barnkonventionens artikel 31 har varje barn rätt till lek, vila och fritid. Det fysiska rummet och möjligheterna det erbjuder är viktiga för att barns rättigheter ska kunna tryggas. Barn i ekonomisk utsatthet bor i högre utsträckning i utsatta bostadsområden, löper högre risk för vräkning och har sämre möjligheter till en aktiv och meningsfull fritid. Barn till låginkomsttagare är dessutom mer utsatta för vissa typer av olyckor än barn till höginkomsttagare.⁴⁷ I dessa sammanhang spelar utform-

⁴⁷ SCB, Barns fritid 2009 och Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, Barns och ungas säkerhet, 2011.

ningen av boendet, närmiljön och bostadsområdet en stor roll, och detta särskilt i områden med hög trångboddhet.

Enligt barnkonventionen är det barnets föräldrar eller annan vårdnadshavare som har huvudansvaret för barnets uppfostran och utveckling och som ska vägleda barnet då han/hon utövar sina rättigheter. Många föräldrar upplever att det ställs stora krav på dem i föräldraskapet i dag och de efterfrågar därför mer stöd. Att leva i en ekonomiskt trängd situation kan leda till en stressad livssituation vilket i sin tur kan påverka föräldrar i deras föräldraskap och innebära att behovet av stöd är extra uttalat.

Alla barn ska ges möjlighet till utveckling och trygghet samt delaktighet och inflytande, oavsett bakgrund och förutsättningar. Regeringen har därför vidtagit ett antal åtgärder, både generella och mer riktade, med syfte att förbättra barns och ungas fysiska och psykiska uppväxtmiljö, med särskilt fokus på identifierade risk- och skyddsfaktorer vad gäller ekonomisk och social utsatthet.

Regeringens arbete för stärkt stöd i föräldraskapet

Barnets relationer till sina föräldrar har stor betydelse för både den psykiska och fysiska hälsan under hela livet. Ett gott och förtroendefullt förhållande mellan föräldrar och barn fungerar som en skyddsfaktor mot ohälsa och sociala problem för barnet, medan brister i hemmiljön är en riskfaktor. Att erbjuda föräldrar stöd i föräldraskapet kan vara ett sätt att förebygga problem och förbättra situationen för barn. Flera kommuner erbjuder öppen förskola, strukturerade föräldrastödskurser och föreläsningar för föräldrar. Inom landstinget finns stöd under graviditeten och den första tiden med barnet. Eftersom ekonomisk utsatthet innebär en stress för hushållen kan det finnas särskilt stort behov av stöd i föräldraskapet i ekonomiskt utsatta hushåll.

Den övergripande målsättningen med regeringens föräldrastödspolitik är att alla föräldrar med barn under 18 år ska erbjudas stöd i föräldraskapet, vilket framgår av regeringens nationella strategi för ett utvecklat föräldrastöd, en vinst för alla (dnr S2009/554/FH). Utgångspunkten är universellt stöd till föräldrar, dvs. att alla föräldrar ska erbjudas samma möjlighet till stöd och hjälp. Strategin togs fram för att bidra till att vända den negativa utvecklingen av barns och ungdomars fysiska och psykiska hälsa som regeringen uppmärksammat. Stödet i strategin är frivilligt och utgår från det behov av stöd som föräldrar själva uttrycker. Barnrättsperspektivet och det gemensamma, jämställda föräldraskapet och ansvarstagandet för barnet är centrala utgångspunkter. För att genomföra strategin gav regeringen under år 2009 och 2010 Statens folkhälsoinstitut, idag Folkhälsomyndigheten (FoHM), i uppdrag att fördela stimulansbidrag till ett urval kommuner i samarbete med lärosäten för att utveckla föräldrastödet i enlighet med definitionen av föräldrastöd i strategin. 130 miljoner kronor har fördelats. Det första regeringsuppdraget redovisades 2012. Folkhälsomyndigheten ska slutredovisa resultatet av arbetet senast i juni 2014. Stimulansmedlen kopplade till föräldrastödsstrategin bedöms ha bidragit till att utveckla och sprida föräldrastödsarbetet i de åttio-tal kommuner som berörts av dem. Det finns i

dag en betydande kunskap om hur ett effektivt och framgångsrikt lokalt och regionalt föräldrastöd kan bedrivas. I syfte att sprida den nya kunskapen och stödja huvudmännens implementering anordnade Folkhälsomyndigheten på regeringens uppdrag konferenser i samtliga län utifrån regionala och lokala behov. Folkhälsomyndigheten har även tagit fram och spridit en handbok i föräldrastödjande arbete liksom utsett en aktör som tar fram och genomför en utbildning i föräldrastödjande arbete.

Regeringens föräldrastödspolitik omfattar även riktade föräldrastödjande insatser, dvs. stöd i situationer då det redan uppstått problematik av olika slag eller där barnet eller föräldrarna har behov av ett särskilt anpassat stöd. Det kan handla om föräldrar med missbruk, föräldrar som har barn med utagerande beteende eller olika former av funktionsnedsättning.

Regeringen redogjorde i en skrivelse till riksdagen (skr. 2013/14:87) i februari 2014 för sina genomförda insatser i syfte att stärka stödet till föräldrar i föräldraskapet under innevarande och föregående mandatperiod. I skrivelsen redogör regeringen även för sina bedömningar och för insatser i syfte att ytterligare förbättra stödet till föräldrar i föräldraskapet. En ny regional stödstruktur med fokus på stöd till föräldrar med barn i tonåren och en satsning på att utveckla och utvärdera familjecentralen som organisationsform är exempel på insatser. Uppdrag med fokus på föräldrastöd inom hälso- och sjukvården och förstärkta samarbetsamtal som stöd för föräldrar som separerat, som nämnts tidigare i skrivelsen, kan också nämnas.

Barns rätt till ett tryggt och stabilt boende

Det finns studier som visar att en stabil boendesituation har betydelse för barns utbildning, i sig en av de starkaste skyddsfaktorerna mot social problematik hos barnet.⁴⁸ Barn i ekonomisk utsatthet bor dock oftare i områden som är mer trångbudda och löper högre risk för vräkning, vilket innebär ytterligare risk för utsatthet, än andra barn.

Alla barn behöver en bostad att kalla sitt hem. Barnrättsperspektivet måste därför vara centralt i arbetet med boende, hemlöshet och vräkningar. Socialstyrelsen fick 2010 regeringens uppdrag att genomföra en nationell kartläggning av hemlöshetens omfattning och karaktär år 2011. Kartläggningen visade att ca 36 procent av de inrapporterade hemlösa personerna var föräldrar till barn 18 år eller yngre. Av dessa föräldrar var 49 procent kvinnor.

Kronofogdemyndigheten har sedan 2008 fört statistik över antalet barn berörda av avhysning. Myndigheten fick 2012 i uppdrag att vidareutveckla statistiken, fram till dess omfattade statistiken endast antal berörda barn. Genom detta utvecklingsarbete har det nu skapats möjligheter att få fram statistik på en betydligt mer detaljerad nivå från år 2013 och framåt. Det är från 2013 möjligt att redovisa barnets relation till den

⁴⁸ Se t.ex. Nordström, Bostadens betydelse för barn, i betänkande från utredningen (SOU 2005:88) om vräkning och hemlöshet bland barnfamiljer och Socialstyrelsen, Social rapport 2010.

avhysta föräldern (om barnet är permanent eller växelvis boende eller är umgängesbarn som bor med sin förälder minst 30 dagar per år), om familjen bott kvar vid avhysningstillfället och om barn varit närvarande vid avhysningen. Myndighetens statistik över avhysningar 2012, insamlad enligt det tidigare tillvägagångssättet, visade på en minskning av det totala antalet avhysningar med 7 procent, och en minskning av antalet avhysningar där barn var berörda med 14 procent (569 barn totalt). Statistik för det tredje kvartalet 2013 visar att 333 barn berördes av en verkställd avhysning jämfört med 411 barn samma period 2012. Det motsvarar en minskning med 19 procent. Avhysningar med barn inblandade förekom i en tredjedel av landets kommuner. Det är en klar minskning jämfört med 2008, då avhysningar med barn inblandade förekom i cirka 40 procent av landets kommuner. Avhysningar av barnfamiljer drabbar i stor utsträckning ensamstående. Vid sju av tio avhysningar som berör barn är föräldern ensamstående och i cirka 70 procent av dessa fall är den ensamstående föräldern kvinna. Vid närmare var femte avhysning som berör barn, så är barn också närvarande vid själva avhysningstillfället.

Regeringen tillsatte i januari 2012 en nationell samordnare med uppdraget att ge kommunerna stöd i att skapa långsiktiga, hållbara strukturer och fungerande rutiner i arbetet med att motverka hemlöshet och utestängning från bostadsmarknaden (S2011/11251/FST). Hur kommuner kan bedriva ett avhysningsförebyggande arbete, framför allt med avseende på barnfamiljer, utgör ett särskilt fokusområde i samordnarens uppdrag. Hemlöshetssamordnaren bedriver ett uppsökande arbete, med besök i framför allt kommuner. Sammanlagt besöker hemlöshetssamordnaren ett fyrtiotal kommuner för att få en uppfattning om den aktuella situationen vad gäller hemlöshet och utestängning från bostadsmarknaden samt om hur arbetet för att motverka och förebygga hemlöshet och avhysningar bedrivs. Regeringen fortsätter att lyfta frågan inom ramen för en nationell konferens om hemlöshet och utestängning från bostadsmarknaden samt en skrivelse under 2014.

Regeringen har sett ett behov av att närmare undersöka hur omfattande renoveringar påverkar hushåll i fråga om eventuella flyttmönster och dess bevekelsegrunder. Situationen för ekonomiskt och socialt utsatta hushåll, oavsett boende- och upplåtelseform kan bli särskilt svår. Regeringen har därför gett Boverket i uppdrag att kartlägga och analysera flyttmönster för hushåll i olika boende- och upplåtelseformer i samband med omfattande renoveringar. Boverket ska särskilt uppmärksamma barn i ekonomiskt och socialt utsatta hushåll. Vid behov ska Boverket peka på åtgärder som kan förbättra förutsättningarna för hushållen att hantera sin situation med anledning av renoveringen. Uppdraget ska redovisas senast i december 2014.

Det har framkommit att det ibland finns brister i de utemiljöer där barn och unga vistas. Boverket ska därför, i samverkan med SLU/Movium, ta fram en vägledning för planering, utformning, skötsel och förvaltning av urbana miljöer, med ett särskilt fokus på förskolegårdar och skolgårdar. Uppdraget ska redovisas i februari 2015.

I syfte att skapa en positiv utveckling i stadsdelar med ett utbrett utanförskap har regeringen tagit initiativ till ett aktivt arbete inom urban utveckling. Inom det urbana utvecklingsarbetet fokuserar regeringen särskilt på kommuner med stadsdelar som präglas av låg förvärvsfrekvens, högt uttag av försörjningsstöd och låg behörighet till gymnasiet. Från och med 2012 omfattas nio kommuner med 15 stadsdelar av regeringens urbana utvecklingsarbete. I första hand ska utveckling ske genom den generella politiken och i andra hand särskilda insatser riktade till kommunerna och stadsdelarna. Kommunerna erhåller kunskapsstöd från relevanta aktörer och utvecklingsarbetet är inriktat på utvärdering, kunskapsinhämtning, kunskapsutbyte och kunskapspridning. Under 2013 och 2014 fördelar Boverket ett prestationsbaserat stimulansbidrag till kommunerna.

Bättre möjligheter till aktiv fritid och deltagande för ekonomiskt utsatta barn

Enligt barnkonventionens artikel 31 har varje barn rätt till lek, vila och fritid. Möjligheterna för en utvecklande fritid ser dock olika ut. Barn i ekonomiskt utsatta hushåll har en mindre aktiv fritid än andra barn. Både flickor och pojkar som lever i ekonomiskt utsatta hushåll är i mindre utsträckning med på organiserade fritidsaktiviteter än andra barn. I hushåll där man inte har någon kontantmarginal besöker man i mindre utsträckning idrottsanläggningar och speciellt bland pojkar i ekonomiskt utsatta hushåll gör man färre kulturella besök. Barn till ensamstående föräldrar deltar i mindre utsträckning än barn med sammanboende föräldrar i organiserad verksamhet på fritiden.⁴⁹

Regelbunden fysisk aktivitet för barn och ungdomar ger betydande hälsovinster och upplevs i många fall som ett allmänt ökat välbefinnande. Andra effekter kan vara ett ökat självförtroende och ökad social kontakt med andra människor. År 2007 inledde regeringen den särskilda satsningen Idrottslyftet. Satsningens främsta syfte är att öppna dörrarna till idrotten för fler barn och ungdomar samt att utveckla verksamheten så att de väljer att idrotta högre upp i åldrarna. När barn- och äldreministern våren 2011 bjöd in organisationer till en temadialog om vad barn med risk för ekonomisk utsatthet behöver var just möjlighet till fritidsaktiviteter det förslag som nämndes mest frekvent. Regeringen har mot denna bakgrund för avsikt att i mars 2014 föreslå för riksdagen att en ersättning för kostnader för barns regelbundna och ledarledda fritidsaktiviteter, en s.k. fritidspeng, införs. Fritidspengen ska riktas till hushåll med barn som går i årskurs 4–9 och som har eller har haft försörjningsstöd i minst sex månader under den senaste tolv månadersperioden. Regeringen föreslås få rätt att meddela föreskrifter om vilket belopp fritidspengen högsta får uppgå till. Tanken med fritidspengen är att den i normalfallet ska ersätta kostnader för medlemsavgift, träningsavgift, och kursavgifter i t.ex. idrottsverksamhet eller kulturverksamhet. Syftet är att

⁴⁹ SCB, Barns fritid, 2009.

barn ska ges möjlighet till en mer utvecklande fritid, nya sociala nätverk samt i högre grad få uppleva känslan av delaktighet. Reformen väntas förbättra möjligheterna till en aktiv och meningsfull fritid för 24 000 barn som befinner sig i ekonomisk utsatthet.

Kommunernas arbete

Regeringen har genomfört satsningar vad gäller barns rätt till ett tryggt och säkert boende och har för avsikt att föreslå att möjligheterna till aktiv fritid stärks. Regeringen genomför nu dessutom ytterligare satsningar inom föräldrastödsområdet i syfte att stötta kommunerna i sitt arbete med att stödja föräldrar i föräldraskapet.

I och med förslaget om införandet av fritidspengen visar regeringen att ekonomiskt utsatta barns möjligheter till aktiv fritid är en prioriterad fråga för regeringen. På lokal nivå arbetar även flera kommuner aktivt med detta genom att bland annat erbjuda ett antal gratis eller subventionerade fritidsaktiviteter t.ex. under sommarlovet, och informerar om dessa på flera språk och på ett sätt som innebär att alla barn får kännedom om dem. Ytterligare andra kommuner har bidrag som föreningar kan söka för att informera om sina verksamheter på andra språk än svenska. I arbetet för att stärka ekonomiskt utsatta barns uppväxtvillkor är frågor kring barns boende och tillgång till fritidsaktiviteter centrala delar. På lokal nivå kan frågorna t.ex. lyftas inom ramen för en kommunal handlingsplan mot ekonomisk utsatthet bland barn för att skapa systematik i arbetet. Regeringen stödjer ett sådant arbete (se avsnitt 5.8).

5.7 Stärkt stöd och skydd

Sammanfattande beskrivning: Målet för regeringens socialtjänstpolitik är att stärka förmågan och möjligheten till social delaktighet för människor i ekonomiskt utsatta situationer samt att stärka skyddet för utsatta barn. Den ekonomiska utsattheten kan även innebära en social utsatthet för barn och regeringens satsningar på stärkt stöd och skydd innebär att den sociala utsattheten kan antas bli mindre. Åtgärder som syftar till att förbättra villkoren för barn i utsatta situationer är högt prioriterade för regeringen.

Barn i ekonomisk utsatthet löper högre risk att drabbas av olyckor och utsättas för våld.⁵⁰ De kan även befinna sig i asylprocessen eller ha föräldrar som på något vis är i behov av extra stöd från samhället. Den sociala utsatthet som många barn i ekonomisk utsatthet lever i kräver ofta insatser från samhället. Det kan t.ex. handla om insatser från socialtjänsten eller rättsväsendet.

Alla barn har rätt till en trygg och säker uppväxt. Samhället har skyldigheter att på olika sätt skydda barnet i sin hemmiljö, den sociala barn- och ungdomsvården, rättsprocessen och asylprocessen. Samhället har även ett ansvar för att se till att skyddet av barn i utsatta situationer är

⁵⁰ Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, Barns och ungas säkerhet, 2011.

säkert, av god kvalitet och utvecklas vartefter ny kunskap vinnns. Det handlar om ett generellt men också mer riktat förebyggande arbete och att nödvändiga insatser görs med barnets bästa i centrum. Regeringen har vidtagit ett antal åtgärder för att säkerställa att utsatta barn får det stöd och skydd de har behov av och rätt till. Dessa åtgärder kommer alla barn till del men eftersom barn i ekonomiskt utsatta familjer kan anses vara mer socialt utsatta i vissa avseenden innebär åtgärderna att villkoren för dessa barn förbättrats.

Stöd för umgänge med båda föräldrarna

Barn behöver nära och goda kontakter med båda föräldrarna även om dessa inte är sammanboende och ett barn har rätt till umgänge med en förälder som han eller hon inte bor tillsammans med. När domstolen avgör en fråga om umgänge mellan ett barn och en förälder som barnet inte bor tillsammans med kan domstolen besluta att en person som socialnämnden utser ska medverka vid umgänget som umgängesstöd. Regeringen gav i regleringsbrevet för 2013 Socialstyrelsen i uppdrag att redovisa hur kommunerna hanterar domstolars beslut om umgängesstöd samt på vilket sätt och i vilken utsträckning kommunerna lever upp till sina åtaganden. Socialstyrelsen skulle samråda med Barnombudsmannen och även redovisa barns erfarenheter av umgängesstöd. Uppdraget har redovisats i december 2013. Återrapporteringen har visat att frågor om umgängesstöd är svåra att hantera både för domstolen och socialnämnden, och det finns brister i vissa hänseenden. Frågan bereds vidare i Regeringskansliet. I regleringsbrevet för 2014 ges Socialstyrelsen vidare i uppdrag att kartlägga i vilken utsträckning barn kommer tilltals i familjerättsliga utredningar om vårdnad, boende och umgänge inom socialtjänsten samt på vilket sätt och när detta sker. Uppdraget ska återrapporteras i december 2014.

Barn som anhöriga

Barn vars föräldrar lider av psykisk ohälsa, har funktionsnedsättning eller sociala problem kan ha en särskilt utsatt situation. Regeringen har därför 2011 gett Socialstyrelsen i uppdrag att leda, samordna och stimulera till ett nationellt utvecklingsarbete av stöd till barn i familjer med missbruk, psykisk sjukdom, psykisk funktionsnedsättning eller där det förekommer våld. Arbetet syftar till att utveckla fungerande strukturer, kompetensutveckla personal och stärka samverkan inom och mellan berörda verksamheter i kommuner och landsting. Arbetet genomförs i samråd med Folkhälsomyndigheten och SKL. Satsningen rymmer insatser för att utveckla ett mer familjeorienterat arbetssätt inom missbruks- och beroendevården, socialtjänsten och hälso- och sjukvården. Insatser för att utveckla arbetet inom förskola/skola ingår också i satsningen. Det första steget i satsningen har främst handlat om att stödja hälso- och sjukvården att genomföra bestämmelserna i hälso- och sjukvårdslagen avseende barns rätt till stöd och information i vissa situationer, kunskaps- och kvalitetsutveckling av stödinsatser och insatser för att stärka barn- och föräldraperspektivet inom missbruks- och beroendevården. Socialstyrel-

sens samlade bedömning av de insatser som pågår inom satsningen är att de har initierat ett brett utvecklingsarbete på området som kan få betydelse för att barn och unga i målgruppen får ändamålsenligt stöd. Genom att samordning och samverkan mellan ansvariga aktörer förbättrats liksom kvaliteten på insatser inom flera olika verksamhetsområden ökar förutsättningarna för att långsiktigt förbättra stödet till barn som lever i utsatta miljöer.

Hälso- och sjukvårdens ansvar för att upptäcka barn som far illa

Hälso- och sjukvården samt tandvården har ett ansvar för preventiva och behandlande insatser och tidig upptäckt. De är även skyldiga att anmäla till socialnämnden vid kännedom eller misstanke om att ett barn far illa samt ska samverka med andra berörda verksamheter kring barn som far illa eller riskerar att fara illa. Socialstyrelsen fick 2012 i uppdrag av regeringen att stärka hälso- och sjukvårdens arbete vid misstanke om att barn och unga far illa eller riskerar att fara illa genom att kartlägga, sammanställa och sprida kunskap som kan stödja, underlätta och förbättra hälso- och sjukvårdens arbete när det gäller att uppmärksamma, bemöta och ta hand om dessa barn. Uppdraget resulterade i en vägledning som redogör för de lagar och föreskrifter som berör hälso- och sjukvårdens samt tandvårdens arbete med barn om far illa eller riskerar att fara illa och anger vilket ansvar och vilka skyldigheter som gäller för vårdgivare, verksamhetschefer och hälso- och sjukvårdspersonal samt tandvårdspersonal inom verksamheterna. Regeringens bedömning är att förutsättningarna för tidig upptäckt av barn som far illa i och med detta har ökat.

Förbättringar inom den sociala barn- och ungdomsvården

Utredningar, lägesrapporter och den statliga tillsynen visar att det skett en positiv utveckling inom den sociala barn- och ungdomsvården, bl.a. avseende öppna insatser och förebyggande arbete. Dock finns det fortfarande stora skillnader mellan kommunerna. Tillsynen visar även att det fortsatt förekommer brister inom den sociala barn- och ungdomsvården, bl.a. finns det skillnader i vården vid HVB mellan ensamkommande barn och övriga.

Regeringen har vidtagit flera insatser för att utveckla och kvalitetssäkra den sociala barn- och ungdomsvården. En frekvenstillsyn av samtliga av landets HVB-hem och Statens institutionsstyrelses verksamheter för barn och unga infördes 2010. I januari 2013 trädde nya bestämmelser i Socialtjänstlagen (2001:453) i kraft som syftar till att stärka stödet och skyddet för barn och ungdomar som far illa eller riskerar att fara illa. Kriterierna för när det föreligger en anmälningsskyldighet att anmäla när man får kännedom om eller misstänker att ett barn far illa har förändrats. Regler har införts om omedelbar skyddsbedömning när en anmälan kommit in till socialnämnden och det har införts en tidsgräns för när ett beslut om att inleda eller inte inleda en utredning ska ha fattats. När en utredning avslutats utan att någon insats beslutats har regeringen före-

slagit att nämnden under vissa förutsättningar får besluta om uppföljning av ett barns situation. När vård ges i ett familjehem eller i ett HVB ska socialnämnden utse en särskild socialsekreterare som ska ansvara för kontakterna med barnet. Den särskilt utsedda socialsekreteraren ska besöka barnet regelbundet och i den omfattning som är lämplig utifrån barnets behov och önskemål. De nya bestämmelserna ger även socialnämnden ytterligare ansvar för uppföljning av vården i HVB och familjehem. Socialnämnden ska minst en gång var sjätte månad överväga om vården fortfarande behövs och hur vården bör inriktas och utformas. Socialnämnden ska noga följa vården av de placerade barnen genom regelbundna besök, enskilda samtal med barnet, samtal med den eller dem som tagit emot barnet i sitt hem och samtal med vårdnadshavarna. Som ett led i att kvaliteten i verksamheten systematiskt och fortlöpande ska utvecklas, följas upp och säkras ska socialnämnden se till att det finns rutiner för att förebygga, upptäcka och åtgärda risker och missförhållanden.

Socialstyrelsen arbetar kontinuerligt på regeringens uppdrag med att ta fram olika former av kunskapsstöd till professionen i frågor som rör den sociala barn- och ungdomsvården, föreskrifter, allmänna råd samt vägledning och handböcker. Bland annat har vägledningen, som tidigare nämnts, om placerade barns utbildning och hälsa publicerats. Socialstyrelsen och Skolverket har vidare 2014 fått i uppdrag att ta fram kunskapsstöd till professionerna om anmälningsskyldighet och i socialtjänstens fall, möten med anmälningsskyldiga och bedömning av barns utsagor. Socialstyrelsen har även utvecklat en standardiserad bedömningsmetod för utredning av familjehem och tagit fram ett material som kommunerna kan använda i grundutbildningen av familjehem.

Regeringen kommer även fortsättningsvis att prioritera de särskilda satsningar som påbörjats för att kvalitetsutveckla den sociala barn- och ungdomsvården i linje med de intentioner som regeringen slagit fast i propositionen Stärkt skydd för barn och unga (prop. 2012/13:10). Regeringen har gett Socialstyrelsen i uppdrag att på nationell nivå följa upp de nya bestämmelserna i socialtjänstlagen som trädde i kraft 2013. Det pågår även en översyn av tvångsvården av barn och unga (dir. 2012:79, 2013:74). Syftet med utredningen är att ytterligare stärka barnrättsperspektivet och rättsäkerheten för barn och unga som tvångsvårdas enligt lagen om vård av unga (LVU) samt bidra till kvalitetsutveckling inom den sociala barn och ungdomsvården, med särskilt fokus på tvångsvård. Uppdraget ska slutredovisas till Regeringskansliet i oktober 2014.

Barn och unga bidrar till kvalitetsutveckling av den sociala barn- och ungdomsvården

Att få en bild av hur barn och unga själva uppfattar den sociala barn- och ungdomsvården är en betydelsefull kunskap som kan utveckla kvaliteten i verksamheten. Regeringen gav, som tidigare beskrivits, 2010 Barnombudsmannen i uppdrag att inhämta barns synpunkter på och erfarenheter av vistelse i familjehem och HVB. Syftet med uppdraget var Barnombudsmannen på ett metodiskt sätt skulle undersöka och sammanställa hur ett urval av barn uppfattar den sociala barn- och ungdomsvården.

Erfarenheter från detta uppdrag har omhändertagits och regeringen går nu vidare i frågan. Som ett första steg i arbetet med att utveckla brukarundersökningar i den sociala barn- och ungdomsvården har Socialstyrelsen därför 2013 fått regeringens uppdrag att ta fram en modell för att lyssna på barn i familjehem i syfte att låta dem förmedla sina upplevelser om sin vistelse i familjehemmet. Eftersom familjehem inte omfattas av Inspektionen för vård och omsorgs frekvenstillsyn är det angeläget att även dessa barn får komma till tals. Modellen ska testas i en pilotundersökning och Socialstyrelsen ska göra en analys av hur den skulle kunna användas i återkommande och regelbundna undersökningar. Uppdraget ska genomföras i samverkan med Barnombudsmannen och redovisas till Regeringskansliet senast i december 2015.

Satsningar på personal med rätt kompetens i den sociala barn- och ungdomsvården

Arbetet med barn och unga som far illa eller riskerar att fara illa, och deras familjer, är ett av socialtjänstens svåraste uppdrag. Personalens kompetens och erfarenhet är därför avgörande för att kunna uppnå rätts-säkerhet och upprätthålla en god kvalitet på arbetet. I juni 2013 beslutade regeringen propositionen Vissa frågor om behörighet för personal inom hälso- och sjukvården och socialtjänsten (prop. 2012/13:175). Det införs krav på behörighet för att få utföra vissa uppgifter inom den sociala barn- och ungdomsvården. Vidare tydliggörs socialnämndens ansvar för att den handläggare som självständigt utför sådana uppgifter har tillräcklig erfarenhet för uppgiften. Syftet med att reglera behörighet är att skapa en långsiktig garanti för att arbetsuppgifter utförs av personal med viss formell kompetens. Genom att tydliggöra vilken kompetens som behövs för detta arbete ökar förutsättningarna för att barn och unga får lämpliga insatser. Lagändringarna träder i kraft den 1 juli 2014. För att stärka och stödja kommunerna i sitt arbete med kompetensutveckling av personal inom den sociala barn- och ungdomsvården har regeringen gett Socialstyrelsen i uppdrag att fördela medel för kompetenssatsningar. Uppdraget pågår 2013–2016.

Asylsökande barn

Asylsökande barn, särskilt de som kommer till Sverige utan någon vårdnadshavare, är speciellt utsatta i socialt och ekonomiskt avseende. Med anledning av det ökande antalet asylsökande ensamkommande barn, som i många fall placeras i HVB-hem, fick Socialstyrelsen i regleringsbrevet för 2013 i uppdrag att närmare belysa och kartlägga de behov som dessa barn har. Kartläggningen visar att vård, omsorg, utbildning och andra insatser för ensamkommande barn och ungdomar behöver individanpassas i större utsträckning än vad som görs idag. Det framgår även att överlag behöver det emotionella stödet i vardagen bli bättre för ensamkommande barn och unga, liksom tillgängligheten till psykiatriskt stöd eller behandling för de som lider av psykisk ohälsa.

Regeringen har vidare tagit initiativ till ett antal lagförslag som syftar till att ytterligare lyfta fram barnperspektivet och motverka familjeseparationer (se s. 18). Regeringen har även, senast i regleringsbrev

2012, gett Migrationsverket i uppdrag att särskilt redovisa hur man säkerställer att barns egna asylskäl utreds, bedöms och redovisas i besluten. Enligt förordningen med instruktion för Migrationsverket ska myndigheten använda s.k. barnkonsekvensanalyser inför beslut eller andra åtgärder som rör barn. Metoden innebär ett hjälpmedel för att systematiskt ta fram och beskriva relevanta fakta och analysera konsekvenserna för barn när beslut ska fattas och används regelmässigt av Migrationsverket.

Barn och unga i kriminalitet

Ungdomar är den mest brottsaktiva gruppen i samhället i förhållande till sin andel av befolkningen. I de allra flesta fall går det bra även för ungdomar som är stökiga under tonåren. Men ett antal fortsätter. Nästan alla tungt kriminella har en gång startat sin kriminella bana genom att begå småbrott som ungdomar. År 2011 initierade regeringen, genom ett uppdrag till Rikspolisstyrelsen, en pilotverksamhet med sociala insatsgrupper för unga som riskerar att bli kriminella. I arbetet ska den lokala polisen, socialtjänsten, föräldrar och omgivning, skolan, frivilligorganisationer och andra goda krafter kunna samarbeta mer okonventionellt med enskilda ungdomar som riskerar att utveckla en kriminell livsstil. De sociala insatsgrupperna samordnas av socialtjänsten och en central uppgift för insatsgrupperna är att identifiera de unga som är i riskzonen. Arbetet ska gå ut på att stärka hela det sociala skyddsnetet kring den unge i skola, arbete och under fritiden. Stöd i skolarbetet och yrkesträning är några av de åtgärder som kan bli aktuella. År 2013 har regeringen gett Rikspolisstyrelsen ett fortsatt uppdrag att aktivt stödja arbetet med sociala insatsgrupper. Uppdraget ska återrapporteras i oktober 2014.

Sluten ungdomsvård är den frihetsberövande påföljd som i stället för fängelse ska användas för unga under 18 år som begått brott. Det är väl känt att övergången från ungdomshemmen till ett liv i frihet är en kritisk period då risken för återfall i brott är hög. Utslussningsarbetet är därför av stor betydelse för att förbättra den unges förutsättningar att leva ett liv i frihet utan kriminalitet och droger efter avslutad verkställighet. I augusti 2011 genomfördes en rad ändringar främst i lagen (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård som syftar till att förbättra verkställigheten av sluten ungdomsvård och öka möjligheterna till successiv utslussning under kontrollerade former. Detta gjordes bl.a. genom att det numera i lag regleras att en verkställighetsplan ska upprättas för den dömda. Planen ska upprättas efter samråd med socialnämnden i den dömdes hemort och, när det är möjligt, tillsammans med den dömda. Ändringarna innebär också att den dömda under den senare delen av verkställigheten ska förberedas för ett liv i frihet genom konkreta åtgärder såsom utbildning, praktik, bostad och fritidsaktiviteter.

För unga som omfattas av Kriminalvårdens verksamhet är det angeläget att Kriminalvården bedriver ett intensivt arbete för att vända en negativ utveckling. Att vidta åtgärder under verkställigheten som bidrar till att minska återfallen i brott är en av Kriminalvårdens viktigaste uppgifter. Regeringen har därför sedan 2011 utpekat unga som ett priori-

terat område i Kriminalvårdens regleringsbrev. För att ytterligare förstärka det återfallsförebyggande arbetet för unga har regeringen gett Kriminalvården i uppdrag att genomföra en särskild satsning på åtgärder som kan leda till att unga dömda efter verkställigheten är bättre rustade för ett liv utan kriminalitet och missbruk. Åtgärderna ska bland annat innefatta insatser under verkställigheten som syftar till att förbättra unga dömdas förutsättningar på arbetsmarknaden.

Barn som brottsoffer

Regeringen har i strategin för att stärka barnets rättigheter i Sverige som antogs 2010 uttalat att barns och ungas fysiska och psykiska integritet ska respekteras i alla sammanhang (prop 2009/10:232). I en rapport från Myndigheten för samhällsskydd och beredskap 2011 framkommer att barn i socioekonomiskt mer utsatta miljöer har en förhöjd risk att utsättas för våld. Inget barn ska behöva bli utsatt för våld och det är centralt att samhällets skydd fungerar för samtliga barn.

Med utgångspunkt i betänkandet från Barnskyddsutredningen (SOU 2009:68) skärptes bestämmelsen i socialtjänstlagen om barn som blivit utsatta för brott och för barn som bevittnat våld mot närstående. Från och med den 1 januari 2013 gäller att socialnämnden ansvarar för att ett barn som utsatts för brott, och dennes närstående, får det stöd och den hjälp som de behöver. Socialnämnden ska enligt samma bestämmelse särskilt ansvara för att barn som bevittnat våld eller andra övergrepp mot närstående får det stöd och den hjälp som de behöver.

För att få mer kunskap om barn som utsatts för våld gav regeringen under 2011 Barnombudsmannen i uppdrag att dels inhämta erfarenheter och åsikter från barn som utsatts för våld och andra övergrepp, dels att inhämta åsikter och erfarenheter från barn och unga som lever med skyddade personuppgifter. I årsrapporten från Barnombudsmannen 2012 framkommer att det saknas information från myndigheterna direkt riktad och anpassad till barn och unga i olika processer inom t.ex. rättsväsendet, skolan, hälso- och sjukvården samt socialtjänsten. Det gäller särskilt de barn som på olika sätt tvingas leva med hot och våld i sin vardag. Regeringen har därför i mars 2013 gett Brottsoffermyndigheten i uppdrag att, i samverkan med Barnombudsmannen, ta fram eller anpassa information om skydd och stöd direkt riktad till barn och unga som brottsoffer.

Regeringen har vidare gett Brottsoffermyndigheten i uppdrag att genomföra utbildningsinsatser för att i högre grad synliggöra barn som har bevittnat våld och andra övergrepp i nära relationer. Utbildningsinsatserna ska riktas till framför allt personal vid länspolismyndigheterna och Åklagarmyndigheten. Syftet med uppdraget är att förbättra barnens möjligheter att få brottsskadeersättning men även annat stöd och skydd. Uppdraget redovisades i december 2013.

Under föregående och innevarande mandatperiod har regeringen avsatt betydande resurser till olika åtgärder för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor. Som en del i regeringens kraftsamling för att motverka våld i nära relationer utsåg regeringen 2012 en nationell samordnare. I samordnarens uppdrag ingår bl.a. att samla och stödja

berörda myndigheter, kommuner, landsting och organisationer för att öka effektiviteten, kvaliteten och långsiktigheten i arbetet mot våld i nära relationer. Uppdraget ska vara slutfört och redovisat senast i juni 2014. Sedan 2007 fördelar regeringen 109 miljoner kronor årligen i utvecklingsmedel i syfte att kvalitetsutveckla socialtjänstens arbete med stöd och hjälp till våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld samt våldsutövare.

Utsatthet hos barn ständigt i fokus

Regeringen anser att utsatthet hos barn är ett område som ständigt ska uppmärksammas och prioriteras. De vidtagna åtgärderna förbättrar situationen för många utsatta barn, varav de ekonomiskt utsatta barnen kan antas vara en del. I syfte att ytterligare stärka några av de mest utsatta barnens situation har regeringen tagit initiativ till en handlingsplan för skydd av barn mot människohandel, exploatering och sexuella övergrepp. Denna presenteras under skrivelsernas nästa kapitel.

Regeringens insatser för stärkt stöd och skydd av utsatta barn ska tillsammans med åtgärderna inom övriga samhällsområden t.ex. den ekonomiska familjepolitiken, utbildningsområdet, hälso- och sjukvårdspolitikerna, bostadspolitikerna, kulturpolitikerna, jämställdhetspolitikerna samt barnrättspolitikerna ses som en handlingsplan mot ekonomiskt utsatthet bland barn. Det fortsatta arbetet är dock något som måste ske på alla samhällsnivåer.

5.8 Ett gemensamt samhällsansvar

Sammanfattande beskrivning: Alla barn ska ges likvärdiga möjligheter till utveckling, hälsa och goda levnadsvillkor. Stora insatser görs på såväl nationell och lokal nivå för att förebygga och minska ekonomisk och därmed förknippad social utsatthet bland barn. Fortsatta insatser är dock angelägna. Då de flesta verksamheter som rör barn finns på lokal nivå har regeringen i syfte att stötta arbetet på lokal nivå denna dag beslutat att ge länsstyrelserna i Skåne län och Västerbottens län i uppdrag att genom en försöksverksamhet anpassad till de lokala förhållandena stödja kommunernas arbete med kommunala handlingsplaner mot ekonomisk utsatthet bland barn. I uppdraget ingår även att föreslå hur kommunernas arbete i dessa frågor även fortsättningsvis kan stöttas från regional nivå.

Det är enligt regeringen mycket angeläget att ge alla barn likvärdiga möjligheter till utveckling, hälsa och goda levnadsvillkor. Föräldrarna eller andra som är ansvariga för barnet bär huvudansvaret för att säkerställa de levnadsvillkor som krävs för barnets utveckling. Medan föräldrar och familj utgör själva grunden för ett barns välfärd, vilket bekräftas i barnkonventionen, har samhället en viktig roll i att stödja och vid behov komplettera föräldrarna under barnets uppväxt.

Det är i kommuner och landsting som de flesta verksamheter som rör barn finns. Kommun- och landstingssektorn spelar en stor roll för att

minska skillnaderna i uppväxtvillkor mellan barn som lever i hushåll med olika inkomstnivåer. Viktiga delar av den generella välfärden utgörs av sjukvård för barn och ungdomar och av subventionerad förskola och skola av hög kvalitet. Kommuner och landsting bidrar till att ge föräldrarna stöd, både generellt och mer riktat, på olika sätt.

Många av de beslut som har direkt bäring på situationen för ekonomiskt utsatta barn fattas i kommunerna och det är också här det förebyggande arbetet till stor del sker. Rädda Barnen beskriver i en rapport från december 2013 att antalet barn i ekonomisk utsatthet har minskat under 2011 och att det finns flera kommunala exempel på välfungerande arbete i frågan. Regeringen instämmer och ser gärna att fler exempel på att det går att göra förbättringar på kommunal nivå sprids. Det är i detta sammanhang även viktigt att kunna se vad som skyddar barn trots risk för ekonomisk utsatthet. Regeringen vill framhålla att stora insatser görs på kommunal nivå och att det finns kommuner som aktivt och strukturerat arbetar med att förebygga att barn hamnar i ekonomisk utsatthet. Regeringen anser dock att fler kommuner kan arbeta mer aktivt och strukturerat för att motverka att barn hamnar i ekonomisk utsatthet och avser att stödja ett sådant arbete.

Det är enligt regeringen av vikt att arbetet med att motverka och förebygga att barn hamnar i ekonomisk utsatthet genomförs på ett barnrättsperspektiv. Regeringen anser att barnkonventionen utgör en grund i detta arbete och att strategin för att stärka barnets rättigheter i Sverige bör användas som ett verktyg för ett ökat barnrättsperspektiv i åtgärder och beslut. Regeringen avser därför stödja kommunerna att med utgångspunkt i barnets rättigheter och strategin fortsätta med ett aktivt och strukturerat motverka att barn hamnar i ekonomisk utsatthet.

Regeringen anser, som beskrivits tidigare, att det finns ett behov av en regional stödstruktur för att bidra till att barnets rättigheter kan tillgodoses på lokal och regional nivå. Vidare finns det behov av att i högre grad följa upp utvecklingen av arbetet med genomförandet av barnkonventionen på lokal och regional nivå med utgångspunkt i strategin för att stärka barnets rättigheter i Sverige. Regeringen har därför denna dag, som tidigare nämnts, beslutat att ge Länsstyrelsen i Jönköpings län i uppdrag att i samverkan med övriga länsstyrelser lämna förslag på hur länsstyrelserna skulle kunna utgöra en regional stödstruktur för att bidra till att barnets rättigheter kan tillgodoses på lokal och regional nivå. Vidare ingår i uppdraget att lämna förslag på hur utvecklingen av arbetet med genomförandet av barnkonventionen på lokal och regional nivå med utgångspunkt i strategin kan följas upp. Regeringen ser bl.a. frågan om barn i ekonomisk utsatthet som en prioriterad fråga inom ramen för en framtida regional stödstruktur som syftar till att sprida arbetssätt och metoder mellan kommuner och län för att tillgodose barnets rättigheter på lokal och regional nivå.

Arbete för att förebygga och minska ekonomisk utsatthet hos barn och den sociala utsatthet som detta kan medföra är, vilket beskrivits ovan, något som kräver insatser inom ett flertal olika politikområden. Flera kommuner har idag tagit fram kommunala handlingsplaner mot ekonomisk utsatthet bland barn och detta arbete menar regeringen ligger i linje med strategin för att stärka barns rättigheter och bör stödjas. Regeringen har därför denna dag besluta att ge länsstyrelserna i Skåne och Väster-

bottens län i uppdrag att genom en försöksverksamhet anpassad till de lokala förhållandena stödja kommunerna i framtagandet av sådana planer. I uppdraget ingår även att genom erfarenheter som kan dras inom ramen för uppdraget föreslå hur länsstyrelserna i framtiden kan stötta kommunerna i dessa frågor.

För att kunna utveckla det kommunala arbetet, t.ex. för att enklare kunna följa upp kommunala åtgärder och handlingsplaner, krävs att det finns indikatorer som på det lokala planet skildrar barns och ungas uppväxtvillkor. Max 18, som beskrivits i tidigare avsnitt i skrivelsen, är ett verktyg i detta arbete. Regeringen har som tidigare nämnts gett Barnombudsmannen i uppdrag att komplettera Max 18 med fler indikatorer, bl.a. barn som berörs av vräkning och barn som bor i familjer med låg inkomststandard. Ytterligare ett verktyg är de öppna jämförelser som Socialstyrelsen i samarbete med SKL har tagit fram på ett flertal områden för kommunal verksamhet. Regeringen har i regleringsbrevet för 2014 gett Socialstyrelsen i uppdrag att se över öppna jämförelser för att se om ytterligare variabler behövs för att fånga ekonomisk utsatthet hos barn. I syfte att vidare stödja kommunerna i arbetet har regeringen tilldelat medel till en sammanslutning av kommuner, det så kallade Jämförelsenätverket. De ska utveckla och pröva indikatorer som rör ekonomisk utsatthet bland barn som kan användas i lokala barnbokslut eller liknande. Det är regeringens bedömning att detta sammantaget ger kommunerna goda villkor för att med ett barnrättsperspektiv fortsätta arbetet med att motverka ekonomisk och därmed social utsatthet hos barn.

6 Handlingsplan för skydd av barn mot människohandel, exploatering och sexuella övergrepp

6.1 Inledning

Konventionen om barnets rättigheter (barnkonventionen) och det fakultativa protokollet till konventionen om barnets rättigheter om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi har etablerat en internationell standard för barnets rättigheter med bestämmelser som ska försäkra varje barn rätten att behandlas med respekt och skyddas mot varje form av utnyttjande och exploatering samt sexuella övergrepp. Stater som har anslutit sig till konventionen är skyldiga att vidta alla lämpliga åtgärder för att skydda barn mot exploatering och utnyttjande oavsett om barnet befinner sig inom de nationella gränserna eller utomlands.

Det övergripande målet för barnrättspolitiken är att barn och unga ska respekteras och ges möjlighet till utveckling och trygghet samt delaktighet och inflytande. Med barn och unga eller barn och ungdomar avses personer som inte fyllt 18 år, om inget annat anges. Barnets rättigheter såsom de uttrycks i barnkonventionen är utgångspunkten för regeringens barnrättspolitik. Att förebygga och motverka att barn utsätts

för sexuella övergrepp och sexuell exploatering har för regeringen länge varit en prioriterad fråga inom barnrättspolitikerna.

Den första handlingsplanen mot sexuell exploatering tillkom 1998 som ett resultat av 1996 års världskongress i Stockholm mot kommersiell sexuell exploatering av barn. Handlingsplanen har uppdaterats två gånger, 2001 och 2007. Regeringen aviserade i budgetpropositionen 2014 en handlingsplan mot exploatering och sexuella övergrepp mot barn (prop. 2013/14:1). I denna skrivelse presenterar regeringen en ny handlingsplan för skydd av barn mot människohandel, exploatering och sexuella övergrepp under 2014–2015. I jämförelse med tidigare handlingsplan omfattar den nya handlingsplanen även andra former av exploatering och övergrepp utöver sexuell exploatering, såsom exempelvis människohandel och utnyttjande av barn i tiggeri eller i kriminell verksamhet.

Regeringens målsättning är att åtgärder och beslut som rör barn och unga ska genomsyras av ett barnrättsperspektiv genom ett strategiskt angreppssätt både på nationell, regional, lokal samt internationell nivå. Strategin för att stärka barnets rättigheter i Sverige (prop. 2009/10:232) ska vara ett verktyg i arbetet med denna handlingsplan.

Lagstiftningen är statens främsta instrument för att garantera barnets rättigheter i verksamheter, beslut och åtgärder som rör det enskilda barnet och barn som kollektiv. Utöver lagstiftning krävs dock en kombination av åtgärder. Detta innebär åtgärder i form av att åstadkomma effektiva styrmedel och aktiva åtgärder för att åstadkomma förändring av de omständigheter som hindrar att barn får sina rättigheter tillgodosedda. Vidare krävs åtgärder i form av information, utbildning, samordning och uppföljning inom olika områden och på olika nivåer.

Arbetet med att skydda barn mot människohandel, exploatering och sexuella övergrepp kräver insatser från aktörer på olika nivåer och inom olika verksamhetsområden såsom skolan, hälso- och sjukvården, socialtjänsten och rättsväsendet. I denna handlingsplan redovisas en sammanfattning av de mest relevanta åtgärderna under i huvudsak perioden 2007–2013 samt regeringens nya åtgärder för 2014–2015. I arbetet med att ta fram handlingsplanen har flera departement inom Regeringskansliet deltagit. Socialdepartementet har dessutom bjudit in berörda myndigheter och frivilligorganisationer för att ta del av deras erfarenheter, kunskap, synpunkter och förslag.

De åtgärder som presenteras i denna handlingsplan ska leda till att öka kunskapen om barns utsatthet för människohandel, exploatering och sexuella övergrepp, att öka effektiviteten i arbetet för att skydda barn mot dessa kränkningar hos myndigheter och övriga relevanta aktörer samt att förbättra de svenska myndigheternas bidrag till det internationella samarbetet för skydd av barn mot människohandel, exploatering och sexuella övergrepp.

Sammanfattande beskrivning: Regeringen har under perioden 2007–2013 vidtagit flera åtgärder i syfte att kontinuerligt förbättra skyddet för barn mot exploatering, sexuella övergrepp och människohandel. Åtgärderna har inneburit stärkt lagstiftning, ökad samordning bland berörda myndigheter, spridning av relevant kunskap till barn, vuxna och yrkesverksamma samt ett ökat internationellt samarbete.

Regeringens arbete för att ge barn skydd mot all slags exploatering och sexuella övergrepp pågår kontinuerligt inom olika områden och bl.a. inom ramen för olika handlingsplaner. Flera åtgärder har genomförts eller pågår för stärkt stöd och skydd för barn som riskerar att utsättas för eller har utsatts för sexuella övergrepp, exploatering och människohandel. Åtgärderna handlar om stärkt stöd och skydd för barn genom lagstiftning, insatser mot dömda förövare och ökat samarbete mellan myndigheter. Vidare har utbildning till åklagare, poliser och andra yrkesgrupper genomförts för att öka kunskapen om människohandel, sexuell exploatering och sexuella övergrepp bland de yrkesverksamma som kommer i kontakt med barn som har blivit utsatta för sexuell exploatering och sexuella övergrepp. Insatser som riktar sig direkt till barn för att öka deras kunskap om sina rättigheter har också genomförts. Frivilligorganisationer, resebranschen och it-branschen har också bidragit med viktiga insatser bl.a. för att öka kunskapen.

Regeringen har tidigare redovisat åtgärderna inom ramen för den andra uppdaterade versionen från 2007 av den Nationella handlingsplanen mot sexuell exploatering av barn i en bilaga till propositionen Strategi för att stärka barnets rättigheter i Sverige (prop. 2009/10:232). Vidare har regeringen rapporterat vidtagna åtgärder under perioden 2007–2012 i Sveriges femte periodiska rapport till FN:s kommitté för barnets rättigheter (Barnrättskommittén). Rapportens innehåll behandlade i synnerhet de frågeställningar som tagits upp av Barnrättskommittén i dess sammanfattande slutsatser från 2009 avseende Sveriges genomförande av barnkonventionen samt bl.a. sammanfattande slutsatser från 2011 avseende fakultativt protokoll till konventionen om barnets rättigheter om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi. De synpunkter och rekommendationer som bl.a. Barnrättskommittén lämnar är inte juridiskt bindande, men har stor betydelse som vägledning för staternas arbete med konventionen på nationell nivå. Sverige fick 2009 och 2011 rekommendationer från Barnrättskommittén rörande barn som utsätts för människohandel, exploatering och sexuella övergrepp. Rekommendationerna handlade bl.a. om att stärka lagstiftningen, att på ett systematiskt sätt samla in uppgifter, att sprida kunskap och ge barn och unga information om sina rättigheter. Vidare rekommenderades Sverige att vidta åtgärder för att ge barn som utsätts för människohandel, exploatering och sexuella övergrepp det stöd och skydd de behöver samt att verka för internationell samverkan kring dessa frågor.

Nedan följer en sammanfattning av de mest relevanta åtgärderna som har vidtagits under i huvudsak perioden 2007–2013.

Att bekämpa människohandel med barn

Inom FN

På Utrikesdepartementet finns en särskild ambassadör med uppgift att samordna insatser mot människohandel. En studie har gjorts om arbetet mot människohandel inom FN-systemet och hur samordningen sker mellan de olika organisationerna. Denna studie presenterades vid generalförsamlingens högnivåmöte om människohandel våren 2013. Särskilt stöd ges också till FN:s organisation mot droger och brottslighet (UNODC) för att de skall kunna stödja fattiga länders arbete mot människohandel. Bidrag har utgått till UNODC:s arbete att kartlägga omfattningen av människohandeln i världen och till den rapport som utkommer vartannat år. Särskilt stöd har också utgått till FN:s fond för stöd till offer för människohandel.

Inom EU

I EU:s fleråriga program för området frihet, säkerhet och rättvisa (Stockholmsprogrammet) som antogs 2009 återkommer frågan om människohandel i flera sammanhang. Det gäller bl.a. barns rättigheter, människohandel, och organiserad brottslighet som utgör hot mot EU:s inre säkerhet och som bör vara föremål för viss harmoniserad lagstiftning. Problemet bör enligt programmet angripas genom en samordnad och enhetlig hantering som också bör innefatta bl.a. yttre förbindelser, utvecklingssamarbete, sociala frågor och sysselsättning. En EU-samordnare mot människohandel utsågs i december 2010.

Europeiska kommissionen presenterade i juni 2012 en strategi för bekämpning av människohandel med fem fokusområden:

- Identifikation samt stöd och skydd till offer för människohandel,
- förstärkt förebyggande arbete mot människohandel,
- ökade antal åtal mot människohandel,
- ökad samordning och samarbete mellan nyckelaktörer och en sammanhållen politik,
- ökad kunskap och effektiva motåtgärder mot nya utvecklingstenden- ser inom alla former av människohandel.

Människohandel är ett av de prioriterade brottsområden som EU:s inrikes- och justitieministrar fastställt för perioden 2014–2017 för förebyggande och bekämpning av organiserad brottslighet utifrån Europol:s hotbildsrapport Serious Organised Crime Threat Assessment (SOCTA). Den svenska Rikskriminalpolisen deltar aktivt i detta arbete. Att minska gränsöverskridande brottslighet, bl.a. människohandel, är också ett prioriterat område i EU:s Östersjöstrategi. Strategin, som antogs under Sveriges ordförandeskap i ministerrådet 2009, syftar till att fördjupa samarbetet om miljön, transporter, företagande och säkerhet i regionen.

Inom EU har också antagits Europaparlamentets och rådets direktiv 2011/36/EU av den 5 april 2011 om förebyggande och bekämpande av människohandel, om skydd av dess offer och om ersättande av rådets rambeslut 2002/629/RIF. Sveriges bedömning var att det inte krävdes några lagändringar för att uppfylla åtagandena enligt direktivet.

Sverige ratificerade i maj 2010 Europarådets konvention om bekämpande av människohandel. Syftet med konventionen är att bekämpa människohandel genom att konstruera ett fullständigt regelverk när det gäller skydd och hjälp till offer för människohandel, att garantera effektiva brottsutredningar och åtal samt att främja internationellt samarbete mot människohandel. För att säkerställa ett effektivt genomförande av bestämmelserna tillhandahåller konventionen också en övervakningsmekanism (GRETA). En första utvärdering av hur Sverige lever upp till konventionen inleddes i januari 2012. Utvärderingen har bl.a. omfattat besök i Sverige av GRETA i maj 2013 där kontakter ägt rum med Regeringskansliet, berörda myndigheter och andra aktörer. GRETA kommer under 2014 att anta en rapport över hur Sverige har genomfört konventionen.

Ny utformning av människohandelsbrottet

Människohandelsbrottet fick en ny utformning den 1 juli 2010 som innebär en tydligare och mer ändamålsenlig brottbeskrivning. Ändringarna innebär bl.a. att kravet på att gärningsmannen genom handelsåtgärden ska ta kontroll över offret har tagits bort. Vidare har kravet på dubbel straffbarhet för att svensk domstol ska kunna döma för människohandel begången utomlands tagits bort. Straffansvar för människohandel med barn omfattar den som rekryterar, transporterar, överför, inhyser eller tar emot ett barn i syfte att han eller hon ska exploateras för sexuella ändamål, avlägsnande av organ, krigstjänst, tvångsarbete eller annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte. Bestämmelsen omfattar såväl människohandel som begås inom landet som gränsöverskridande handel.

Jämställdhetspolitiken

Regeringen har genom handlingsplanen mot prostitution och människohandel för sexuella ändamål 2007–2010 (skr. 2007/08:167) vidtagit omfattande åtgärder för att bekämpa dessa företeelser. Den satsning som påbörjades under föregående mandatperiod fortsätter. Nuvarande insatser tar avstamp i handlingsplanen och för att säkerställa långsiktighet i arbetet har fleråriga uppdrag lämnats till ett antal myndigheter. Regeringen överlämnade under 2011 skrivelsen Jämställdhetspolitikens inriktning 2011–2014 (skr. 2011/12:3) till riksdagen. Arbetet med att bekämpa mäns våld mot kvinnor samt prostitution och människohandel för sexuella ändamål har fortsatt hög prioritet i regeringens jämställdhetsarbete. En viktig åtgärd har varit att öka kunskapen hos berörda myndigheter och samverkan dem emellan. Barn och ungdomar som utsätts för våld eller bevittnar våld är en av målgrupperna inom detta arbete. Såväl flickor och unga kvinnor som pojkar och unga män utnyttjas i prostitution och människohandel för sexuella ändamål. Barn är speciellt sårbara för utnyttjanden av olika slag, bl.a. på grund av sin beroendeställning gentemot vuxna. Särskilda åtgärder riktades mot barn och unga. Regeringen gav därför bl.a. Rikspolisstyrelsen i uppdrag att i samverkan med andra berörda myndigheter ta fram gemensamma nationella riktlinjer för samverkan vid utredningar kring barn som varit utsatta för brott

och då särskilt människohandel. Även UNICEF Sverige beviljades medel i syfte att sprida skriften Kan det vara människohandel – riktlinjer som ska göra det lättare att uppmärksamma barn som utsatts för människohandel och som organisationen tagit fram tillsammans med Socialstyrelsen. En revidering av skriften skedde 2013 av Länsstyrelsen i Stockholms län och UNICEF.

Samordning kring prostitution och människohandel

Rikspolisstyrelsen har i uppdrag att vara nationell rapportör i frågor som rör människohandel. I uppdraget ingår bl.a. att samla in uppgifter om omfattningen av människohandel i Sverige och mellan Sverige och andra länder. Rikskriminalpolisen, som utgör den svenska polisens nationella kontaktpunkt i internationella ärenden samarbetar nära med bl.a. Interpol, Europol och genom polissambandsmän.

Sedan 2009 har Länsstyrelsen i Stockholms län i uppdrag att vara nationell samordnare rörande prostitution och människohandel för sexuella ändamål. Inom ramen för uppdraget ska Länsstyrelsen i Stockholms län verka för stärkt samverkan mellan myndigheter, kommuner, frivillig- och intresseorganisationer samt andra nationella och internationella aktörer, inklusive Sveriges utlandsmyndigheter.

I april 2013 utvidgade regeringen Länsstyrelsen i Stockholms läns uppdrag att på nationell nivå samordna det arbete som bedrivs mot människohandel. Utvidgningen innebär att uppdraget även omfattar människohandel som syftar till avlägsnande av organ, krigstjänst, tvångsarbete eller annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte. Vidare innebär utvidgningen att uppdraget även omfattar att säkerställa att barn som är utsatta för eller riskerar att utsättas för människohandel får det stöd och skydd de behöver och att deras rättigheter tas tillvara. Uppdraget omfattar även de barn som är indirekt drabbade av för människohandel. Det nuvarande uppdraget pågår t.o.m. 2014.

Under 2013 gav regeringen Statskontoret i uppdrag att utvärdera arbetet mot prostitution och människohandel vid Länsstyrelsen i Stockholms län. Statskontoret ska utvärdera hur arbetet har genomförts utifrån uppdragen. Utvärderingen ska även innehålla en bedömning av effektiviteten i verksamheten och dess organisering. Uppdraget ska redovisas i april 2014.

Utbildningsinsatser om människohandel

I Länsstyrelsen i Stockholms läns regeringsuppdrag som samordnare ingår även att lämna metodstöd och att genomföra kompetensutvecklingsinsatser riktade till de samverkande myndigheterna mot prostitution och människohandel, frivilligorganisationer och andra relevanta målgrupper. Metodstöd och kompetensutvecklingsinsatser har bl.a. skett i form av utarbetandet av riktlinjer som ska utgöra ett stöd vid samverkan och handläggning av ärenden.

Därutöver har UNICEF tillsammans med Socialstyrelsen 2008 och senast 2013 med Länsstyrelsen i Stockholms län sammanställt och publicerat en informationsskrift för myndigheter och andra som kan komma i kontakt med barn utsatta för människohandel. Skriften Kan det vara människohandel? är framför allt ett utbildningsmaterial som ger kunskap

om hur man kan identifiera barnen och tillgodose de rättigheter barn har enligt lagstiftningen och barnkonventionen. Målgruppen är de som i sitt arbete möter barn och ungdomar som kan vara offer för människohandel.

Larmnummer för försvunna barn

Regeringen gav 2013 SOS Alarm i uppdrag att etablera en telefonjour för anmälan av försvunna barn i enlighet med Europeiska kommissionens direktiv om samhällsomfattande tjänster. Journumret 116 000 togs i drift i slutet av 2013 och tar emot samtal från bl.a. föräldrar och närstående om försvunna barn. Journumret ska vara tillgängligt dygnet runt, året om, oavsett i vilket EU-land man befinner sig när sådana händelser inträffar. SOS-operatörerna kommer att hantera samtalen till 116 000 likt ett 112-samtal, men ställa frågor enligt ett särskilt intervjustöd för vidare förmedling till rätt aktör.

Sexuell exploatering av barn och sexuella övergrepp på barn

Inom EU

Av det tidigare nämnda Stockholmsprogrammets handlingsplan framgår att ett direktiv om åtgärder för att bekämpa sexuella övergrepp, sexuell exploatering av barn och barnpornografi ska tas fram. Europaparlamentets och rådets direktiv 2011/93/EU om bekämpande av sexuella övergrepp mot barn, sexuell exploatering av barn och barnpornografi antogs den 15 november 2011 och trädde i kraft den 17 december 2011. Direktivet bygger i stora delar på Europarådets konvention om skydd för barn mot sexuell exploatering och sexuella övergrepp från 2007 (Council of Europe Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse, CETS No. 201). Direktivet syftar till att fastställa minimiregler för brottsrekvisit och påföljder när det gäller sexuella övergrepp mot barn, sexuell exploatering av barn, barnpornografi och kontaktsökning med barn för sexuella ändamål. Det syftar också till att stärka åtgärderna för att förebygga sådana brott och förbättra skyddet för brottsoffer. I direktivet föreskrivs bl.a. att arbetsgivare och uppdragsgivare vid rekrytering till arbeten som innebär direkta och regelbundna kontakter med barn ska ha rätt att få information om fällande domar för brott som omfattas av direktivet. Sverige har genomfört ändringar i lagstiftningen med anledning av direktivet (s. 21). Frågan om sexuell exploatering av barn i samband med turism och resande på EU-nivå har varit en prioriterad inriktning för regeringens arbete inom ramen för expertgruppen ”Permanent Intergovernmental Group Europé de l’Enfance” och, sedan 2013 även inom ramen för Europeiska kommissionens expertgrupp för barnets rättigheter. Målsättningen har varit att sätta frågan på dagordningen inom EU samt att stärka samarbetet på EU-nivå mot sexuell exploatering av barn i samband med turism och resande. Frågan togs bl.a. upp i anslutning till den högnivåkonferens som ägde rum i Stockholm den 20 november 2009, med anledning av Sveriges ordförandeskap i EU.

Inom EU fortsätter dessutom arbetet i linje med de åtgärder som beslutades i EU:s ministerråd 2009 i det tematiska s.k. Action Oriented Paper med ett antal åtgärder för att förstärka arbetet mot människohandel i EU:s yttre förbindelser. Åtgärderna syftar till att stärka EU:s relationer och samarbete med ursprungsländerna för människohandel och de länder varigenom människohandeln passerar. Sexuell exploatering av barn i samband med turism och resande togs då särskilt upp och denna fråga har uppmärksammats i det fortsatta och ökade partnerskapet mellan EU, tredje land, regioner och organisationer på internationell nivå.

Inom Europarådet

Under Sveriges ordförandeskap i Europarådets ministerkommitté 2008 initierade regeringen ett arbete med att ta fram en strategi för rådets program, Ett Europa för och med barn. En del i detta var den europeiska högnivåkonferensen, Bygg ett Europa för och med barn, som regeringen och Europarådet anordnade i Stockholm hösten 2008. Under konferensen lanserades den så kallade Stockholmstrategin som syftade till att stärka barnets rättigheter i Europarådets medlemsländer. Strategin antogs av ministerkommittén i november 2008 och omfattade åren 2009–2011. Den fokuserade på ett antal områden, bl.a. barns rätt till delaktighet, bekämpande av våld och övergrepp mot barn samt barns ställning inom rättssystemet. Sexuell exploatering av barn och handel med barn är ett av de områden som Europarådet särskilt har fokuserat på genom bl.a. kampanjen One in Five och andra åtgärder. Frågan är fortsatt prioriterad i det nuvarande Europarådets strategi för 2012–2015.

Inom Europarådet har utarbetats en konvention om skydd för barn mot sexuell exploatering och sexuella övergrepp (Council of Europe Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse, CETS No. 201). Sverige var delaktigt i utarbetandet av konventionen och undertecknade konventionen samma dag den öppnades för undertecknande. Konventionen, den s.k. Lanzarotekonventionen, som trädde i kraft den 1 juli 2010, syftar till att förebygga och bekämpa sexuell exploatering av och sexuella övergrepp mot barn, att skydda brottsoffrens rättigheter samt att främja nationellt och internationellt samarbete i frågorna.

Konventionen innehåller bestämmelser bl.a. om förebyggande åtgärder, skyddsåtgärder och hjälp till brottsoffer, förebyggande eller behandlande program, materiell straffrätt, utredningar, åtal och processrätt samt om internationellt samarbete. Genom konventionen har det också inrättats en särskild övervakningsmekanism för att säkerställa genomförandet av konventionens bestämmelser, den s.k. Lanzarotekommittén. Sverige ratificerade konventionen den 28 juni 2013 och tillträdde konventionen den 1 oktober 2013. Sverige kommer under våren 2014 att delta i den allmänna översikten av implementeringen av Lanzarotekonventionen.

Östersjösamarbetet om utsatta barn

Samarbetet för barn i utsatta situationer inom Östersjöstaternas råd har fortsatt genom verksamheten som drivs av expertgruppen för utsatta barn (EGCC). Regeringen stöder EGCC med årliga ekonomiska bidrag.

Socialstyrelsen representerar Sverige i expertgruppens arbete som fokuserar på bl.a. skyddet för barn mot sexuell exploatering och sexuella övergrepp, skyddet för ensamkommande barn och barn utsatta för människohandel, samt barn på institution och i andra former av alternativ vård och deras rättigheter. Aktiviteter och program genomförs i samarbete med nationella myndigheter och organisationer samt i samarbete med regionala och internationella organisationer.

Inom ramen för samarbetet inom Östersjöstaternas råd finns även i varje medlemsstat, samt i Vitryssland, Ukraina och Moldavien, en nationell kontaktpunkt som förmedlar kontakter mellan medlemsstaterna i fråga om ensamkommande barn eller barn som utsatts för människohandel. Den svenska kontaktpunkten finns på Justitiedepartementet.

En skärpt sexualbrottslagstiftning

Sverige tillträdde Lanzarotekonventionen den 1 oktober 2013. Denna och EU:s direktiv om bekämpande av sexuella övergrepp mot barn, sexuell exploatering av barn och barnpornografi (2011/93/EU) har inneburit ett flertal åtaganden för Sverige när det gäller att ytterligare stärka skyddet för barn genom vissa ändringar i lagstiftningen.

Den 1 juli 2013 trädde den nya sexualbrottslagstiftningen i kraft (s. 20). Detta innebar att lagstiftningen både utvidgades och skärptes. Syftet med lagändringarna var att förstärka det straffrättsliga skyddet mot sexuella övergrepp. Flera av lagändringarna syftar till att förstärka skyddet för barn mot sexuella kränkningar. Ett sådant exempel är att tillämpningsområdet för grovt sexuellt övergrepp mot barn utvidgades. Därmed kommer fler allvarliga sexuella övergrepp mot barn att bedömas som grova brott. Samtidigt höjdes straffminimum för samma brott från fängelse i sex månader till fängelse i ett år.

Vidare avskaffades kravet på dubbel straffbarhet för utnyttjande av barn för sexuell posering och köp av sexuell handling av barn. Dessutom förlängdes preskriptionstiden för utnyttjande av barn för sexuell posering genom att den börjar löpa först den dag barnet fyller eller skulle ha fyllt 18 år.

Stärkt skydd för barn mot sexuella övergrepp

Som ett led i genomförandet av EU:s direktiv om bekämpande av sexuella övergrepp mot barn, sexuell exploatering av barn och barnpornografi trädde den 18 december 2013 den nya lagen (2013:852) om registerkontroll av personer som ska arbeta med barn i kraft. Genom lagen infördes en skyldighet för den som erbjuds en anställning, ett uppdrag eller en praktiktjänstgöring inom vissa verksamheter att på begäran visa upp ett utdrag ur belastningsregistret, om arbetet innebär direkt och regelbunden kontakt med barn. Vidare förlängdes preskriptionstiden för köp av sexuell handling av barn och för sexuellt ofredande som begåtts mot ett barn på så sätt att tiden börjar löpa först den dag målsäganden fyller eller skulle ha fyllt 18 år (s. 21).

Effektivare bekämpning av barnpornografibrott

I juli 2010 trädde en rad ändringar i brottsbalken beträffande barnpornografibrottet i kraft. Bl.a. infördes en ny form av straffbar befattning

med pornografiska bilder av barn. Enligt de nya bestämmelserna består den brottsliga handlingen i att någon betraktar en barnpornografisk bild som han eller hon berett sig tillgång till. Vidare avskaffades kravet på dubbel straffbarhet för brott av normalgraden som består i skildring av barn i pornografisk bild och för alla former av grovt barnpornografibrott. Det innebär att det blir lättare att i Sverige döma personer som begått barnpornografibrott utomlands (s. 21–22).

Straffbestämmelse om kontakt med barn i sexuellt syfte

En straffbestämmelse om kontakt med barn i sexuellt syfte trädde i kraft den 1 juli 2009. I fokus är den process där vuxna skapar möjligheten att sexuellt förgripa sig på ett barn genom att först vinna barnets tillit. Bestämmelsen tar sikte på kontakter med barn, till exempel men inte nödvändigtvis på internet, som riskerar att leda till sexuella övergrepp vid ett möte med barnet.

Brottsförebyggande rådet (Brå) har haft i uppdrag att följa upp och utvärdera tillämpningen av bestämmelsen om kontakt med barn i sexuellt syfte. Syftet var att undersöka hur bestämmelsen fungerar i praktiken och om några särskilda problem uppstått i samband med tillämpningen av den. Utvärderingen skulle också innehålla en analys av varför så många ärenden skrevs av. Uppdraget redovisades i juni 2013 och Brå drar slutsatsen att det kan finnas ett behov av att se över konstruktionen av bestämmelsen (Rapport 2013:14). Brå-rapporten analyseras nu inom Regeringskansliet (s. 21).

Stärkt stöd och skydd till barn och unga inom socialtjänsten

I den av riksdagen godkända propositionen Stärkt stöd och skydd för barn och unga (prop. 2012/13:10) har ändringar gjorts främst i socialtjänstlagen (2001:453) i syfte att stärka stödet och skyddet för barn och ungdomar som far illa eller riskerar att fara illa. Som ett led i att kvalitén i verksamheten ska utvecklas fortlöpande och systematiskt, följas upp och säkras ska socialnämnden enligt de nya bestämmelserna se till att det finns rutiner för att förebygga, upptäcka och åtgärda risker och missförhållanden.

Enligt de nya bestämmelserna ska bl.a. regler om omedelbar skyddsbedömning när en anmälan om oro för barn kommit in till socialnämnden tillämpas. En tidsgräns har införts för när ett beslut om att inleda eller inte inleda en utredning ska ha fattats. Propositionen innehöll flera förslag till hur socialtjänstens arbete och den sociala barn- och ungdomsvården ska kunna fortsätta utvecklas. Ett exempel på detta är regeringens uppdrag till Socialstyrelsen och Skolverket att ta fram kunskapsstöd till professionerna om anmälningsskyldighet och i socialtjänstens fall, möten med anmälningsskyldiga och bedömning av barns utsagor. De nya lagändringarna trädde i kraft den 1 januari 2013 (s. 17).

Barnahus

För att förbättra bemötandet av barn som misstänks ha blivit utsatta för våld eller andra övergrepp utvecklades under 2000-talet myndighetssamverkan i form av barnahus där polis, åklagare, socialtjänst, rättsmedicin och hälso- och sjukvården samverkar. Antalet barnahus har växt snabbt

och i stora delar av landet sker idag myndighetssamverkan kring dessa barn i barnahus.

För att säkerställa att samverkan sker på ett effektivt och rättssäkert sätt med barnets bästa i fokus gav regeringen 2008 Rikspolisstyrelsen i uppdrag att, i samverkan med Åklagarmyndigheten, Socialstyrelsen och Rättsmedicinalverket, ta fram gemensamma nationella riktlinjer för samverkan i utredningar om misstänkta brott mot barn. I uppdraget ingick även en utvärdering av ett urval av barnahus (Ju2008/8573/KRIM). Uppdraget slutredovisades 2010.

Insatser för personer som begått sexualbrott mot barn eller som riskerar att begå brott mot barn

Regeringen beviljade i januari 2010 Statens beredning för medicinsk utvärdering (SBU) och Socialstyrelsen medel för att kartlägga vilka insatser som fanns tillgängliga för personer som har begått sexualbrott mot barn samt utvärdera effekterna av insatserna. Uppdragen redovisades i januari 2011. Av redovisningarna framgick bl.a. att det finns en stor brist på kunskap om effektiva medicinska och psykologiska behandlingsmetoder för dessa målgrupper.

Regeringen har även beviljat Karolinska universitetssjukhuset (Centrum för Andrologi och Sexualmedicin, CASM) medel för att utveckla och kvalitetssäkra den verksamhet som tar emot personer som utövar eller riskerar att utöva sexuellt våld. År 2010 hade CASM:s mottagning för sexualmedicin 2200 besök av patienter med sexuell avvikelse eller hypersexuell störning. Majoriteten var män i åldern 18–65 år. Av patienterna som samtyckt till dokumentation hade ca 50 procent diagnosen hypersexuell störning, ca 25 procent hade diagnosen pedofili och 25 procent bedömdes ha ett ”sexuellt högriskbeteende”. Mot bakgrund av detta bedömde regeringen att det fanns ett behov att utveckla verksamheter som vänder sig till personer som inte är föremål för åtgärder inom ramen för t.ex. kriminalvård eller sluten ungdomsvård.

Utvecklingen omfattade följande tre delar: 1) att etablera en s.k. stoppteleson mot sexuellt våld genom att utveckla befintlig telefon- och internetverksamhet i syfte att nå en större och bredare målgrupp än i dag, dvs. personer, främst män, som utövar eller riskerar att utöva sexuellt våld samt närstående till dessa och personal inom relevanta verksamheter, 2) att kartlägga lokala verksamheter inom området i syfte att kunna hänvisa hjälpsökande och anhöriga i hela landet samt lägga grund för ett nationellt nätverk av vårdgivare och andra aktörer inom området, 3) att utveckla och evidensbasera de behandlingsmetoder och arbetssätt som används vid CASM i dag i arbetet med personer som utövar eller riskerar att utöva sexuellt våld samt utvärdera effekterna av en s.k. stoppteleson.

Spridning av kunskap om sexuell exploatering av barn

Under 2007 och 2008 genomförde Stiftelsen Allmänna Barnhuset på uppdrag av regeringen ett flertal seminarier i samarbete med länsstyrelserna runt om i landet för att sprida kunskap om sexuell exploatering av barn till relevanta yrkesgrupper. Vid varje seminarium gjordes en inventering bl.a. av de yrkesverksammas behov av kunskap, resurser och

metodutveckling. En rapport har sammanställts utifrån inventeringen ”Sexuell exploatering av barn och ungdomar – vad vet de som möter barnen” (Stiftelsen Allmänna Barnhuset, 2008). Regeringen beviljade under 2008 ytterligare medel till Stiftelsen Allmänna Barnhuset för att fortsätta sprida och kartlägga kunskap på området.

Socialstyrelsen har på regeringens uppdrag tagit fram ett utbildningsmaterial ”Sex mot ersättning” för verksamheter som arbetar med barn och ungdomar. Materialet publicerades 2011 och syftade till att ge personal inom socialtjänsten, hälso- och sjukvård, ungdomsmottagningar med flera, verktyg för att identifiera, samtala och fånga upp barn utsatta för människohandel för sexuella ändamål.

Ungdomsstyrelsen fick 2008 i uppdrag av regeringen att förebygga sexuell exploatering av ungdomar. Uppdraget redovisades 2010 och förlängdes därefter till och med 2014. Insatserna inom ramen för uppdraget har främst rört barn och ungdomar från 16 år och äldre. Ungdomsstyrelsen har tagit fram ny kunskap och, metodmaterial samt genomfört utbildningar för yrkesverksamma som möter eller arbetar med ungdomar när det gäller sexuell exploatering av ungdomar samt ungdomars utsatthet för sexuella trakasserier, hot, våld samt erfarenheter av att sälja sex. Insatserna har bidragit till ökad kunskap om situationen för flickor och pojkar inklusive unga hbt-personer. Ungdomsstyrelsen har lyft fram att pojkar som säljer sex och unga hbt-personers utsatthet behöver belysas i det fortsatta arbetet. Uppdraget ska slutredovisas i februari 2014.

I september 2008 uppdrog regeringen åt Rikspolisstyrelsen och Åklagarmyndigheten att förstärka de nuvarande operativa insatserna mot prostitution och människohandel för sexuella ändamål samt att metod och kompetensutveckla polis- och åklagarorganisationerna på området. Sammantaget syftade åtgärderna till att öka kompetensen inom polisen, förbättra samverkan med andra myndigheter och organisationer samt till att öka och effektivisera de operativa insatserna så att fler brott uppdagas och utreds. Som ett resultat ökade polismyndigheterna under 2009–2010 rapporteringen av information om människohandel och prostitution till Rikskriminalpolisen. Regeringsuppdraget ledde till en ökning av både antalet upprättade anmälningar och inledda förundersökningar om människohandelsrelaterad brottslighet. Den inrapportering som gjorts till Rikspolisstyrelsen tydde på att antalet anmälningar, inledda förundersökningar och lagföringar rörande annan människohandel ökat mer under uppdragsperioden än när det gäller människohandel för sexuella ändamål.

Barns delaktighet

Regeringens målsättning är att barn och unga ska ges förutsättningar att uttrycka sina åsikter i frågor som rör dem och att de ska få kunskap om vilka rättigheter de har och vad de innebär i praktiken, vilket understryks i Strategin för att stärka barnets rättigheter i Sverige. Det förutsätter bl.a. att information om rättigheterna och vad de innebär finns tillgänglig för barn och ungdomar och att den är anpassad till deras olika behov och förutsättningar.

För att ta del av åsikter och erfarenheter från barn och unga som utsatts för våld och övergrepp gav regeringen Barnombudsmannen i uppdrag att

under 2011 lyssna till barn och unga som utsatts för våld och övergrepp vilket innefattade bl.a. sexuella övergrepp (S2011/8343/FST). Resultaten presenterades i Barnombudsmannens årsrapport 2012. Barnen och ungdomarna lyfte bl.a. fram att de inte blev lyssnade till, dåligt bemötande från vuxna och bristen på information.

Mot denna bakgrund gav regeringen under 2013 Socialstyrelsen i uppdrag att utforma och sprida information anpassad till barn och föräldrar som tydliggör vad socialtjänsten ska erbjuda barn och unga i behov av stöd eller skydd. I uppdraget ingår även att på lokal nivå underlätta för och stimulera kommunerna till att utveckla och tillgängliggöra sin information för barn och unga. Föräldrar, barn, intresseorganisationer och andra som kommer i kontakt med socialtjänsten har ett självklart intresse av att kunna ta del av de bestämmelser som reglerar socialtjänstens arbete med barn och unga i behov av stöd eller skydd. De som berörs av lagstiftningen måste också kunna förstå vilka rättigheter och skyldigheter han eller hon har för att kunna ta tillvara sina rättigheter och kunna påverka sin situation. Barnombudsmannen ska samverka med Socialstyrelsen vid genomförandet av uppdraget genom att ansvara för att barn och unga involveras i uppdraget. Uppdraget ska slutredovisas senast den 1 december 2015 (s. 33).

Vidare gav regeringen 2013 Socialstyrelsen i uppdrag att ta fram en modell för att lyssna på barn i familjehem i syfte att låta dem förmedla sina upplevelser om sin vistelse i familjehemmet samt tillämpa modellen i en pilotundersökning. Uppdraget består av tre olika faser, en förstudie, en pilotundersökning samt en analys av hur modellen skulle kunna användas i återkommande och regelbundna undersökningar. Regeringen anser att det är angeläget att kontinuerligt följa upp placerade barns upplevelser av sin placering. Detta är också en förutsättning för att utveckla och säkerställa en trygg och säker vård för barn och unga. Att få en aktuell lägesbild av hur barn och unga själva uppfattar den sociala barn- och ungdomsvården är även en betydelsefull kunskap för att utveckla kvaliteten i verksamheten. Uppdraget ska redovisas senast den 1 december 2015 (s. 26).

Dialog mellan berörda aktörer

Samarbete och regelbunden dialog med berörda aktörer, såsom myndigheter och det civila samhället på både nationell och internationell nivå är enligt regeringen viktig.

I slutet av 2008 hölls den tredje världskongressen mot sexuell exploatering av barn i Rio de Janeiro, Brasilien. Som ett led i förberedelserna inför kongressen kallade regeringen samman såväl myndigheter som organisationer till möten för en diskussion.

I juni 2009 lämnade Barnrättskommittén sina fjärde sammanfattande slutsatser för Sverige vad gäller genomförandet av barnkonventionen i Sverige. Socialdepartementet genomförde mot bakgrund av detta ett dialogmöte med ett flertal barnrättsorganisationer och andra berörda aktörer utifrån rekommendationerna. Deltagarna identifierade ett antal särskilt angelägna områden för fördjupade temadialoger som utgick från kommitténs rekommendationer. Ett av dessa områden var sexuell exploatering av barn. En temadialog kring sexuell exploatering genom-

fördes under 2013 och var en del i förberedelserna av den nya handlingsplanen för skydd av barn mot människohandel, exploatering och sexuella övergrepp.

Möten mellan offentlig och frivillig sektor för att öka samverkan och samordningen och följa utvecklingen i frågor som rör sexuell exploatering av barn har också ägt rum. Exempelvis genomfördes ett seminarium i maj 2012 där regeringen bjöd in berörda myndigheter, universitet, företag och frivilligorganisationer till en dialog om barnpornografi och barnsexhandel. Syftet var att belysa det aktuella läget och utbyta erfarenheter om sexuella övergrepp mot barn och barnpornografi på nätet samt internationellt samarbete kring dessa frågor.

Sexuell exploatering av barn i samband med turism och resande

Regeringens målsättning är att ständigt förbättra det förebyggande arbetet mot sexuell exploatering av barn i samband med turism och resande bl.a. inom resenäringen och utbildningsväsendet.

Råd inför utlandsresan finns på regeringens webbsida och har kompletterats med information om sexuell exploatering av barn i samband med turism och resande. Av informationen framgår att det är straffbart att ha sexuella kontakter med barn och att man kan bli anmäld till både lokala och svenska myndigheter för brott som begås utomlands. Resenärer rekommenderas att kontakta lokal eller svensk polis om denne ser eller misstänker att ett barn utnyttjas sexuellt.

Regeringen initierade tillsammans med polisen och Ecpat Sverige under hösten 2011 en informationskampanj för att skydda barn mot sexuellt utnyttjande inom turismen. En svensk version av TV-spotten *Titta inte bort*, som Tyskland, Österrike och Schweiz tagit fram för ändamålet, har visats för resenärer på Arlanda Express i Stockholm samt på flera flygplatser i landet under 2011 till början av 2012. *Titta inte bort* publicerades samtidigt på regeringens webbsida tillsammans med uppmaningen att uppmärksamma misstänkta fall av sexuellt utnyttjande av barn i samband med turism och resande. Filmen ställdes också till förfogande för reseföretag som var intresserade av att använda spotten i kontakterna med sin kundkrets. TV-spotten sändes på nytt vid årsskiftet 2013–2014 på flera flygplatser i Sverige och Arlanda Express.

Regeringen har även initierat kontakter och möten med berörda aktörer såsom reseföretag, dels kring de behov som finns när det gäller att förebygga och bekämpa sexuell exploatering av barn i samband med turism och resande och dels att informera aktörerna om omfattningen av problemet och om möjliga förebyggande åtgärder.

När det gäller det internationella samarbetet för att bekämpa sexuell exploatering av barn i samband med turism och resande ingick Sverige 2013 överenskommelser med Thailand och Vietnam om samarbeten i syfte att bekämpa grov brottslighet. Avtalet med Thailand trädde i kraft i samband med undertecknandet i mars 2013. Avtalet med Vietnam undertecknades i februari 2013 men har ännu inte trätt i kraft. Båda avtalen har som målsättning att främja samarbetet mellan de rättsvärdande myndigheterna när det gäller organiserad brottslighet, med fokus bl.a. på människohandel och annan grov brottslighet, inklusive sexuell exploatering av barn.

6.3 Barn utsatta för människohandel, sexuella övergrepp och exploatering – problembeskrivning

Skr. 2013/14:91

Sammanfattande beskrivning: Flera åtgärder har vidtagits, men regeringen konstaterar att barns utsatthet för människohandel, exploatering och sexuella övergrepp fortfarande behöver uppmärksammas särskilt. Regeringen har bedömt att angelägna områden för det framtida arbetet är ökat skydd och stöd till utsatta barn, ökad kunskap och information om barnets rättigheter riktad till barn, deras vårdnadshavare och allmänheten samt metodstöd till yrkesverksamma som möter barn i sitt arbete. Utöver detta vill regeringen ytterligare stärka samordningen mellan myndigheter och relevanta aktörer och öka kvaliteten och effektiviteten i myndigheternas arbete. Vidare anser regeringen att omvärldsbevakningen och det internationella samarbetet behöver förbättras inom berörda myndigheter.

Barn kan vara särskilt utsatta för risken att falla offer för människohandel och vidare till hänsynslös exploatering. Fattigdom, vanvård, bristande samhällsskydd eller okunskap om barns egna livsvillkor kan öka risken för exploatering av barn på olika sätt, både inom ett land och internationellt. Det kan vara fråga om sexuell exploatering inom prostitution eller barnpornografi och det kan också vara exploatering genom tiggeri eller för att genomföra kriminell verksamhet. Det kan också vara fråga om sexuella övergrepp mot barn eller att barn blir utsatta för människohandel.

Det förekommer även att svenska medborgare förgriper sig på barn i andra länder i samband med turism och resande.

Människohandel är ett komplicerat brottsligt fenomen som berör många aktörer såsom rättsväsendet, migration, hälso- och sjukvård, och socialtjänst. Människohandel berör inte enbart den offentliga sektorn, utan även den privata sektorn och frivillig- och intresseorganisationer. Detta skapar stora utmaningar när det gäller samordning och samverkan mellan de aktörer som har ett ansvar för de olika delarna i att bekämpa människohandeln.

Människohandel med barn i Sverige

Länsstyrelsen i Stockholms län genomförde under 2012 en nationell kartläggning som visade att 166 barn registrerats som misstänkta offer för människohandel eller människohandelsliknande brott under 2009 och 2011. Kartläggningen visade att lika många av barnen var utsatta för människohandel för sexuella ändamål som för andra ändamål, såsom stöldbrott, tiggeri och arbete. Två tredjedelar av barnen hade utländsk nationalitet och cirka hälften vistades tillfälligt i Sverige. Resultatet visade att det fanns fler utsatta barn än vad som tidigare har varit känt, fördelat på lika många pojkar och flickor. Barnens ålder varierade från 3 till 17 år. Majoriteten av flickorna var utsatta för människohandel för sexuella ändamål men också inblandade i stöldbrott och tiggeri. Pojkarna

var framför allt inblandade i stöldbrott, men kartläggningen visade att de även kunde vara utsatta för människohandel för sexuella ändamål. Kartläggningen visade att små barn varit utsatta för människohandel i samband med att de användes som redskap av vuxna personer som begår stölder i affärer, väskstölder med mera.

Ytterligare en utsatt grupp var, enligt kartläggningen, ensamkommande asylsökande barn. De flesta vistades tillfälligt i kommunen och många avvek innan socialtjänsten hann inleda en utredning eller verkställa beslutade insatser. Av kartläggningen framgick att när barn som vistades tillfälligt i en kommun försvann fanns tendenser att de inte längre bedömdes vara kommunens ansvar, beroende på kommunernas olika tolkningar av vistelsebegreppet. Det var enbart i några fall som någon efterlyste barnen eller försökte ta reda på vart de tagit vägen.

Kartläggningen lyfte bl. a. fram behovet av tydligare riktlinjer till socialtjänsten och kompetensutveckling bland yrkesgrupper som kommer i kontakt med barn som är eller riskerar att bli offer för prostitution eller människohandel. Vidare lyftes behovet av förbättrat samarbete mellan myndigheter fram samt vikten av en förstärkt samordning inom EU.

Barnrättskommittén i Genève granskar periodiskt Sveriges arbete med att genomföra barnkonventionen och dess två tilläggsprotokoll. Kommittén har bl.a. uttryckt oro över vad den anser vara ”den utbredda förekomsten av människohandel med barn” liksom den begränsade mängd statistik som finns om utbredning och mönster för människohandeln med barn.

Ett flertal svenska frivilligorganisationer har uppmärksammat regeringen på behovet av åtgärder för att stärka skyddet av barn mot människohandel, exploatering och sexuella övergrepp. Organisationerna har bl.a. föreslagit skärpt och tydlig lagstiftning som innehåller en särskild bestämmelse om människohandel med barn i brottsbalken, ökade utbildningsinsatser för personal inom rättsväsendet, socialtjänsten och hälso- och sjukvården samt bättre hjälp och stöd till de barn som är offer för människohandel. Andra förslag fokuserar på samarbetet mellan socialtjänst, polis och Migrationsverket. Utöver detta har föreslagits att regeringen tar initiativ till kontakter med myndigheter och organisationer i barnets hemland, att regeringen tar initiativ inom EU för att främja den politiska viljan samt att regeringen avsätter resurser så att människohandel med barn upphör. Förslagen berör även att förbättra statistiken för att veta hur många barn som faller offer för människohandeln i Sverige.

Sexuell exploatering och sexuella övergrepp drabbar barn i Sverige

I Sverige begås sexuella övergrepp mot både flickor och pojkar. Det går inte att med säkerhet fastställa hur många barn som utsätts för sådana övergrepp. Däremot finns statistik från Brottsförebyggande rådet (Brå) gällande antalet anmälda brott. Enligt denna statistik anmäldes under år 2012 ca 7 700 sexualbrott mot barn i åldern 0–17 år, av vilka 2 900 gällde anmälningar om våldtäkter. Statens beredning för medicinsk utvärdering (SBU) rapporterade 2011 att 7–14 procent av flickor och 3–6 procent av pojkar under 18 år har tvingats till samlag.

Barnrättskommittén har bl.a. uttryckt oro över den begränsade mängd statistik som finns om utbredning och mönster för den sexuella exploateringen och prostitutionen av barn. Kommittén har rekommenderat åtgärder för att övervaka och förutse nya och framväxande risksituationer för sexuell exploatering av barn samt att stärka det förebyggande skyddet för barn som kan komma att bli offer för exploatering, inklusive människohandel och prostitution.

Sexuell exploatering av barn i samband med turism och resande

När det gäller sexuell exploatering av barn i samband med turism och resande har flera aktörer i det civila samhället påpekat att de stora svenska researrangörerna har kommit ungefär lika långt i sitt arbete kring sociala och miljömässiga krav. De har samarbetat med ECPAT Sverige och antagit dess uppförandekod kring barnsexturism. Företagen har reagerat när det har rapporterats oegentligheter men har inte haft något förebyggande arbete för att motverka brott mot mänskliga rättigheter och värdlandets lagar.

Det förekommer fortfarande att svenska medborgare exploaterar barn sexuellt i samband med turism och resande. Trots att det under lång tid varit möjligt att lagföra personer för brott som begåtts utanför Sveriges gränser är det ytterst sällan det sker. En grundorsak är att anmälningsbenägenheten är låg. Enligt ECPAT Sverige kan en förklaring vara allmänhetens bristande kännedom om att det är olagligt, att det går att anmäla på plats där det sker och än mindre att det går att anmäla i Sverige.

Barnrättskommittén har i sin granskning av Sveriges arbete med barnkonventionen uttryckt oro över bristen på uppgifter om antalet svenska medborgare som är inblandade i sexuell exploatering av barn utomlands, liksom vilka typer av brott det rör sig om. Kommittén har bl.a. rekommenderat Sverige att etablera en struktur för att på ett systematiskt sätt samla in uppgifter och information som har att göra med sexturism, att öka medvetenheten och att påverka attityder samt stärka samarbetet med turismindustrin så att den blir bättre på att uppfylla riktlinjer om skydd för barn från sexuell exploatering inom turismen.

6.4 Inriktning för regeringens arbete 2014–2015

Sammanfattande beskrivning: Regeringen har det yttersta ansvaret för att skapa de bästa förutsättningarna för barns utveckling genom att barnets rättigheter tillgodoses för varje enskilt barn i alla situationer.

Regeringens målsättning med handlingsplanen är att inget barn ska utsättas för människohandel, exploatering av olika slag eller sexuella övergrepp. Åtgärderna i handlingsplanen syftar till att förbättra skyddet av barn i de sammanhang där barn kan vara särskilt utsatta. På detta sätt bidrar handlingsplanen till genomförandet av regeringens åtaganden när det gäller skyddet och främjandet av barnets rättigheter. Skydd mot våld och övergrepp är dessutom en grundläggande förut-

sättning för barns trygghet, tillit och välbefinnande liksom för den personliga utvecklingen senare i livet.

Åtgärderna i denna handlingsplan ska leda till:

- att kunskapen om barns utsatthet för människohandel, exploatering och sexuella övergrepp ska öka hos myndigheter, yrkesverksamma, hos allmänheten samt hos barn själva,
- att öka effektivitetet i arbetet hos myndigheter och övriga relevanta aktörer för att skydda barn mot dessa kränkningar,
- att förbättra de svenska myndigheternas bidrag till det internationella samarbetet för skydd av barn mot människohandel, exploatering och sexuella övergrepp.

Åtgärderna i handlingsplanen som ska genomföras 2014–2015 ska genomsyras av ett barnrättsperspektiv. Strategin för att stärka barnets rättigheter i Sverige ska ses som ett verktyg i detta arbete och dess principer ska vara en utgångspunkt för arbetet.

Under 2014 kommer Europarådets expertgrupp för bekämpande av människohandel (GRETA) att anta en rapport om hur Sverige har genomfört Europarådets konvention mot människohandel. I januari 2015 kommer Barnrättskommittén att granska Sveriges femte periodiska rapport gällande barnkonventionens genomförande under 2007–2012. Rapporten från Europarådets expertgrupp såväl som rekommendationerna från Barnrättskommittén gällande det framtida arbetet med att skydda barn mot människohandel, exploatering och sexuella övergrepp kommer att analyseras och användas i det fortsatta arbetet.

Handlingsplanen har ett bredare perspektiv jämfört med den tidigare handlingsplanen från 2007 avseende målgrupp och omfattar olika former av exploatering, såsom exempelvis människohandel och utnyttjande i tiggeri eller i kriminell verksamhet samt mot sexuella övergrepp i olika sammanhang, inklusive i samband med turism och resande.

I handlingsplanen avser begreppet exploatering ett mer eller mindre systematiskt utnyttjande av barn i olika sammanhang, där det inte sällan är fråga också om en vinning för förövaren. Regeringen bedömer att för att bekämpa dessa systematiska former av utnyttjande behövs angreppssätt som skiljer sig från arbetet med att skydda barn mot enstaka och tillfälliga övergrepp av olika slag. Genom att fokusera på både exploatering och sexuella övergrepp vill regeringen i största möjliga mån täcka situationer när barn löper risken att utnyttjas som offer för systematiska eller för enstaka och tillfälliga sexuella övergrepp.

Handlingsplanen riktar sig i första hand till statliga och kommunala myndigheter samt landsting som är ansvariga för att främja och skydda barns rättigheter. Några åtgärder tar hänsyn till behovet av att ge det civila samhället och de privata företagen möjligheter att bidra till skydd av barn mot exploatering och sexuella övergrepp.

Åtgärderna som ska säkerställa att barnen får det stöd och skydd de har rätt till kommer att genomföras av berörda departement eller myndigheter inom ramen för sina respektive ansvarsområden. Ansvaret för samordningen av genomförandet av dessa insatser ligger på Socialdepartementet inom ramen för regeringens barnrättspolitik.

Åtgärd 1:

Regeringen ger Länsstyrelsen i Stockholms län denna dag i uppdrag att samordna och sprida kunskap och metoder i arbetet mot människohandel med barn och exploatering av barn till kommuner, lands- ting, länsstyrelser och myndigheter. Uppdraget ska genomföras med ett tydligt fokus på de utsatta barnens rättigheter och myndigheternas ansvar att tillgodose dessa rättigheter. Uppdraget bör även omfatta att verka för en ökad samverkan med hotell-, taxi- och restaurang- branschen, och internationellt erfarenhetsutbyte. I uppdraget bör det ingå en nationell informationsinsats riktad till allmänheten om sexuell exploatering av barn i samband med turism och resande.

Länsstyrelsen i Stockholms län har sedan 2009 regeringsuppdraget att samordna arbetet mot människohandel för sexuella ändamål och prostitution. Våren 2013 utvidgades uppdraget till att även omfatta människohandel för andra ändamål än sexuella samt att i arbetet ha ett tydligt barnperspektiv (Ju2013/1492/PO). Det nuvarande uppdraget pågår t.o.m. 2014. Utöver identifiering av barns utsatthet ska samordningen ta hänsyn till barnets rättigheter som kränks genom människohandel och exploatering. Samordningen ska byggas på det befintliga uppdraget gällande samverkan mellan olika myndigheter och deras respektive ansvar för utsatta barn. En verksamhet som ska prioriteras inom ramen för uppdraget är att verka för att förnya och utveckla samarbetet med taxibolag och hotell- och restaurangbranschen i syfte att öka möjligheten att identifiera barn som exploateras för olika ändamål. Uppdraget ska också omfattakontakter och samarbete på operativ nivå med berörda myndigheter i EU:s medlemsstater från vilka barn utsätts för människohandel och exploatering i Sverige. Som en ytterligare del av uppdraget ska allmänheten informeras om förekomsten av sexuell exploatering av barn i samband med turism och resande, att övergreppen i stor utsträckning utgör brott även utomlands samt uppmuntras att anmäla kännedom om misstänkta övergrepp.

Önskat resultat:

Regeringens avsikt är att uppdraget ska leda till att barnrättsperspektivet får genomslag även i det praktiska samarbetet ”på fältet” mot människohandel och exploatering av barn. Utvecklingsarbetet med samordning i dessa frågor är fortsatt relevant. Länsstyrelsen ska bidra till en samordnad insats med ökad uppmärksamhet på barn som far illa eller riskerar att fara illa samt säkerställa att deras rättigheter tillgodoses. Åtgärden avseende information till allmänheten syftar till att ge ökad information och kunskap om förekomsten av sexuell exploatering av barn i samband med turism och resande. Dessutom ska allmänheten informeras om att övergreppen i stor utsträckning utgör brott enligt svensk lag även utomlands samt uppmuntras till att anmäla kännedom om misstänkta övergrepp. Detta kan på sikt även leda till en ökad anmälningsbenägenhet hos allmänheten.

Åtgärd 2:

Regeringen ger Socialstyrelsen denna dag i uppdrag att uppdatera och sprida utbildningsmaterial till yrkesverksamma som arbetar med barn som utsatts för sexuell exploatering och människohandel samt närmare analysera förslagen i rapporten om tillgängliga behandlingsinsatser för personer som har begått eller riskerar att begå sexuella övergrepp mot barn.

Socialstyrelsen ska fortsätta att representera Sverige som expert och nationell koordinator i Expertgruppen för utsatta barn (EGCC) inom Östersjöstaternas råd.

Socialstyrelsen publicerade 2011 utbildningsmaterialet Sex mot ersättning som ska ligga till grund för det fortsatt stödjande arbetet på nationell nivå gentemot yrkesverksamma som kommer i kontakt med barn som utsatts för sexuell exploatering och människohandel. Regeringen avser att uppdraget ska omfatta en revidering av materialet Sex mot ersättning bl.a. utifrån handlingsplanens målgrupp, ny lagstiftning och annan nytillkommen kunskap av relevans på området.

Utbildningsmaterialet ska spridas och göras tillgängligt på nätet och mobila enheter samt anpassas för självstudier. Materialet ska revideras under 2014 och spridas i samarbete med relevanta aktörer under 2015. Uppdraget innebär också att i samverkan med relevanta myndigheter anpassa materialet för att möta behovet hos personal på hem för vård eller boende (HVB) och gode män för ensamkommande asylsökande barn. Utbildningsmaterialet ska spridas till dem som berörs.

2010 publicerade Socialstyrelsen rapporten Behandlingsinsatser för personer som har begått eller riskerar att begå sexuella övergrepp mot barn. Rapporten innehöll ett antal förslag på åtgärder och regeringen anser att det är angeläget att se över möjligheterna att gå vidare med förslagen om behandlingsinsatser för förövare. Inom ramen för uppdraget ska Socialstyrelsen närmare analysera, utveckla och kostnadsberäkna förslagen i syfte att eventuellt kunna genomföras.

Socialstyrelsen ska dessutom fortsätta att representera Sverige som expert och nationell koordinator i Expertgruppen för utsatta barn (EGCC) inom Östersjöstaternas råd. I detta arbete förväntas Socialstyrelsen bl.a. bygga nationella nätverk, samordna arbetet nationellt, sprida resultat, slutsatser och rekommendationer från projekt och konferenser.

Önskade resultat:

Uppdragen ska resultera i ett uppdaterat och lättillgängligt utbildningsmaterial som kan användas i kompetensutvecklingen av personal som möter barn som riskerar att bli eller har blivit utsatta för exploatering eller människohandel. Materialet ska även vara ett stöd i det praktiska arbetet.

Regeringen anser vidare att det är angeläget att gå vidare med förslagen om behandlingsinsatser för förövare samt att Sverige är fortsatt representerat inom Östersjöstaternas råd.

Åtgärd 3:

Skr. 2013/14:91

Regeringen har gett Migrationsverket i uppdrag att redovisa vilka åtgärder som vidtas för att uppmärksamma ärenden i vilka barn är utsatta för eller riskerar att utsättas för människohandel.

Barn i migrationsprocessen är en särskilt utsatt grupp. Det är viktigt att myndigheter som kommer i kontakt med dessa barn, t.ex. Migrationsverket, uppmärksammar om det finns något som tyder på att de utsätts för eller riskerar att utsättas för människohandel. Det är angeläget att det inom myndigheterna finns kunskap och förmåga att identifiera misstänkta fall av människohandel och att ett effektivt samarbete bedrivs så att lämpliga åtgärder snabbt kan vidtas.

Migrationsverket har därför i regleringsbrevet för 2014 fått i uppdrag att redovisa vilka åtgärder som vidtas för att uppmärksamma ärenden i vilka barn är utsatta för eller riskerar att utsättas för människohandel samt redovisa hur samarbetet med andra myndigheter och aktörer bedrivs i dessa frågor. Redovisningen ska ske i Migrationsverkets årsredovisning för 2014.

Önskat resultat:

Syftet med åtgärden är att barn som utsätts för eller riskerar att utsättas för människohandel ska uppmärksammas och att ett effektivt samarbete mellan myndigheter och andra aktörer leder till att åtgärder snabbt kan vidtas.

Åtgärd 4:

Regeringen har gett Brottsoffermyndigheten uppdraget att, i samverkan med Barnombudsmannen, ta fram eller anpassa information om skydd och stöd direkt riktad till barn och unga som brottsoffer.

Regeringen anser att det är av vikt att det finns anpassad information om skydd och stöd direkt riktad till barn och unga som brottsoffer. Brottsoffermyndigheten fick därför genom ett regeringsbeslut i mars 2013 i uppdrag att, i samverkan med Barnombudsmannen, ta fram eller anpassa information om skydd och stöd direkt riktad till barn och unga som brottsoffer.

Det fortsatta genomförandet av uppdraget under 2014 ska omfatta bl.a. en webbplats med samlad information riktad till barn och unga. Delar av informationen ska erbjudas i format som är tillgängliga för barn med funktionsnedsättning. Informationen ska även översättas till relevanta språk och åldersanpassas. Barn ska involveras på olika sätt i framtagandet av informationen. Särskilt fokus ska ligga på barn som lever med skyddade personuppgifter, men även på barn och unga som bevittnat våld samt barn som utsätts för sexuella övergrepp.

Myndigheten ska slutredovisa uppdraget i juni 2014. Av slutredovisningen ska framgå på vilket sätt Brottsoffermyndigheten och i relevanta fall även andra myndigheter, avser att uppdatera och sprida riktad information till barn och unga som har fallit offer för brott.

Önskat resultat:

Åtgärden syftar till att ge barn bättre kunskap om sina möjligheter att få stöd och skydd när de blivit utsatta för brott eller riskerar att bli utsatta för brott.

Åtgärd 5:

Regeringen har denna dag beviljat Stiftelsen Allmänna Barnhuset medel för att genomföra en informationsinsats riktad om att minska riskerna för sexuella övergrepp mot barn. Stiftelsen ska bl.a. använda materialet som har utarbetats av Europarådet för deras kampanj ”One in Five” och anpassa denna till svenska förhållanden.

Målet med insatsen är att bidra till ett samhälle där alla barn ska vara medvetna om sin självklara rätt att värna sig själva och sin kropp samt att de barn som utsätts för sexuella övergrepp ska våga berätta och få rätt hjälp i tid.

Stiftelsen ska bl.a. använda materialet som har utarbetats av Europarådet för deras informationsinsats ”One in Five” och anpassa denna till svenska förhållanden. Europarådets informationsinsats ”One in Five” har som huvudsakligt syfte att ge barn och unga, föräldrar och yrkesgrupper som möter dessa grupper kunskap och verktyg för att arbeta med tidig upptäckt och förebyggande insatser kring sexuella övergrepp inkluderande internetrelaterad sex.

Önskat resultat:

Insatsen ska på sikt leda till ökad kunskap bland barn och vuxna om hur det är möjligt att minska barns utsatthet för sexuella övergrepp.

Åtgärd 6:

Regeringen ger Ungdomsstyrelsen denna dag i uppdrag att vidareutveckla det metodmaterial som myndigheten har tagit fram i genomförandet av myndighetens tidigare uppdrag kring insatser för att öka kunskapen och medvetenheten om sexuell exploatering av barn och ungdomar mellan 13 och 18 år. Uppdraget innebär även att utveckla och förstärka det lokala arbetet med ungdomar som riskerar att bli utsatta för sexuell exploatering.

Regeringen ger Ungdomsstyrelsen i uppdrag att samverka med ett antal kommuner för att vidareutveckla det metodmaterial som myndigheten har tagit fram i genomförandet av uppdraget att göra insatser för att öka kunskapen och medvetenheten om sexuell exploatering av barn och ungdomar. Syftet med det nya uppdraget är att utveckla och förstärka det lokala arbetet med flickor och pojkar samt unga kvinnor och män i åldrarna 13 till 18 år, som riskerar att bli utsatta för sexuell exploatering och de ungdomar som har sålt sex eller bilder av sig själva med sexuellt innehåll. Dialog ska föras med ungdomar från 13 till 18 år och omfatta deras önskemål om och synpunkter på vilket bemötande de har behov av

från lärare, elevhälsa, föreningsledare, fritidsledare m.fl. Framgångsfaktorer för ett sammanhållet lokalt arbete mot sexuell exploatering som drabbar ungdomar ska identifieras. Ungdomsstyrelsen ska efter samråd med kommunerna utveckla en vägledning för hur olika aktörer på lokal nivå kan arbeta förebyggande mot sexuell exploatering av barn och unga samt arbeta med insatser för de ungdomar som har blivit utsatta för sexuella övergrepp eller som har sålt sex eller bilder av sig själva med sexuellt innehåll.

Önskat resultat:

Insatsen ska vara en förebyggande åtgärd och resultera i en bredare spridning av kunskap om risken för barn att bli utsatt för sexuell exploatering. Det vägledande materialet ska rikta sig till berörda lokala verksamheter.

Åtgärd 7:

Regeringen har denna dag beviljat Stiftelsen Allmänna Barnhuset medel för att genomföra en studie för att samla in kunskap om unga kvinnors och unga mäns sexualitet, erfarenheter av övergrepp, sexuella exploatering och sexuella exponering via digitala medier.

Allmänna Barnhuset ska genomföra en studie av ungas sexualitet, erfarenheter av övergrepp, att sälja sex och ingå i sexhandel samt av sexuell exponering via digitala medier. Studien ska genomföras med fokus på ungdomar i årskurs 3 på gymnasiet. Den kommer att generera kunskap om nya beteenden och områden, som exempelvis självskadebeteende genom bl.a. sex och människohandel för sexuella ändamål.

Studien har två huvudsyften. Det första är att följa upp de två tidigare studierna från 2004 och 2009 om ungdomars sexualitet, erfarenheter av övergrepp, sexuell exploatering och sexuell exponering. Ungdomars användning av digitala medier som internet, sociala medier, smarta telefoner och så vidare är ett område i snabb förändring. Kontinuerliga uppföljningar är därför nödvändiga för att bygga vidare på existerande kunskap och ge förutsättningar för att uppdatera såväl förebyggande som stödjande åtgärder för ungdomar.

Det andra syftet är att belysa områden som exempelvis ungdomars självskadebeteende med särskilt fokus på ungdomar som skadar sig genom sex, människohandel för sexuella ändamål och mobbning med särskilt fokus på internetmobbning.

Önskat resultat:

Insatsen ska resultera i en ökad kunskap om unga kvinnor och unga mäns sexualitet, erfarenhet av övergrepp och exploatering. Studien ska även möjliggöra att följa ungdomars sexualvanor över tid.

Åtgärd 8:

Regeringen avser att ta initiativ till årliga temadialoger med Statens medieråd, Ungdomsstyrelsen och andra relevanta aktörer kring flickor och pojkars utsatthet i sociala medier samt om utvecklingsmöjligheter för att öka skyddet av barn mot skadliga kontakter eller exploatering i sociala medier.

Flera myndigheter, frivilligorganisationer och privata företag driver ett arbete som fokuserar på att minska riskerna för barn inom de sociala medierna. Det är viktigt att olika aktörer ges möjlighet att ta del av erfarenheterna. Regeringen kommer därför årligen att bjuda in till temadialoger kring barns utsatthet på nätet samt om utvecklingsmöjligheter för att öka skyddet av barn mot skadliga kontakter eller exploatering i sociala medier. Regeringen avser även att bjuda in barn- och ungdomsorganisationer till de årliga temadialogerna.

Önskat resultat:

Dialogerna ska leda till ett ökat erfarenhetsutbyte mellan berörda aktörer om hur det är möjligt att skydda barn mot exploatering i sociala medier.

Åtgärd 9:

Regeringen har gett Länsstyrelsen i Stockholms län i uppdrag att kartlägga och samla kunskap om prostitutionens utveckling och omfattning i Sverige.

I uppdraget ingår att analysera prostitutionens utbredning, omfattning och former, bl.a. nya trender, kontaktvägar och vilka som köper respektive säljer sexuella tjänster, samt att beskriva den internationella utvecklingen på området. Variabler som kön och ålder bör beaktas i kartläggning och analys. Resultatet av kartläggningen ska spridas till berörda målgrupper. Uppdraget ska redovisas till Regeringskansliet senast den 15 mars 2015.

Önskat resultat:

Att inhämta kunskap om prostitutionens omfattning och utveckling är en viktig del i arbetet med att förebygga och bekämpa prostitution och människohandel för sexuella ändamål. Med ökad kunskap kan lämpliga och effektiva åtgärder mot prostitution och människohandel vidtas samtidigt som färsk kunskap underlättar uppföljningen av genomförda insatser på området. Ökad kunskap efterfrågas också i olika sammanhang av bl.a. myndigheter och organisationer men även internationellt.

Åtgärd 10:

Skr. 2013/14:91

Regeringen har gett Socialstyrelsen i uppdrag att regelbundet undersöka utvecklingstendenser inom prostitutionen och att utifrån detta samla in uppgifter om vad personer som säljer respektive köper sexuella tjänster själva ser för behov av stöd och hjälp.

Socialstyrelsen har fått i uppdrag att undersöka utvecklingstendenser inom prostitutionen och vilket behov av ytterligare kunskapsstöd som socialtjänsten och hälso- och sjukvården behöver för att bättre tillgodose personernas behov. Inom ramen för uppdraget ska även hbt-personer som köper och säljer sexuella tjänster uppmärksammas. I uppdraget ingår också att planera för att stödja implementeringen av det kunskapsstöd som tas fram/revideras. Samverkan ska ske med relevanta myndigheter och beakta myndighetens övriga uppdrag som bedöms vara av betydelse, t.ex. Länsstyrelsen i Stockholms läns arbete mot prostitution och människohandel.

Socialstyrelsen ska redovisa uppdraget i mars vartannat år, med början 2014.

Önskat resultat:

Att ge ökad kunskap om utvecklingstendenser inom prostitutionen samt att kunna ge ett bättre kunskapsstöd till yrkesverksamma som möter personer som köper och säljer sexuella tjänster.

Åtgärd 11:

Regeringen avser att ta initiativ till årliga temadialoger med deltagare från bl.a. de svenska resebyråerna, polismyndigheter, utlandsmyndigheter, det civila samhället, åklagare och domare i syfte att dela erfarenheter och öka kunskapen i arbetet för att motverka exploatering av barn i samband med turism och resande.

Regeringen anser att det finns behov av att etablera ett gemensamt forum för erfarenhetsutbyte mellan de berörda aktörerna i syfte att motverka exploatering av barn i samband med turism och resande. Myndigheter, privata aktörer, inklusive reseföretag samt frivilligorganisationer har olika erfarenheter och uppfattning om såväl faktiska förhållandena runt den sexuella exploateringen av barn i samband med turism och resande som de omständigheter som kan underlätta eller försvåra att förövare identifieras och lagförs. Den s.k. barnhemsturismen och volontärturismen bör särskilt uppmärksammas under temadialoger.

Önskat resultat:

Regeringen förväntar sig att åtgärderna leder dels till ökad kunskap för berörda aktörer i arbetet med att uppmärksamma och minska riskerna för sexuell exploatering av barn utomlands, dels till ett mer effektivt samarbete och samordning mellan dessa aktörer.

Åtgärd 12:

Regeringen avser att inom EU fortsätta arbetet med frågan om exploatering av barn och sexuella övergrepp mot barn, bl. a. i samband med turism och resande och skapa förutsättningar för framtida samarbeten.

Under 2013 har Europeiska kommissionen etablerat en expertgrupp för barnets rättigheter. De 28 medlemsstaterna är representerade av experter som inom respektive regering arbetar med frågor som berör barnets rättigheter. Uppdraget för expertgruppen är dels att stödja kommissionens arbete med barnets rättigheter inom EU:s interna strukturer, dels att leda till erfarenhetsutbyte och samarbete mellan medlemsländerna runt frågor av gemensamt intresse. Inom ramen för expertgruppen ska de svenska experterna verka för att uppmärksamma den sexuella exploateringen av barn, bl.a. i samband med turism och resande samt för ökat intresse för ett samarbete inom EU runt dessa frågor.

Önskat resultat:

Att frågorna om sexuell exploatering av barn får större uppmärksamhet och samarbetet runt dessa frågor förstärks på EU nivå.

Åtgärd 13:

Regeringen har för avsikt att verka för att identifiera intresserade länder och få till stånd bilaterala avtal med dessa om samarbete för att bekämpa bl.a. sexuell exploatering av barn i samband med turism och resande med länder där det finns starka indikationer att detta förekommer.

Regeringen kommer inom de närmaste åren att identifiera länder som är intresserade av ett bilateralt samarbete för att bekämpa sexuella övergrepp på barn. Målet bör vara ett förbättrat samarbete mellan berörda myndigheter för att bekämpa sexuell exploatering av barn av svenska gärningsmän.

Önskat resultat:

Regeringen förväntar sig att det bilaterala samarbetet etablerar förbättrade rutiner för myndigheternas arbete och en mer effektiv identifiering och lagföring av svenska medborgare som misstänks ha begått sexuella övergrepp mot barn i samband med turism och resande i dessa länder.

Åtgärd 14:

Regeringskansliet (Socialdepartementet) ska inleda en tematisk dialog med de svenska utlandsmyndigheterna med fokus på att följa upp frågan om sexuell exploatering av barn i samband med turism och resande i sina respektive länder och om svenska medborgarnas eventuella inblandning.

Dialogen ska verka för att svenska utlandsmyndigheter ska införa rutiner och beredskap för att uppmärksamma frågor som rör sexuell exploatering av barn och den eventuella inblandningen av svenska medborgare i dessa övergrepp. Utlandsmyndigheterna ska kunna följa upp tillämpningen av de bilaterala avtalen om samarbete för att bekämpa grov brottslighet i de fall sådana avtal har träffats mellan Sverige och landet i fråga.

Inom ramen för dialogen ska utlandsmyndigheterna uppmuntras att utreda behovet av att exempelvis etablera en jourtelefon för mottagande av tips om misstänkta fall av svenska medborgare som begår sexuella övergrepp på barn. Dialogen ska dessutom leda till en förbättrad rapportering av fall när svenska medborgare anmäls, åtalas eller döms för denna typ av brott.

Önskat resultat:

Insatsen ska leda till att de svenska utlandsmyndigheterna uppmärksammar sexuell exploatering av barn i samband med turism och resande och har en förbättrat beredskap att hantera fall när svenska medborgare är inblandade.

Socialdepartementet

Utdrag ur protokoll vid regeringssammanträde den 20 februari 2014

Närvarande: Statsministern Reinfeldt, ordförande, och statsråden Björklund, Bildt, Larsson, Erlandsson, Hägglund, Adelsohn Liljeroth, Björling, Ohlsson, Norman, Attefall, Engström, Elmsäter-Svärd, Ullenhag, Hatt, Ek, Enström, Arnholm, Svantesson

Föredragande: statsrådet Larsson

Regeringen beslutar skrivelse 2013/14:91 Åtgärder för att stärka barnets rättigheter och uppväxtvillkor i Sverige